

A. K. K. K.

Ю́рій Кле́н

Твори

4 том



Ю Р І Й К Л Е Н

Т В О Р И

4 т о м

За редакцією
Євгена Маланюка

1960
ТОРОНТО, КАНАДА
ФУНДАЦІЯ ІМЕНІ ЮРІЯ КЛЕНА

COPYRIGHT, 1960, BY JURIJ KLEN FOUNDATION
diasporiana.org.ua

Літературний редактор:
Є. М а л а н ю к

Технічний редактор:
В. Б у р г г а р д т

Всі права застережені — ніяка частина з цієї книги не може бути передрукована без письмової згоди видавця, за винятком використання окремих цитат рецензентом.

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

Г А М Л Е Т

ПРИНЦ ДАНСЬКИЙ

До історії українського «Гамлета»

«Гамлет» вважається справедливо
найгеніяльнішим твором Шекспіра.

І. Франко¹

Говорити тут детально про одну з найбільш відомих світові англійських трагедій — зайве. Це є магічне ім'я. Кожна людина має свого власного Гамлета. Шекспірівський герой причаровує кожного шляхетністю мислення, нескінченністю здібностей діяння, кметливістю, як людині бути кращою. Ці звороти, що показують в трагедії людину скоріше як вічну істоту, аніж як тимчасове створіння, де моральні проблеми обарвлено в трагічну ситуацію, де експеримент долі тяжить над характерами, де в конфлікт вступають сильна воля проводу з агонією душі, де покликано елементи релігійних суперечностей і введено на задньому пляні політичні інтриги, — підсилюють драматизм трагедії. Сценічна опуклість головного героя сягає неймовірної сили, поставленої в проблему особи й середовища. Для особи Гамлета діють всі інші — король, королева, Офелія, Полоній, Лаерт, актори, Гораціо, Озрик та інші...

Київський глядач вже мав змогу понад сто років перед появою перекладу О. Бурґгардта ознайомитися з «Гамлетом». Ця перша вистава була 1816 року в польській мові. Афіша трупи Антона Змієвського, львов'янина з походження, зазначала, що «представлѣна будетъ съ англійського на немецькій, а съ того на польській переведенная любимая Великая Трагедія въ 5-ти дѣйствіяхъ подъ названіемъ "Гамлетъ — наследный принц Датскій"».²

Після цього протягом дев'ятнадцятого століття на сценах різних міст України відбувалися численні вистави «Гамлета» за участю найвизначніших акторів, з яких

¹ І. Франко. «Гамлет» Шекспіра». «Твори», XVIII. Стор. 309. Київ. 1955.

² Архів Державного музею театрального мистецтва УРСР. Інв. ч. 28.100.

треба зазначити Е. Россі (в італійській мові), Л. Барнаа (в німецькій), російських трагіків П. Мочалова, М. Рибаківа, М. Іванова-Козельського та інших.

Не без впливу цих вистав відбувався рух в напрямі творення української вистави «Гамлета». Під тиском суворой російської цензури це було неможливо, трохи легше було становище у Львові. Після звернення там місцевої газети «Слово» у січні 1865 року братися до перекладів світової класики, цього ж року в журналі «Нива» було надруковано першу дію «Гамлета» в перекладі Павла Свого (Павлина Свенцицького). Так почалася історія української вистави «Гамлета», найдавніша доба її, що тривала далеко понад півсторіччя.

Автор першого перекладу «Гамлета» був «родом з України, талановитий польський поет, не без заслуги і в нашому письменстві».¹ Проте, П. Свенцицькому переклад не вдался. І. Франко зазначив, що його вірші — аритмічні та апоетичні. Тут же поруч він наводив приклад (реакція Горація після першої зустрічі з Привидом).

Встрягнувшись, як преступник на голос апелю, страшенно. Чував я, що півень той трубач, ранок озаймуєчий, своїм чутним острашним голосом пробуджає бога дня, і на цей знак кожний дух, чи він на землі блукається, в воді, вогні чи по вітру, — вертаєсь, звідки вийшов; а що це правда, перекою тому то, що ми тут самі бачили.²

За першою спробою П. Свенцицького слідував переклад «Гамлета» Юрія Федьковича. Він не знав англійської мови і переклав з німецької і далеко відійшов від оригіналу. Його «переклад «Гамлета» все ж перевантажений гуцульським діалектом, що значно зменшило можливість поширення його серед читачів усієї України».³

1873 рік приніс і першу аматорську виставу «Гамлета» українською мовою в київській «Громаді». Переклад зробив відомий драматург Михайло Старицький. Було виставлено лише уривки з музикою М. Лисенка. Повністю свій переклад Старицький видав 1882 року, переборовши численні цензурні перепони. Російська критика несправедливо накинулася на перекладача, обвинувачуючи його

¹ І. Франко. Цитований твір. Стор. 319.

² Там же.

³ І. Ваніна. «Шекспір на українській сцені». Стор. 28. Держ. Видав. Образотворчого Мистецтва. Київ, 1958.

в творенні штучної мови. М. Кропивницький зазначав, що «перевод »Гамлета« М. П. Старицького надто грубий».¹ Аналізуючи спробу Старицького, І. Франко писав, що «зовсім наперекір своїй виразній обіцянці він змінив розмір віршовий у цілій драмі і замість англійського драматургічного blank verse (п'ятистопного ямба), заведів розмір сербської юнацької пісні, що зовсім не надається до драми».²

Справу перекладу »Гамлета« порушив знову П. Куліш. Десять шекспірівських драм в його перекладах були видані у Львові в період з 1899 по 1902 рік. З приводу Кулішевого перекладу »Гамлета« редактор їх І. Франко писав:

П. Куліш дав нам переклад, з яким можемо без сорому показатися в концерті європейських перекладів великого британця... Сей переклад можна назвати вірнішим оригіналові, ніж, приміром, звісні мені польські, а декуди навіть ніж німецькі переклади Шлегеля та Дінгельштета».³

Не дивлячись все ж на таку високу оцінку І. Франка (кін вказував і на недоліки), П. Куліш все ж не відтворив гамлетовських характерів, користувався мовою побутово-етнографічного стилю й переобтяжував переклад архаїзмами. Стилiстичної цілості не складалось... Проблема шекспірівського перекладу, а зокрема »Гамлета«, увіходила в двадцяте століття, як невирішена.

Три десятиліття, що минули від перекладів П. Куліша і його попередників, що ставили першопочатком проблему перекладу »Гамлета« як збагачення й поширення мовного українського процесу (неодмінна риса просвітянської літератури ХІХ ст.), змінили цілковито обставини. На всю широчінь встала проблема **шекспірівської вистави**, де переклад ставав лише першою частиною для вирішення її. Український театр »тільки тепер на наших очах відійшов від етнографічних та історичних хат і жупанів до вселюдської культури«⁴ — писав театральний критик Ю. Меженко 1923 року, ніби свіжо парафразуючи слова

¹ Акад. М. Возняк. »Стосунки М. Кропивницького з галицькими українцями«. »Річник театального музею«. Стор. 148. Київ, 1930.

² І. Франко. Цитований твір. Стор. 320.

³ І. Франко. Цитований твір. Стор. 321, 322.

⁴ Журнал »Календарь искусств«. Ч. 1. 1923.

тридцятилітньої давности, сказані М. Кропивницьким:

Коли Англія дада: Гарика, Ольриджжіо, Італія: Роси, Сальвіни, Магди, Германія: Поссарта, Барная, Росія: Мочалова, Рибакова і инчих Гамлетів, то чомуж Україна не мусить дажи ёго?¹

І от О. Бурггардт почав працю над перекладом «Гамлета», склавши угоду з харківським Державним Видавництвом Літератури й Мистецтва 26 березня 1930 року.²

Перед цією датою українська історія театру зафіксувала лише п'ять шекспірівських вистав. Хронологічно першою з них стала вистава «Макбета» 1920 року, виставлена в місті Умані Київським Драматичним Театром. Керівник його, режисер вистави й виконавець ролі Макбета — Лесь Курбас давав історичний початок життю Шекспіра на українській сцені.³ За цією виставою клясичного експресіонізму слідувала вистава «Отелло» (1922) в короткочасно відновленім театрі Львівської Бесіди в перекладі М. Рудницького і в поставі режисера О. Загарова, вихованця Московського Художнього Театру. В кінці 1922 року в Київському театрі ім. Шевченка показав шекспірівську комедію «Приборкання гострухи» режисер О. Смирнов, прибічник Вс. Меєрхольда в стилізованому пляні старовинної вистави *commedia dell' arte*. 1926 року з'явилася вистава «Отелло» в місті Катеринославі, де тоді працював театр ім. Заньковецької під режисурою П. Саксаганського і, нарешті, вистава «Сон літньої ночі» 1927 року в Київському театрі ім. Франка (режисер Гнат Юра) з музикою Ф. Мендельсона та місцевого композитора Н. Прусліна.

В цьому стильовому калейдоскопі перших українських шекспірівських вистав акцент було зроблено на спробі шукання нових форм в сценічному розв'язанні Шекспіра.

Не дивлячись на сценічні успіхи перших шекспірівських вистав, справа перекладу їх стояла значно нижче. Свідченням цьому є заввага П. Саксаганського:

Мені не довелося грати в п'єсах Шекспіра. В ті часи не було доброго перекладу. Був, правда, переклад Куліша, але дуже незадовільний. Після революції я по-

¹ Акад. М. Возняк. Цитований твір. Стор. 148.

² Архів родини Бурггардт.

³ Вистави «Ромео і Джульєта» («Молодий театр») та «Отелло» («Березіль») лишилися незакінченими. — Свідчення Й. Гірняка.

ставив «Отелло» в театрі Заньковецької. Я ж сам і зробив український переклад цієї п'єси.¹

Перед О. Бурґгардтом встала проблема — дати переклад рівня європейської культури, знайти «містки» в ньому, що вводили б українського глядача до глибшого розкриття тексту великого драматурга.

О. Бурґгардт переклад закінчив і, шукаючи рятунку від численних репресій, опинився в еміграції. Тому і про його «Гамлета» було забуто. Зобумовлена рамками одного офіційного стилю українська шекспірівська вистава перестала рости в глибину, але натомість росла з широчинь. На 1941 рік шекспірівський театр вже налічував одинадцять поставлених творів.

Щодо «Гамлета», то перша його вистава відбулася у Львові 23 вересня 1943 року. Виставу ставив Й. Гірняк, в головній ролі виступав В. Блавацький, переклад — М. Рудницького. Під безпосереднім впливом цієї вистави в 1956 році Харківський театр ім. Шевченка (колишній «Березіль») поставив «Гамлета», бо в ній головну роль грав Я. Геляс, що у виставі 1943 року грав роль Першого актора. За харківською виставою (режисер Б. Норд) слідувала прем'єра «Гамлета» (1957 року) в Львівському театрі ім. Заньковецької (режисер Б. Тягну, в головній ролі О. Гай) де теж просліджується вплив вистави 1943 року через творців вистави з групою акторів колишнього Львівського театру на чолі з Л. Кривицькою. Вистави 1956 та 1957 років ішли в перекладі В. Вера.

Хоч переклад О. Бурґгардта на сьогодні не побачив світла рампи, проте його якісні досягнення — величезні.

Перш ніж їх тут коротко згадати, зупинимось на питанні, чому саме О. Бурґгардт вибрав для свого першого перекладу шекспірівської драми «Гамлета». Те не сталося випадково, що серед перших п'яти (закінчених) шекспірівських вистав половину репертуару складала драми, де драматург порушив проблему **супернатурального** («Макбет», «Сон літньої ночі»). Вона стоїть і в «Гамлеті», центрована навколо постаті Привида, і тут є те, що близько було світоглядів О. Бурґгардта (за «Гамлетом» ішов переклад «Бурі») і чим цікавився глядач шекспірівської виста-

¹ Л. Мельничук-Лучко. «Саксаганський — актор». Стор. 174. Львів, 1958.

ви. С. Кларк зазначав що «модерні глядачі, порівняно вільні від пут елізаветинських забобонів, завжди нервово проймаються перед Привидом і не дивляться на це, як на нісенітницю».¹

Це переживання стосується й до українського глядача двадцятих чи тридцятих років, тим більше, що Привид психологував дію дуже популярної історії про вбивство брата братом, одруження вдови з вбивцею і помсту сина проти вітчима за смерть батька.

Коли тепер торкнутися самого перекладу О. Бурггардта, не входячи в аналіз мови, то це є майстерний вияв перекладу рівня світової культури, зокрема вияв у драмі плідної праці неоклясиків. «Гамлет» О. Бурггардта хронологічно увиходить до другого періоду його творчості, а саме, — як майстра-перекладача. «Гамлет» створюється майже в кінці цього періоду, тоді коли переклад його стає «універсальним. З однаковою майстерністю перекладаються речі найрізноманітніших стилів та жанрів».²

«Гамлет» є синтезом жанрів, де перекладач виявляє свою майстерність як сатирик, як лірик, як філософ...

Глибинність філософської думки О. Бурггардта зустрічається протягом всього перекладу. Чи не найяскравішим зразком цього створено інтермедійну сцену третьої дії.

Де сміху більш, там більше і ридань,

о, де між радістю і горем грань?

Мінливий світ, і хай це не вражас,

що вкупі з щастям і любов цезає.

Хто знає, хто із них кого веде:

чи не за щастям вслід любов іде.

(Король на кону, стор. 123, 124).

Філософську думку втілено шляхом яскравих порівнянь:

... Цей світ — немов

город неполютий, що геть заріс

кропивою та буйним бур'яном!

(Гамлет, стор. 32).

або шляхом народного мудрого прислів'я:

Слова угору, мисль донизу тягне —

без мислі слово неба не досягне. (Король, стор. 140).

Перекладач-сатирик, майстерний і в прозі і в поезії, де часто знайдено ідеальну форму вірності оригіналові:

¹ С. Clark. «Shakespeare and the Supernatural». Стр. 70. Williams and Norgate. London, 1931.

² Ю. Шерех. «Пам'яті поета». «Арка». Ч. 6. Видавництво «Українська Трибуна». Мюнхен, 1947.

Потужний Цезар вмер і струх на глину,
ним у стіні замазано щілину.
Той, від якого цілий світ тремтів,
нам замазка від холоду й вітрів. (Гамлет, стор. 208).

Нарешті, ліричні моменти в перекладі:

Там, понад річкою верба звисає
і сиве листя в люстрі відбиває.
Туди вона прийшла, уквітчана
хімерними вінками із кропиви,
купальниці, стокроток і волошок... (Королева, стор. 193).

В перекладі домінує експресивна форма. Її передано в динаміці наростання чуттів, що легко дає можливість акторові застосувати це з максимальним ефектом, як:

О янголи небес! О, земле й жаре
пекельних надр! Гартуй себе, о серце!
О жили, не млявіть, а напружтесь!
Гартуйтеся!... (Гамлет, стор. 55).

чи ж:

О спеко, висуши мій мозок! Сльози,
сім раз солоні, витруїть снагу
з очей моїх. Клянусь, за божевілля
твое вони таку ціну заплатять,
що наша шалька перетягне. Сестро,
Офеліє моя! Трояндо майська! (Лаерт, стор. 179).

або ж у формі ряду запитів для виявлення кольориту драматичної сценічної обстановки:

Навіщо, мертво тіло, ти блукаєш
у світлі місячним, закутий в крицю?
Навіщо жах народиш ти на блазнів?
Навіщо навіваєш нам думки,
що їх душа збагнути неспроможна?
Навіщо це? Скажи, чого ти хочеш? (Гамлет, стор. 48).

Це — лише кілька мазків до перекладу. Коли І. Франко про переклад П. Куліша «найгеніяльнішого твору Шекспіра» писав, що з ним «можемо без сорому показатися в концерті європейських перекладів великого британця», то тут долучається ще й почуття гордості за переклад О. Бурггардта перед світовим мистецтвом, а для історії українського «Гамлета» пістет перед майстром-перекладачем за найвизначніший шекспірівський дарунок першої третини двадцятого століття.

Валеріян Ревуцький

Діїві особи

КЛАВДІЙ, король Данії

ГАМЛЕТ, син попереднього і небіж теперішнього короля

ПОЛОНІЙ, лорд-канцлер

ГОРАЦІО, приятель ГАМЛЕТА

ЛАЕРТ, син ПОЛОНІЯ

ЕОЛЬТІМАНД,)

КОРНЕЛІЙ,)

РОЗЕНКРАНЦ,)

ГІЛДЕНСТЕРН,)

придворці

ОЗРИК,

пан

священик

МАРЦЕЛЛ,)

БЕРНАРДО,)

старшини

ФРАНЦІСКО, вояк

РЕЙНАЛЬДО, служник ПОЛОНІЯ

актори

двое клоунів-могильників

ФОРТІНБРАС, принц норвезький

капітан

англійські послы

ГЕРТРУДА, королева Данії, мати ГАМЛЕТОВА

ОФЕЛІЯ, дочка ПОЛОНІЯ

панове, пані, старшини, вояки, моряки,

посланці та інші з почету

дух Гамлотового батька

* * *

Місце дії — Данія

ПЕРША ДІЯ

•

•

•

Перша сцена

Ельсінора. Тераса перед замком.

(ФРАНЦІСКО на варті. Входить до нього БЕРНАРДО).

БЕРНАРДО.

Хто там?

ФРАНЦІСКО.

Хто йде? Спинись! Який пароль?

БЕРНАРДО.

Нехай живе король!

ФРАНЦІСКО.

Бернардо?

БЕРНАРДО.

Я!

ФРАНЦІСКО.

Ти саме вчас прийшов. Який ти справний!

БЕРНАРДО.

Вже б'є дванадцята; йди спати, Франціско!

ФРАНЦІСКО.

За це я дякую, бо лютий холод,
і сумно тут.

БЕРНАРДО.

А як вам вартувалось?

ФРАНЦІСКО.

Ніде ані шиширж!

БЕРНАРДО.

Ну, надобраніч!

Як стрінеш ти Горація й Марцелла,
скажи, хай поспішать на варту стати.

ФРАНЦІСКО.

Оце, мабуть, вони... Агов! Хто йде?

(Входять ГОРАЦІО й МАРЦЕЛЛ).

ГОРАЦІО.

Держави друзі...

МАРЦЕЛЛ.

... короля підданці.

ФРАНЦІСКО.

Добраніч вам!

МАРЦЕЛЛ.

Прощай, вояче чесний.

Хто заступив тебе?

ФРАНЦІСКО.

Бернардо тут.

Ну, надобраніч вам!

(Виходить).

МАРЦЕЛЛ.

Агов! Бернардо!

БЕРНАРДО.

Чи тут Гораціо?

ГОРАЦІО.

Немов би тут!

БЕРНАРДО.

Вітаю вас, Гораціо, Марцелле!

МАРЦЕЛЛ.

Ну що, чи появлявся знов той дух?

БЕРНАРДО.

Не бачив я нічого.

МАРЦЕЛЛ.

Гораціо, той каже — це химери
і віри нам не йме, що двічі вже
з'являлася ота жажна мара.

Ну, так отож його ми попросили,
щоб з нами вартував він цієї ночі:
коли тут знов появиться той привид,
нехай невіра зайде з ним в розмову.

ГОРАЦІО.

Та ну бо цить! Не з'явиться...

БЕРНАРДО.

Сідай!

Ми знову атакуємо твій слух,
що, мов фортеця, проти нас замкнувся:
було це двічі уночі.

ГОРАЦІО.

Гаразд,

сідаймо і послухаймо Бернарда.

БЕРНАРДО.

В останню ніч,
коли он та далека зірка в небі,
свій круг завёршивши, світила там,
де світить і тепер, я і Марцелл,
як саме дзвін пробив годину. . .

(Входить ДУХ).

МАРЦЕЛЛ.

Цить-цить, мовчи; дивись, он знов іде!

БЕРНАРДО.

Та сама постать, що й король покійний.

МАРЦЕЛЛ.

Спитай його, Горацію: ти вчений.

БЕРНАРДО.

А чи ж не схожий він на короля?

ГОРАЦІО.

Ще й як! Мене проймає жах і подив.

БЕРНАРДО.

Він слова жде!

МАРЦЕЛЛ.

Промов, Горацію!

ГОРАЦІО.

О, хто ти, що блукаєш уночі,
одягши ту військову пишну зброю,
в якій ходжав колись король покійний?

Кажі! Тебе я небом заклинаю!

МАРЦЕЛЛ.

Образився. . .

БЕРНАРДО.

Дивись, вже геть іде!

ГОРАЦІО.

О, стій! кажи! тебе я заклинаю!

(Виходить ДУХ).

МАРЦЕЛЛ.

Пішов, не відповівши.

БЕРНАРДО.

Ну що ж, Гораціо!

Ти весь пополотнів, тремтиш, як лист.

Невже це все не більше, як химера?

Що скажеш ти?

ГОРАЦІО.

Ось присягнузь: я б віри не поймав,
якби не бачив все на власні очі.

МАРЦЕЛЛ.

Чи схожий він на короля?

ГОРАЦІО.

Як ти на себе!

Така була колись на ньому зброя,
як люто стявся він з норвежцем гордим,
так брови супив він, коли у сварці
із санок витрусив на лід поляка.

Як дивно все. . .

МАРЦЕЛЛ.

Вже двічі він в цю мертву, глупу пору
пройшов повз нас військовою ходою.

ГОРАЦІО.

Це все збагнути я ніяк не можу,
але гадаю, що воно віщує
якісь негоди злі державі нашій.

МАРЦЕЛЛ.

Гаразд, сідайте, друзі, та й скажіть,
коли хто знає з вас: навіщо всі
так мучаться, вартуючи цюночі;
навіщо день-у-день гармати ллють,
купують у сусід воєнну зброю,
та ще на корабельнях так працюють,
що вже й неділя всім за будень стала?
Навіщо поспіх цей і ця гарячка,
що спарувала ніч і день у праці?
Хто міг би це нам з'ясувати?

ГОРАЦІО.

Я!

Пішла вже поголоска. Наш король,
що тінь його ми бачили недавно,
колись побився навзаклад з норвезьким:
король норвезький Фортінбрас позаздрив
отій великій славі, що її
здобув собі хоробрістю наш Гамлет,
і викликав його на герць смертельний.
Тут Фортінбрас загинув, а була в них
печаткою й законом стверджена
угода, за якою припадали
всі землі й володіння переможцю:

якби загинув наш король у герці,
то і його країни, як застава,
законно Фортінбрасові припали б.
Отож за договором чесним Гамлет
успадкував ті землі. А тепер
син Фортінбраса, сповнений завзяття
палкий юнак, стягнув лихих паливод,
харцизників, очочих до пригод,
які за хліба шмат підуть на все.
Отож юнак цей має на меті,
— як це наш уряд зразу розкусив, —
назад здобути збройною рукою,
відвоювати землі ті, які
утратив батько. Це, як я гадаю,
і є причина наших готувань.
Тому цюночі пильна варта й чата,
тому по всій країні метушня.

БЕРНАРДО.

Мабуть, що так воно, а не інакше,
бож не даремно тут, закутий в броню,
блукає віщий привид короля,
що був і є причиною цих звад.

ГОРАЦЮ.

Це порошок, що сліпить нам око.
Колись в високім і преславнім Римі,
як мав загинути великий Цезар,
мерці у саванах, з могил тікавши,
по вулицях блукали і квиліли.
Зірки хвостаті і роса кривава
прозвістками були, і плямами
взялося сонце, а світило вогке,
якому хлань Нептунова кориться,

затъмарилося, немов би в судний день.
Чи ж не такі знамена і тепер
являли вкупі нам земля і небо?
Це тільки віщуні лихої долі,
предтечі горя, кари і біди,
які відвідають країну нашу.

(Повертається ДУХ).

О цить! дивись! Он знов воно іде!
Спиню його, хоч би й мені тут смерть!
Примаро, стій! Як є у тебе голос,
заговори!

Якщо я можу вдіяти добро,
що принесе тобі й мені спасіння,
заговори!

Якщо загрожує державі доля
лиха, яку ще одвернути можна,
заговори!

Якщо ти за життя скарби нагарбав,
неправдою здобути, й закопав
та мучишся, блукаючи по смерті,
заговори, спинись, заговори!

(Співає півень).

Спини його, Марцелле!

МАРЦЕЛЛ.

Я вдарю галябардою!

ГОРАЦІО.

Удар, спини!

БЕРНАРДО.

Він тут!

ГОРАЦЮ.

Він там!

МАРЦЕЛЛ.

Він щез!

(Виходить ДУЖ).

Образився, бож він такий величний,
а ми спинить хотіли силоміць.
Він, наче те повітря, невразливий,
удари наші — тільки зла наруга.

БЕРНАРДО.

Хтів щось сказати — та півень проспівав.

ГОРАЦЮ.

Здригнувся він, як та душа пропаца
на поклик владної сурми. Я чув:
як скоро півень, ранішній трубач,
своїм дзвінким і голосистим співом
розбудить бога денного від сну,
то блудний дух, хоч де б він був в ту пору,
— на морі, на землі, в огні, в повітрі, —
на поклик цей додому поспішає.
Ми в цьому впевнились на власні очі.

МАРЦЕЛЛ.

Розтанув він, як півень проспівав.
Я чув, як настає пора, коли ми
святе Різдво Спасителя святкуєм,
то цілу ніч досвітній птах співає.
Не сміє жаден дух тоді блукати.
Зцілющі ночі ті, планети щастя
несуть, відьми не сміють чаклувати,

бо це пора священна й благодатна.

ГОРАЦО.

І я так чув і трохи віри йому.
Та гляньте, ранок у плащі багрянім
зі сходу йде по росянім узгір'ї.
Вже годі вартувать! Моя порада:
все, що ми бачили цієї ночі,
нам треба Гамлетові розказати.
Чи згідні ви? Бо цього вимагають
наш обов'язок і відданість наша.

МАРЦЕЛЛ.

Гаразд. Хай буде так! А я вже знаю,
де цього ранку нам його знайти.

(Виходять).

Друга сцена

Парадний покій у замку.

(Входять КОРОЛЬ, КОРОЛЕВА, ГАМЛЕТ, ПОЛОНІЙ, ЛАЕРТ, ВОЛЬТІМАНД, КОРНЕЛІЙ, ПАНСТВО й ПОЧЕТ).

КОРОЛЬ.

Яскраві ще болючі спогади
про наглу смерть улюбленого брата;
нам слід було б ще серцем сумувати,
і мусіла б уся країна стати
скорботою зборозненим чолом;
але наш розум переміг природу,
ми з мудрим сумом згадуємо брата,
не забуваючи й себе: отож
із радістю, потьмареною смутком,
з очами повними і сліз, і втіхи,
весільний спів з'єднавши з похоронним,
урівноваживши журбу і щастя,
ми нашу братову і найяснішу
володарку потужної держави
дружиною своєю нарекли.
На це була ухвала ваша мудра
і ваша згода. Дяка вам за все.
А далі знайте, юний Фортінбрас,
який, мабуть, нас має за ніщо
та думає, що після смерти брата
державна наша вкрай вже розхиталась,
весь сповнений високодумних мрій,
попаннями нам часто докучає

та вимагає повернути землі,
що їх законно наш хоробрий брат
колись у його батька відібрав.
Це все. І от покликали ми вас,
щоб сповістити, що ми написали
листа до Фортінбрасового дядька.
Старий, до ліжка хворістю прикутий,
не відає нічого і не знає
про заміри небожя, що вербує
те військо із його підданців. Хай він
край покладе цій авантурі. Отже,
вас двох, Корнеліє і Вольтіманде,
до короля норвезького з листом
ми виряджаємо, не даючи
ніяких ширших повноважень вам,
аніж зазначено у цій статті.
Прощайте й виявіть свою ретельність.

КОРНЕЛІЙ і ВОЛЬТІМАНД.

Вона себе покаже в цьому ділі!

КОРОЛЬ.

Я цього певен. Прощайте, друзі!

(Виходять ВОЛЬТІМАНД і КОРНЕЛІЙ).

Тепер, що ті, Лаерте, скажеш нам.
У тебе є до нас якесь прохання.
Якщо воно до речі, то не марно
твій голос пролунає. Бач, ти ще
не попросив — а я вже пропоную.
Як волю серця волисть голова,
як ротові прислужує рука,
так твого батька данський трон милує.
Що хочеш ти, Лаерте?

ЛАЕРТ.

Володарю!

До Франції дозвольте повернутись,
бо звідти я прибув сюди, щоб вам
при коронації віддати шану.
Тепер я виконав цей обов'язок
і лину знов до Франції думками.
Хай зволить ваша ласка королівська!

КОРОЛЬ.

Чи зволить батько твій? Полонію!

ПОЛОНІЙ.

Він, пане, винудив у мене згоду
настирливими просьбами своїми,
і я ухвалу дав — приклав печатку,
і теж прошу, щоб був на це ваш дозвіл.

КОРОЛЬ.

Рушай! Ти добру вигодив годину,
Лаерте мій. Щасливої дороги!
А ти, мій рідний Гамлете, мій сину...

ГАМЛЕТ (нишком).

Рідня, та не споріднена душа.

КОРОЛЬ.

Чого тебе ще хмари сповивають?

ГАМЛЕТ.

Ні, я купаюся в проміннях сонця!

КОРОЛЕВА.

Зміни, мій Гамлете, цю барву ночі

і приязно поглянь на короля,
та не шукай, втопивши очі в землю,
шляхетного отця, що в ній спочив.
Все, що живе, помре, щоб перейти
у лоно вічності, і споконвіку
ведеться так. Це наш утертий шлях.

ГАМЛЕТ.

О, так, мадам, це шлях утертий!

КОРОЛЕВА.

То

чого ж ти на виду такий сумний?

ГАМЛЕТ.

Не тільки на виду, на вид, на вигляд!
Оцей мій чорний плащ, кохана мати,
звичайні шати темної жалоби,
цей спертий віддих і важкі зідхання,
і сліз рясний струмок, що лле з очей,
і розпачу відбиток на обличчі,
всі образи і вияви журби, —
все це не зраджує мене: це вигляд,
це все людина може **удавати**.
Сум справжній там, у серці, невидимий,
а це — ті шати, що скорботі личать.

КОРОЛЬ.

У тебе, Гамлете, чутливе серце:
похвально, так за батьком побиватись.
Але твій батько теж утратив батька,
а батьків батько теж, і син повинен
посумувати слухний час — та й годі,
а так уперто в тузі горювати —
це нечестивство, гріх, і це немужньо.
Це бунт і непокора небесам,

це виявляє кволий дух і розум
не досить вишколений, примітивний:
ми ж знаємо, що це — утертий шлях,
найзвичайнісінька у світі річ.
Навіщо ж це, обурившись, отак
до серця брать? Це гріх проти небес,
гріх проти мертвих, гріх проти природи.
І нерозумно це, бо споконвіку
вмирали всі батьки, й над кожним трупом
лунав і по сей день лунає вирок:
»Так мусить бути!« Об землю вдар журбою,
о Гамлете, — вона ж бо не допоможе.
Тобі за батька я. Хай знає світ,
що ти до трону нашого найближчий,
і що до тебе я любов плекаю
не меншу, як до сина ніжний батько.
Не дуже нам до серця припадає
твій намір їхати до Віттенбергу,
й продовжувати студії свої:
ми просимо тебе, зостанься тут,
під нашим пильним доглядом ласкавим,
двораче перший наш, мій брате й сину.

КОРОЛЕВА.

Хай мати не марнує слів: зостанься,
о Гамлете, не їдь до Віттенбергу.

ГАМЛЕТ.

Скорюсь, оскільки мога, королево!

КОРОЛЬ.

Це відповідь і гожа, і похвальна —
будь, як король, у Данії. (До КОРОЛЕВИ) Ходім!
Ця лагідна і добровільна згода
мов усміхом осяяла нам серце.

Отож даю наказ: про кожний келіх,
що вихилятиме в цю ніч король,
нехай гармата хмари сповіщає,
небесний грім нехай вторить громам
земним на бенкеті бучнім. Ходім!

(Виходять усі, крім ГАМЛЕТА).

ГАМЛЕТ.

Якби ж то ця міцна, тривала плоть
розпалася, розтанула росою!
Навіщо нам Господь заборонив
собі вкорочувати віку? Боже!
Яке нікчемне, марне та огидне
все, все життя! Тьху, тьху! Цей світ — немов
город неполотий, що геть заріс
кропивою та буйним бур'яном!
О, як воно могло дійти до цього?!
Два місяці, як він помер! О, ні,
ще й двох нема! Король, що проти нього
оцей король — як фавн супроти Феба!
Він матір так кохав, що й вітерцям
не дозволяв лица її торкатись.
О, небо й земле! Спогади, умріть!
Вона горнулася до нього, так
немов любовна спрага ще зростала
від пестоців його. А не минув
ще місяць, як... Не хочу згадувать.
Нікчемство — назва вам, усі жінки!
За місяць!.. Не стоптала й черевиків,
що в них вона за тілом батька йшла,
мов та Ніоба, вся в сльозах, і от...
О Господи, тварина нерозумна,
і та за мертвим довше сумувала б!
За дядька віддалась, який на батька

скидається, як я на Геркулеса!
Один лиш місяць! Ще й облудні сльози
не висушли в роз'ятрених очах,
як віддалась. О, як вона спішила
на ложе кровозмісної розпусти!
З цього добра ніякого не буде.
О, серце, розірвись! Мовчати мушу.

(Входять ГОРАЦІО, МАРЦЕЛЛ і БЕРНАРДО).

ГОРАЦІО.

Вітайте, ваша світлосте!

ГАМЛЕТ.

Радію вам. . .

Горацію! Невже це справді ти?

ГОРАЦІО.

Покірний ваш слуга, достойний принце!

ГАМЛЕГ.

Слуга? О, ні. Мій добрий, вірний друг!

Чого це ти приїхав з Віттенбергу?

Це ти, Марцелле?

МАРЦЕЛЛ.

Мій добрий принце. . .

ГАМЛЕТ.

Я дуже радий вам. (До БЕРНАРДА) Вітаю щиро.

Чого ж це з Віттенбергу ти приїхав?

ГОРАЦІО.

А так, щоб трохи байдиків побити.

ГАМЛЕТ.

Це й ворог твій сказати б не посмів.

Я вуха затуляю, бо не хочу
від тебе наклепу такого слухать.
Я знаю сам: який там з тебе байда!
Яке у тебе діло в Ельсінорі?
Заки поїдеш, пить тебе научим.

ГОРАЦЮ.

Мій принце, я на похорон приїхав.

ГАМЛЕТ.

О, не глузуй ти з мене, добрий друже!
Скажи, що ти приїхав на весілля.

ГОРАЦЮ.

Воно і справді якось швидко сталося.

ГАМЛЕТ.

О, це ошадність, друже мій, ошадність!
На стіл весільний подали ті страви,
які від похорону залишились.
О, краще би мені було зустрітись
з найгіршим ворогом в раю, аніж
до цього дня дожить. Я батька бачу.

ГОРАЦЮ.

Як бачите його, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Очами духу.

ГОРАЦЮ.

Я знав його: він був король хоробрий.

ГАМЛЕТ.

І справжній муж, бо що не цаль — герой.
Я рівного йому ніде не бачив.

ГОРАЦІО.

А я його, здається, вчора бачив.

ГАМЛЕТ.

Кого?

ГОРАЦІО.

Отця покійного...

ГАМЛЕТ.

Покійного отця?

ГОРАЦІО.

Вгамуйте на хвилину подив свій
і вислухайте, принце, нас уважно.
Оці панове свідками були...
Ми чудо бачили...

ГАМЛЕТ.

Кажіть мерщій!

ГОРАЦІО.

На чатах стоячи, дві ночі поряд
це бачили Бернардо і Марцелл.
Опівночі, у темряву, у глупу,
являвся привид їм — мов батько ваш,
від голови до п'ят закутий в броню.
Повільно, тричі, кроком урочистим
пройшов він перед їхніми очима,
близесенько. Вони ж поторопіли,
драглями начебто взялися з жаху,
стояли мовчазні і безсловесні.
Вони це потай звірили мені,
і в третю ніч я з ними став на чатах.
Все справдилось, бо о ту саму пору

з'явився дух, і був той привид схожий,
як між собою схожі ці долоні.

ГАМЛЕТ.

А де це відбувалось?

МАРЦЕЛЛ.

Мій принце, на терасі, де вартують.

ГАМЛЕТ.

А чи заговорили ви до нього?

ГОРАЦІО.

О, так! Та дух не відповів мені,
і тільки раз він голову підніс,
неначе хтів до нас промовить слово,
та півень проспівав, і дух стелувся
і зник з-перед очей.

ГАМЛЕТ.

О, як це дивно!

ГОРАЦІО.

Заприсягаюся життям: це правда.
Ми думали, що обов'язок наш —
вам розказати все.

ГАМЛЕТ.

Так-так. І це мене вже непокоїть.
Чи ви вартуете сьогодні?

МАРЦЕЛЛ і БЕРНАРДО.

Так.

ГАМЛЕТ.

Закутий в броню, кажете?

МАРЦЕЛЛ і БЕРНАРДО.

У броню.

ГАМЛЕТ.

Від голови до п'ят?

МАРЦЕЛЛ і БЕРНАРДО.

Від голови до п'ят, мій принце!

ГАМЛЕТ.

А чи ви бачили його лице?

ГОРАЦЮ.

О, так! Було підняте забороло.

ГАМЛЕТ.

А чи дивився він похмуро?

ГОРАЦЮ.

Лице було не гнівне, а сумне.

ГАМЛЕТ.

Червоне, чи бліде?

ГОРАЦЮ.

Бліде, бліде.

ГАМЛЕТ.

І пильно він дививсь на вас?

ГОРАЦЮ.

О, пильно.

ГАМЛЕТ.

Шкодную, що не був я з вами.

ГОРАЦІО.

Вас острах би поймав.

ГАМЛЕТ.

Мабуть, мабуть. А довго він барився?

ГОРАЦІО.

До ста ви встигли б полічити.

МАРЦЕЛЛ і БЕРНАРДО.

О, довше, довше!

ГОРАЦІО.

В той раз, як я був, — ні.

ГАМЛЕТ.

А борода яка у нього, сива?

ГОРАЦІО.

Така, як за життя: сріблясто-чорна.

ГАМЛЕТ.

Ну, я сьогодні з вами повартую;
він, може, прийде знов.

ГОРАЦІО.

Авжеж він прийде.

ГАМЛЕТ.

Як постать батькову він прибере,
я з ним заговорю. Хоч би й там пекло
зайшлося галасом. Я попрошу вас:
як досі ви про цю мару мовчали,
так ви й надалі затаїть пригоду.
І що б не трапилось вночі сьогодні,

нікому не кажіть за це ні слова.
Я вам віддячу за любов. Прощайте!
Перед дванадцятю на терасі!
Я буду там.

УСІ.

Ми, принце, ваші слуги!

ГАМЛЕТ.

Не слуги ви, а други! Прощайте!

(Виходять усі крім ГАМЛЕТА).

Мій батько в броні! Тут не все гаразд.
Якби скоріше ніч! А ти чатуй:
діла злочинницькі побачать світ,
дарма, що їх присипано землею.

(Виходить).

Третя сцена

Покій в домі у Полонія.

(Входять ЛАЕРТ і ОФЕЛІЯ).

ЛАЕРТ.

Вже речі всі мої на кораблі.
Прощай, о сестро! З вітром ходовим,
як буде лиш нагода, надішли
про себе звістку. Не барись.

ОФЕЛІЯ.

О, ні.

ЛАЕРТ.

А щодо Гамлетових залицянь,
то це у ньому грає кров, це жарт,
фіялка, що на провесні розквітла.
Солодким запахом вона, тендітна,
чарує мить коротку — та й по тому.

ОФЕЛІЯ.

Невже по тому?

ЛАЕРТ.

Так, не мрій багато
Бо тіло, як росте, то набирає
не тільки моці і снаги: коли
зростає храм — зростає й літургія,
яку в тім храмі править дух. О, може,

тебе кохає ніжно він тепер,
без хитроців, без плям його любов.
Та стережись: не вільний він у вчинках.
З народження на ньому обов'язок.
Не може він, як прості люди, сам
обрати, бо від вибору залежить
добробут цілої держави. Отже,
той вибір мусить тілові коритись,
якому був і є він головою.
Коли він скаже, що тебе кохає,
то ти словам не дуже віри йми:
не завжди може слово ділом стати,
бо Гамлет зволить тільки те вчинити,
на що дасть згоду Данії народ.
І зваж: ти втратиш честь, коли эхоче
ти будеш слухати його пісень,
або відкриєш чистий скарб дівочий
його неугамованим жаданням.
О, стережись, Офеліє, сестричко,
ховайся в захисток, щоб не сягали
до тебе стріли пристрасти палкої,
бо непорочна діва надто щедра,
коли вона для місяця ясного
оголює свою дівочу вроду.
Саму чесноту не мине обмова,
і черв підточує весни первоцвіт
раніше, ніж бруньки його розпукнуть.
За молодощів, ранком росяним
вітри отруйні нищать ніжний квіт —
о, стережися. Страх дає безпеку,
а молодість сама собі є ворог.

ОФЕЛІЯ.

Моєму серцю буде ця наука

за вартового. Ти ж, мій любий брате,
не будь, як проповідник нечестивий,
що вказує тернистий шлях до неба,
а сам у слаській млості розкошує,
простуючи квітчастою тропою
гріха й глузуючи з своїх порад.

ЛАЕРТ.

Ні, ні! . . Я забаривсь. Он батько йде.

(Входить ПОЛОНІЙ).

Оце ми вдруге будемо прощатись.
Щаслива мить: благословення, дане
нам двічі — це подвійна благодать.

ПОЛОНІЙ.

О, ти ще тут! Мерщій, мерщій, Лаерте,
бо вже вітрила вітер надимас.
Прийми моє благословення й з ним
оці мої поради закарбуй
у пам'яті: не будь швидкий на слово;
заки чинити, вчинок обміркуй.
Ласкавий будь, але не будь з людьми
запанібрата. Вірного лиш друга
прикуй до себе ланцюгами з криці,
не ручкайся із приятелем кожним,
що вилупився щойно із яйця.
У сварку не встрявай, а посварившись,
гляди, щоб ворог твій тебе боявся.
На слух будь щедрий, на слова — скупий,
поради більше слухай, ніж давай.
Хай буде одяг твій такий, як личить
твоїм достаткам, але не химерний
і не вибагливий, хоча й багатий,
одежа бо виказує людину.

У Франції, в добірнім товаристві,
всі люди добре знаються на цьому.
Не позичай і наборг не бери:
позичивши, з грошима втратиш друга,
борги ж тобі зруйнують господарство.
А над усе: собі ти вірним будь,
і звідси висновок, як день, ясний:
з людьми не можеш бути ти нецирим.
Прощай! Нехай зросте в тобі цей засів.

ЛАЕРТ.

Прощайте, батьку любий мій!

ПОЛОНІЙ.

Не гай часу: тебе вже слуги ждуть.

ЛАЕРТ.

Прощай, Офеліє, і пам'ятай,
що я сказав.

ОФЕЛІЯ.

Твої слова замкнула
я в пам'яті своїй, а ключ — у тебе.

ЛАЕРТ.

Прощай!

(Виходить).

ПОЛОНІЙ.

Що, донько, він тобі казав?

ОФЕЛІЯ.

За Гамлета була у нас розмова.

ПОЛОНІЙ.

До речі це. Гаразд!

Мені казали, що тепер частенько
принц Гамлет гає вільний час з тобою,
а ти охоча бавитися з ним.
Коли це так, — мене бо добрі люди
остерігали, — то скажу тобі,
що ти себе поводити не вмієш.
Скажи мені, що сталося між вами?

ОФЕЛІЯ.

О, він не раз освідчував мені
своє кохання. . .

ПОЛОНІЙ.

Кохання! Цить! Ти як дурне дівчатко,
ще недосвідчене у небезпеках.
Отим освідченням ти віри ймеш?

ОФЕЛІЯ.

Не знаю, батьку, що мені й гадати.

ПОЛОНІЙ.

А я навчу: гадай, що ти — дитя,
не слухай тих освідчень не при свідках.
Шануйся; їм ціна — щербатий гріш.
Якби з-за тих освідчень не ославив
тебе на цілий світ несвітський сором.

ОФЕЛІЯ.

Він, тату, залицявся до мене чесно.

ПОЛОНІЙ.

Ей, чесно, — знаємо, яке це »чесно«.

ОФЕЛІЯ.

Слова свої він стверджував клятьбою,
заприсягався силами небес.

ПОЛОНІЙ.

То сільця, щоб ловити перепілок.
Я знаю сам: як кров кипить, язик
на обіцянки щедрий. О, цей пломінь,
дає він тільки світло, а не жар;
він ще й не спалахнув, як вже загас;
не уявляй, що це вогонь. Віднині
скупіша будь на пестоці дівочі,
цінуй дорожче бесіди свої
і не біжи на перший поклик принца.
Бо знаєш, Гамлет — він ще молодий,
та ще йому й простору дано більше,
аніж тобі, Офеліє. Отож
не вір його клятьбам: вони облесні,
фальшива їхня барва прикриває
бажання нечестиві. Та клятьба
бринить, немов обітниця священна,
щоб легше обдурить. Оце й усе.
Я коротко скажу: не хочу я,
щоб марно гаяла ти вільний час
на балачки і бесіди зальотні.
Гляди ж мені і все запам'ятай.

ОФЕЛІЯ.

Хай буде ваша воля, тату.

(Виходять).

Четверта сцена

Т е р а с а .

(Входять ГАМЛЕТ, ГОРАЦІО і МАРЦЕЛЛ).

ГАМЛЕТ.

Ну, й вітер дме. Який шалений холод!

ГОРАЦІО.

Сердитий і кусючий вітер.

ГАМЛЕТ.

Котра година?

Вже скоро північ.

МАРЦЕЛЛ.

Ні, вже дванадцята пробила!

ГОРАЦІО.

А я й не чув. Тоді вже близько час,
коли цей дух почне свою прохідку.

(За сценою сурми і гарматний салют).

Що означає це, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Король всю ніч сьогодні бенкетує.
Там райнське п'ють, танцюють і стрибають,
коли ж він вихиляє повний келіх,

то труби і літаври ознаймують
цей подвиг короля.

ГОРАЦІО.

Це звичай ваш?

ГАМЛЕТ.

На жаль.

Хоч я тут народивсь і змалку звик
до цього звичаю, але гадаю,
що краще нам зректись таких звичаїв.
Така пиятика погану славу
поширює на заході і сході.

П'яницями нас люди прозивають.

Плямують нас, та іншим нашим вчинкам
хоч як вони прекрасні і високі,
не віддають належної пошани.

Воно з людьми трапляється частенько,
що є у них якась природна вада,
з якою народилися на світ,

— і це вина не їхня, а природи, —

отож буває вдача запальна,

яка руйнує розуму припони,

а то буває в них така закваска,

яка зневажає людську звичайність,

і от ці люди, маючи тавро,

— чи то природи дар, чи дар плянети, —

хоч би й у них були такі чесноти,

що іншим їх ніколи не збагнути,

за цю єдину ваду зазнають

загальної огуди: невеличка

та примішка безталану лихого

на нівець зводить їхні переваги.

(Входить ДУХ).

ГОРАЦЮ.

Дивіться, принце, він!

ГАМЛЕТ.

О, захистіть нас, янголи Господні!
Чи ти душа спасенна, чи заклята,
чи з неба ти прийшов, чи з надр пекельних,
чи наміри твої лихі, чи добрі,
хто б ти не був, о привиде незнаний,
я говорю до тебе: Гамлете,
королю, батьку мій, о, відповіж,
щоб я не мучився у сліпоті.
Скажи, чому твої свячені кості,
в землі поховані, роздерли саван?
Чому гробниця, де ти спочивав,
свої важкі щеліпи мармурові
роззявила і вивергла тебе?
Навіщо, мертве тіло, ти блукаєш
у світлі місячним, закутий в крицю?
Навіщо жах наводиш ти на блазнів?
Навіщо навіваєш нам думки,
що їх душа збагнути неспроможна?
Навіщо це? Скажи, чого ти хочеш!

(ДУХ киває ГАМЛЕТОВІ).

ГОРАЦЮ.

Він кличе вас, щоб ви пішли за ним,
неначе таємницю має звірить
вам одному.

МАРЦЕЛЛ.

Дивіться, як привітно
він вабить вас в якесь самотне місце.
О, ви не йдіть за ним!

ГОРАЦІО.

Ні, ні, не йдіть!

ГАМЛЕТ.

Піду, він тут не хоче промовляти.

ГОРАЦІО.

Не йдіть, не йдіть!

ГАМЛЕТ.

Чого ж мені боятись?

Мое життя і шеляга не варте,
а щó душі він може заподіять,
коли вона безсмертна, як і він?
Он знов мені киває. Я піду.

ГОРАЦІО.

А що, коли він вас у нурт затягне,
або на шпиль стрімчастої гори,
яка он там над морем височіє?
Він може на потвору обернутись
і так вас, принце добрий, налякать,
що з глузду з'їдете. Лише помисліть!
Там стоячи, і так завмреш ти з жаху,
бо голова аж оборотом піде,
як позирнеш у ту морську безодню,
що унизу клекоче.

ГАМЛЕТ.

Він киває.

Іди, а я піду слідом.

МАРЦЕЛЛ.

Не йдіть, о любий принце!

ГАМЛЕТ.

Руки геть!

ГОРАЦЮ.

Послухайте, не йдіть!

ГАМЛЕТ.

То кличе доля,
вона напружила в моєму тілі
всі жили: я — мов той немейський лев.
Киває він. Пустіть мене! Клянусь,
що з вас самих я духів пороблю!
Пустіть, кажу! Я за тобою йду.

(Виходять ДУХ і ГАМЛЕТ).

ГОРАЦЮ.

Він наче сам не свій — як божевільний.

МАРЦЕЛЛ.

Ходім за ним, не кидаймо його.

ГОРАЦЮ.

Ходім услід... До чого це все дійде?

МАРЦЕЛЛ.

Мабуть, у Данії не все гаразд.

ГОРАЦЮ.

Хай милує Господь.

МАРЦЕЛЛ.

Ходімо вслід.

(Виходять).

П'ята сцена

Інше місце на терасі.

(Входять ДУХ і ГАМЛЕТ).

ГАМЛЕТ.

Куди ведеш? Кажи, не йду я далі.

ДУХ.

О, слухай.

ГАМЛЕТ.

Слухаю.

ДУХ.

Вже близько час,
коли в сірчане полум'я пекельне
я повернутись мушу.

ГАМЛЕТ.

Ой, нещасний!

ДУХ.

Ти не жалкуй мене, а пильно слухай,
що викрию.

ГАМЛЕТ.

Я слухаю, кажи.

ДУХ.

Почувши це, помститися ти мушиш.

ГАМЛЕТ.

За що?

ДУХ.

Я твого батька дух,
засуджений блукати уночі,
а вдень гріхи покутувать в огні,
аж поки злочини, що їх вчинив
я за життя, не спалить той вогонь.
Та заборонено мені казати
про муки, що терплю я в тій в'язниці:
якби промовився одним слівцем,
тобі у жилах кров палка застигла б,
а очі, мов зірки, з орбіт шугнули б,
і кучері б твої заворушились,
наїжилась би кожна волосинка,
немов голки на злому їжатці.
Але це потойсвітнє одкровення
не для людського вуха. Слухай, слухай!
Якщо кохав ти свого батька...

ГАМЛЕТ.

Боже!

ДУХ.

Помстись за підле душогубство.

ГАМЛЕТ.

Як, душогубство?

ДУХ.

Мерзенніше понад усякі інші,

протиприродне, підле душогубство.

ГАМЛЕТ.

Мерщій кажи, і я на крилах думки,
на крилах мрій закоханого хлопця
до помсти полечу.

ДУХ.

Годящий ти...

і був би ти млявіший за осику,
яка росте над берегами Лети,
якби оце тебе не схвилювало.
Так слухай, Гамлете, ідуть чутки,
що, як я спав в саду, то змії вжалив
мене, ця вигадка про смерть мою
пішла по Данії; та знай, юначе,
той змії, вжаливши твого батька, носить
його вінець.

ГАМЛЕТ.

Мій здогаде пророчий!

То дядько!

ДУХ.

Цей нечестивий звір, цей кровозмісник,
він чарами чаклунськими й словами
(проклятий дар ті чари нечестиві,
що владні спокусити!) прихилив
до свого віроломства королеву.
О Гамлете! Яка була це зрада!
Моя любов була така шляхетна,
що я додержував усіх обітниць,
які був дав, шлюбуючи її.
Вона ж мерзотникові піддалась,
який — ніщо супроти мене.

Чесноту не зведе порок ніколи,
хоч би й прибрав він образ серафима.
А похіть хоч із янголом спаруй —
вона, небесним ложем наситившись,
ласує покиддю. . .

Пора. . . повіяв свіжий подув ранку. . .
хай докажу. Одного дня в саду
я задрімав по півдні, як звичайно.
В ту тиху пору дядько твій прокрався,
в руці він мав фіял з блекотним соком,
якого влив мені по краплі в ухо.
Лиха отрута це була, від неї
одразу кров міняється в людини,
вона, немов живе, текуче срібло,
по жилах розливається й струмує.
І, як зсідається те молоко,
коли до нього краплю оцту дати,
так само кров збігається й густіє.
Отак ураз і кров моя загусла,
і вкрилося коростою та струпом
моє гладеньке тіло.

Отак у сні мене рукою брата
позбавлено життя, корони й жінки,
і стято в рясті буйному гріхів,
без сповіді, причастя і собору.
Без проці я, не давши звіт останній,
з гріховним тягарем на суд явився.
О жах! О жах! О жах!
Якщо у тебе серце в грудях є,
не попусти, щоб королівське ложе
було кублом проклятої розпусти.
Але, як братимешся ти до помсти,
то кров'ю матчиною не плямуй
ти рук своїх. Хай небо їй віддасть,

нехай вона відчує ті терни,
що серце колять і яत्रять. Прощай!
Уже світляк віщує близький ранок,
бо блиск його тьмяніє й пригасає.
Прощай, прощай, прощай!

(Виходить).

ГАМЛЕТ.

О янголи небес! О, земле й жаре
пекельних надр! Гартуй себе, о серце!
О жили, не млявійте, а напружтесь!
Гартуйтеся!.. Щоб я не забував!
О, нещасливий душе! Доки пам'ять
живе в цій голові, я не забуду!
О, так, з таблиці пам'яті моєї
я всі нікчемні спогади зітру,
усі цитати книжні і вражіння,
що полишили досвід і життя,
і твій наказ єдиний хай живе,
мов витавруваний, у книзі мозку,
і непотьмарений. Клянуся небом!
О, згубнице лиха!
Негіднику із усміхом невинним!
О, де мої нотатки? Запишу:
Людина, що всміхається, буває
негідником. Так в Данії ведеться.

(Занотовує).

Ну, й дядько! Хай віднині буде гаслом
оте »Прощай, прощай і не забудь!«.
Клянусь.

МАРЦЕЛЛ і ГОРАЦІО (за сценою).

О принце, принце!

(Входять ГОРАЦІО і МАРЦЕЛЛ).

МАРЦЕЛЛ.

Принце Гамлете!

ГОРАЦЮ.

Нехай Господь вас милує.

ГАМЛЕТ.

Аміль!

ГОРАЦЮ.

Агов, агов, мій принце!

ГАМЛЕТ.

Агов, агов! Лети соколе!

МАРЦЕЛЛ.

Ну, що, мій принце?

ГОРАЦЮ.

Що тут сталося, принце?

ГАМЛЕТ.

Предивне диво.

ГОРАЦЮ.

Розкажіть, мій принце!

ГАМЛЕТ.

Ви все розплещете!

ГОРАЦЮ.

Ні, ні! Клянуся, ні!

МАРЦЕЛЛ.

Ні, ні, мій принце!

ГАМЛЕТ.

Чи здумала б таке душа людська?

Ви не прозрадите?

ГОРАЦІО і МАРЦЕЛЛ.

Та ні ж бо, принце!

ГАМЛЕТ.

Якщо десь є у Данії негідник,
то він лихий мерзотник!

ГОРАЦІО.

Щоб істину таку сказати, не треба
вставати духові з могили.

ГАМЛЕТ.

Так.

Це рація! Отож часу не гаймо,
давайте, друзі, руки, попрощайтесь,
і піде кожен з вас до свого діла,
бо в кожного із нас — хоч і мале —
є діло. Щождо мене, бідолахи,
то я піду молитись.

ГОРАЦІО.

Мій принце! це слова чудні і дикі!

ГАМЛЕТ.

О, не бери за зле мені цих слів!
Прости мені!

ГОРАЦІО.

Тут зла нема, мій принце!

ГАМЛЕТ.

Клянуся Патріком святим, що є.
Велике зло! А щодо цього духа,
то це — скажу я вам — є добрий дух.

Кортить вас знать, що трапилось між нами, —
цікавість опануйте, добрі друзі.
Ви друзі шкільних літ і вояки,
так обіцяйте ж ви. . .

ГОРАЦЮ.

Що, що, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Що ви про цю подію — ані слова.

МАРЦЕЛЛ і ГОРАЦЮ.

Ми обіцяємось!

ГАМЛЕТ.

Заприсягніться!

ГОРАЦЮ.

Клянусь, клянусь!

МАРЦЕЛЛ.

І я клянусь, мій принце!

ГАМЛЕТ.

Клянiться на мечі!

МАРЦЕЛЛ.

Ми ж поклялись!

ГАМЛЕТ.

Ні, на мечі клянiться!

ДУХ (під землею).

Клянiться!

ГАМЛЕТ.

Ага! Це, небораче, ти! Ви чули?
Як швидко рие кріт цей під землею!
Заприсягніться!

ГОРАЦІО.

У чому, принце?

ГАМЛЕТ.

Що ви про все нікому ані слова.
Клянїться на мечі!

ДУХ (під землею).

Клянїться!

ГАМЛЕТ.

Ніс et ubique! Ну, сюди, панове,
на інше місце!
Заприсягніть, на меч поклавши руки,
що ви ніде, нікому ані слова.
Клянїться на мечі!

ДУХ (під землею).

Клянїться!

ГАМЛЕТ.

Як швидко ти, старий хом'яче, риєш!
Меткий копач! Ходімо далі, друзі!

ГОРАЦІО.

О, світе мій! Це все чудне і дивне!

ГАМЛЕТ.

Тоді вітай це диво, як чужинця!
Бо є і на землі й на небі речі,

які усім філософам не снились.

Ходім!

Отут заприсягніть мені удруге,
що ви, — хоч як би дивно я повівся,
хоч би й мені колись на думку спало
удати божевільного чи блазня, —
що ви, отак схрестивши руки, чи
отак похитуючи головою,
не скажете: »А нам відомо щось!«,
або: »Невільно нам про це казати!«,
»Якби ж нам розв'язати язика!«,
що не прохопитесь двозначним словом,
і що не зрадите, що вам відомо.
Клянїться ласкою небес! Клянїться!

ДУХ (під землею).

Клянїться!

ГАМЛЕТ.

Спокійся, о, спокійся, блудний душе!

(Клянуться).

На вас звіряю я свою любов.

На що спроможний бідолаха Гамлет,
щоб виявити вам свою прихильність,
все те він радо вчинить. Тож ходім!

На губи пальця покладіть. Благаю!
З уторів вийшов час. О, клята доле,
що я це мушу до ладу довести!
Ходімо! Підем, друзі, разом!

(Виходять).

ДРУГА ДІЯ

Перша сцена

Покій в Полонієвому домі.

(Входять ПОЛОНІЙ та РЕЙНАЛЬДО).

ПОЛОНІЙ.

Віддай йому ці гроші та листи.

РЕЙНАЛЬДО.

Я слухаю.

ПОЛОНІЙ.

По-мудрому вчини:
заки зайти до нього, розпитай
в людей, як він живе.

РЕЙНАЛЬДО.

Гаразд, мій пане,
про це я думав сам.

ПОЛОНІЙ.

Отож. Спочатку
спитай — чи є хто з данців у Парижі —
хто саме, де і як вони живуть,
з ким водяться й на що марнують гроші.
Коли ж отак повівши манівцями,
почуєш ти, що син мій по знаку їм,
тоді до справи ближче підступи:

кинь натяки, що трохи знаєш хлопця,
скажи: »Я батька знав його чи кума,
а трохи й самого«, — міркуй Рейнальдо!

РЕЙНАЛЬДО.

Я розумію все гаразд, мій пане.

ПОЛОНІЙ.

»А трохи й самого, але не дуже.
Коли це той, то він сякий-такий,
свавільний надто«. Вигадай на нього,
збреши, що хочеш, тільки не таке,
що безчести могло б йому завдати.
Закинь йому ті хиби та пустоти,
які гулящій молоді властиві.

РЕЙНАЛЬДО.

Ну, скажемо, гра в карти.

ПОЛОНІЙ.

Так, гульня,
пятика, бешкети, лайка, сварка,
або розпуста й блуд. Це все нічого.

РЕЙНАЛЬДО.

О, ні, мій пане, це його збезчестить!

ПОЛОНІЙ.

Ні, ні! Аби ти не переборщив!
Не зводь на нього наклепу такого,
немов би він не знає міри й краю.
Цього не треба. Ти змалюй ті хиби,
щоб тільки плямами вони здавались,
вогненним вибухом палкої вдачі

і шалом невгамованої крові,
який властивий всім.

РЕЙНАЛЬДО.

Алеж, мій пане...

ПОЛОНІЙ.

Навіщо це, питаєш ти?

РЕЙНАЛЬДО.

Еге ж!

Навіщо це?

ПОЛОНІЙ.

О, тут несхибний плян.
То хитромудра витівка моя:
коли, отак три короби наплівши,
ти мого сина трохи поплямуєш,
тоді вважай
і слухай, що субесідник твій скаже.
Якщо він знає, що за юнаком
часами водяться такі гріхи,
то враз до тебе думкою пристане
і скаже: »мій добродію«, чи: »друзе«,
чи: »пане мій«, чи як на чужині
казати водиться...

РЕЙНАЛЬДО.

Еге ж, мій пане.

ПОЛОНІЙ.

І тоді, хлопче, тоді... тоді... що ж то я хотів сказати? Що, в біса, хотів я сказати? На чому я урвав?

РЕЙНАЛЬДО.

І скаже: »мій добродію«, чи: »друже«,
чи: »пане мій«...

ПОЛОНІЙ.

Еге, пристане думкою і скаже,
і скаже: »Цього юнака я знаю,
його я бачив вчора, позавчора;
тоді, або тоді, із тим, або із цим,
він в карти грав, він напідпитку був,
він, граючи в м'яча, зайшов у бійку,
він — бачив я — в розпусний дім зайшов«, —
в бурдель, я маю на увазі.

Отож, гачка брехнею нажививши,
спіймаєш щупака, що зветься »правда«.
Отак ми підступом і хитромудро,
блукаючи навколо манівцями,
ненавпростець простуємо до правди.
Так, скориставши із моїх порад,
на світ ти сина виведеш. Второпав?

РЕЙНАЛЬДО.

Еге ж, мій пане.

ПОЛОНІЙ.

З Богом! Прощавай!

РЕЙНАЛЬДО.

Мій пане!..

ПОЛОНІЙ.

Вивчай мені всі нахили його!

РЕЙНАЛЬДО.

Гаразд, мій пане.

ПОЛОНІЙ.

Нехай собі своєї грає!

РЕЙНАЛЬДО.

Еге ж!

ПОЛОНІЙ.

Прощай!

(Виходить РЕЙНАЛЬДО. Входить ОФЕЛІЯ).

Офеліє, що сталося?

ОФЕЛІЯ.

О, тату, татоньку! Як я злякалась!

ПОЛОНІЙ.

Що сталося, на милість Божу?

ОФЕЛІЯ.

О, тату, я в моїй світлиці шила,
як Гамлет увійшов — розхристаний,
без шапки і в забруджених панчохах,
що геть йому донизу поспадали,
пополотнілий, ноги трусяться,
і став та дивиться так сумно-сумно,
немов би щойно з пекла він утік,
щоб розказати про жахні страхіття.

ПОЛОНІЙ.

З кохання збожеволів?

ОФЕЛІЯ.

О, не знаю,
боюсь, що тако воно.

ПОЛОНІЙ.

Що ж він сказав?

ОФЕЛІЯ.

Він руку взяв мою і міцно стис,
а потім відступив на цілий крок.
Тоді, долоню звівши понад брови,
почав мені в лице вдивлятися пильно,
неначе хтів його зарисувати,
так довго він стояв. Тоді смикнув,
струснув ту руку, що стискав в своїй,
і, тричі головою похитавши,
зідхнув так жалісно і так глибоко,
мов з тим зідханням душу випускав,
і, завернувши голову назад,
та з ока не спускаючи мене,
пішов отак наосліп до дверей
і все мене зорив.

ПОЛОНІЙ.

Ходімо, донько.

Піду та пошукаю короля,
бо це ж любов нестямна та шалена,
яка себе своїм завзяттям нищить,
призводячи до розпачу і згуби,
така ж бо кожна пристрасть на землі;
нас спобіжить, немов лиха напасть.
Ти прикрим словом скривдила його?

ОФЕЛІЯ.

О, ні! Але, як ви мені звеліли,
Йому я повертала всі листи
і уникала принца.

ПОЛОНІЙ.

Збожеволів
від того він. Шкодую, що не був я
про нього думки кращої: гадав,
що жартома тебе звести він хоче.
Моя зневіро клята і лиха!
В старі літа ми є надмір обачні,
а в молоді — нам розуму бракує.
Ходім шукати короля. Коли
це затаїти — лиха буде більше,
аніж коли все викриємо щиро.
Ходім!

(Виходять).

Друга сцена

Покій у замку.

(Входять КОРОЛЬ, КОРОЛЕВА, РОЗЕНКРАНЦ, ГІЛДЕН-СТЕРН, ПОЧЕТ).

КОРОЛЬ.

Вітайте, Розенкранце й Гілденстерне!
Ми прагнули вас бачити, та ще
потреба нагла змусила послати
по вас. Ви, може, чули вже про те,
як добрий Гамлет наш перемінився.
Ні виглядом, ні тілом і ні духом
він не скидається на те, чим був.
Чи то звела із глузду небораку
смерть батькова, чи інше щось — не знаю.
Отож обох вас я прошу, — бо змалку
ви вкупі з ним росли і дуже добре
обізнані зі звичками його, —
щоб ви при нашому дворі zostались
час деякий, щоб ваше товариство
його втягало знову до розваг,
і щоб простежили, чи не гризе
його якесь нам невідоме горе,
якому ми зарадити могли б.

КОРОЛЕВА.

Принц Гамлет часто згадував за вас;
я певна, що нема на світі інших

двох друзів, щоб він їх отак любив.
Якщо тут буде ваша ласка й воля
час деякий прогаяти у нас
і тим надії наші відживити,
то буде вам за це і щедра й щира
подяка королівська.

РОЗЕНКРАНЦ.

Ми ладні
коритись завжди волі королівській,
тому наказуйте, а не просіть.

ГІЛДЕНСТЕРН.

О ваша світлосте, до ваших ніг
складаємо усю ретельність нашу:
наказуйте.

КОРОЛЬ.

О, щира дяка вам,
мій Розенкранце й добрий Гілденстерне.

КОРОЛЕВА.

О Гілденстерне й добрий Розенкранце,
ми дякуєм і просимо негайно
навідатись до сина. Хай хтось піде
та поведе цих двох панів до принца!

ГІЛДЕНСТЕРН.

Нехай Господь допоможе нам, щоб ми
в пригоді стали принцovi.

КОРОЛЕВА.

Амінь.

(Виходять РОЗЕНКРАНЦ, ГІЛДЕНСТЕРН і дехто з ПОЧЕТУ. Входить ПОЛОНІЙ).

ПОЛОНІЙ.

Ті посланці з Норвегії, королю,
щасливо повернулись.

КОРОЛЬ.

Ти завжди добру звістку нам приносиш.

ПОЛОНІЙ.

Невже, королю мій? Служу я вірно,
як Богові, так само й королеві,
і службі тій всю душу віддаю.
Коли мене не зраджує мій розум,
що завжди був і гострий, і кметливий,
то я вже відгадав, що спричинилось
до принцового божевілля.

КОРОЛЬ.

Ну,
кажи мерщій, я прагну це почути.

ПОЛОНІЙ.

Спочатку вислухайте посланців,
моя новина буде на десерт.

КОРОЛЬ.

Зроби їм честь, введи їх сам сюди.

(Виходить ПОЛОНІЙ).

Гертрудо! Каже він, що відгадав,
що саме Гамлета звело з ума.

КОРОЛЕВА.

Я певна, що тут є одна причина:
смерть батькова і наш хапливий шлюб.

КОРОЛЬ.

Ми збагнемо його.

(Входять ПОЛОНІЙ, ВОЛЬТІМАНД і КОРНЕЛІЙ).

Вітайте, друзі!

Що переказує король норвезький?

ВОЛЬТІМАНД.

Шле відповідь на ваші привітання.
Насамперед він небожу своєму
заборонив те військо вербувати,
яке збирав, мовляв, проти поляків;
та, краще придивившись тій справі,
він виявив, що військо проти нас.
Отож, обурений, що Фортінбрас
зловжив його недугу й ветхий вік,
король до себе викликав його.
Явився небіж, вислухав догану
і присягнувся дядькові, ніколи
супроти вас не підіймати зброї.
Тоді йому старий король, зрадівши,
дає три тисячі корон на рік
і повноваження піти з тим військом,
що він його набрав, проти поляків.
А вам передає листа, де просить,
(Передає папера).

щоб ви дозволили з своєї ласки
отому військові пройти спокійно
крізь ваші володіння, і дає

у цім листі гарантіі безпеки,
як ви це прочитаєте самі.

КОРОЛЬ.

Гаразд, ми прочитаем на дозвіллі,
подумаем і відповідь дамо.

Подяка вам за всі труди, підіть,
спочиньте, бо вночі ми бенкетуем.

Вітаю вас.

(Виходять ВОЛЬТІМАНД і КОРНЕЛІЙ).

ПОЛОНІЙ.

Цю справу скінчено.

Королю мій і владарко шановні!

Розводитися довго перед вами

про те, чим є величність і повинність,
чому день зветься днем, а ніччю ніч,

і часом час — це означало б гаять

і марнувати день і ніч, і час.

Та кажуть: розуму душа — це стислість,

багатомовність — це лише прикраса.

Отож я стислим буду: збожеволів

шляхетний принц. Я зву це божевіллям,

коли людина справді божевільна.

Та хай це...

КОРОЛЕВА.

Більше змісту, менше штуки.

ПОЛОНІЙ.

Клянусь, що тут нема ніяких штук.

Він божевільний? Так. Це правда й шкода.

І шкода, що це правда. Ну, це знов

реторика: казатиму без штук.
Він божевільний, і тепер нам треба
причину викрити цього ефекту, —
скоріше: не ефекту, а дефекту,
бо дефективний цей ефект запевно
причину має. Це мій висновок.
Міркуйте!

Я маю доньку — і вона моя, —
дитя слухняне віддало мені
цей папірець: читайте й метикуйте!

(Читає).

»До небесної, душі моєї ідолу, до найпрекраснішої
Офелії. . .«

Це погана фраза, »найпрекраснішої« — це по-
гана фраза. Та слухайте далі:

(Читає).

»До сніжнобілих грудей її ці рядки« і т. і.

КОРОЛЕВА.

Невже це Гамлет написав?

ПОЛОНІЙ.

Пождїть но, владарко, хай дочитаю.

(Читає).

»Не вір, що сонце в небі світить,
не вір у сяйво вічних зір,
не вір, що правда є на світі,
але в моє кохання вір.

О, кохана Офеліє, не дається мені цей розмір,
не володію мистецтвом рахувати свої зідхання,
але що я тебе, кохана, кохаю понад усе, цьому ти

віри пойми.

Прощай! Твій навіки, найдорожча, доки це тіло належить йому, Гамлет «.

Моя дочка слухняно це мені передала та ще й переказала, як, де й коли він залицявся до неї.

КОРОЛЬ.

А як вона любов його приймала?

ПОЛОНІЙ.

Якої думки ви про мене?

КОРОЛЬ.

Я

гадаю, що людина ти шляхетна.

ПОЛОНІЙ.

Мабуть, що так. А що б то ви сказали, якби це я, побачивши, як щойно в цього кохання крильця вирости — а це я, признаюся, спостеріг, ще перед тим, як від дочки почув, — о, що б подумали величність ваша, якби це я за шафу був коханцем, або звелів би серцю затаїтись, якби зажмурих очі та мовчав, що б ви сказали? Ні, я коло справи заходився жвавенько і сказав: »Принц Гамлет не про тебе, і тобі до нього не сягнути«, й панночці суворо наказав, щоб не приймала від нього посланців або дарунків.

Вона послухала моїх порад.
Коли ж від нього донька відцуралась,
він, коротко сказавши, вдавсь у тугу,
не спав, не їв, аж просто занедужав.
А потім падь така на нього впала,
що став він сам не свій — як божевільний,
і всіх нас поїняла скорбота.

КОРОЛЬ.

Оце й усе?

КОРОЛЕВА.

Скидається на те.

ПОЛОНІЙ.

Хіба хоч раз це трапилось, щоб я
сказав: »Це так!« а вийшло би на ділі,
що це інакше.

КОРОЛЬ.

Ні, не пам'ятаю.

ПОЛОНІЙ (показуючи на голову).

Здійміть з мене оце, коли не так.
Ви дайте лиш нагоду, і за мить
я правду викрию, хоч як вона
там заховалась.

КОРОЛЬ.

Як цього дійти?

ПОЛОНІЙ.

Ви знаєте, годинами часами
він ходить тут, по ґалерії.

КОРОЛЕВА.

Так.

ПОЛОНІЙ.

Отож до нього доньку підішло я,
а ми удвох сховаємось за килим.
Якщо упевнитесь, що не з кохання
він збожеволів, то мені сидіти
не у державній раді, а тримати
на фермі візників.

КОРОЛЬ.

Ну, спробуймо.

КОРОЛЕВА.

Он гляньте, бідолаха йде й читає.

ПОЛОНІЙ.

Геть, геть ідіть! Благаю вас! Мерщій!
Я виведу його на світ. Дозвольте.

(Виходять КОРОЛЬ, КОРОЛЕВА і ПОЧЕТ. Входить ГАМ-
ЛЕТ, читаючи книжку).

Ну, як ся маєте, мій добрий принце?

ГАМЛЕТ.

Гаразд, хвалити Бога.

ПОЛОНІЙ.

Ви знаєте мене, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Ще б пак! Ти ловець!

ПОЛОНІЙ.

О, ні, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Ну, то хтїв би, щоб ти був чесна людина.

ПОЛОНІЙ.

Чесна, мій принце?

ГАМЛЕТ.

А так, добродію. Та бути чесним, це значить бути вибраним одним із тисячі.

ПОЛОНІЙ.

Це правда, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Бо коли сонце виплоджує червяків у мертвій суці, то що вже казати про стерво, яке вміє палко цілувати. . . Чи є в тебе дочка?

ПОЛОНІЙ.

Є, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Не пускай її ходити по сонці. Плодочість — це благодать, але якщо ця благодать зійде на доньку твою. . . Пильнуй, друже.

ПОЛОНІЙ (нишком).

Що ви на це скажете? Усе натякає на доньку! Але не пізнав мене одразу: сказав, що я ловець. Зайшов за край, за край зайшов. Щоправда, замолоду і я мучився від того кохання і мало не

дійшов до такого самого розпачу. Знов заговорю з ним. — Що ви читаете, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Слова, слова, слова.

ПОЛОНІЙ.

Але про що мова йде?

ГАМЛЕТ.

Між ким?

ПОЛОНІЙ.

Я питаю, про що в книзі написано, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Поклепи, добродію. Цей негідний сатирик каже, що в дідів сиві бороди, що обличчя в них зморшкувати, і що з очей їм тече амбра, густа, мов клей вишневий, що в них брак розуму, і що ноги їм трясуться. Все це, добродію, я з цілковитою певністю на віру беру, але вважаю за нечесне отак взяти та все це прописати, бо ви самі, добродію, були б такі старі, як я, коли б могли, як той рак, назад порачкувати.

ПОЛОНІЙ (нишком).

Хоч це й божевілля, але не без системи. — Чи не хочете ви, принце піти під склепіння?

ГАМЛЕТ.

В могилу?

ПОЛОНІЙ.

Оце то справді було б під склепіння! (Нишком).
Які його відповіді влучні часами! Щастя, що боже-
вільний іноді скаже таке, що у розумного ніколи
й не вродиться. Я його залишу і зараз улаштую
зустріч між ним та донькою. — Шановний принце,
дозвольте мені взяти у вас відпустку й піти.

ГАМЛЕТ.

Нема нічого, що я міг би тобі дати охотніше, —
хіба що життя, хіба що життя, хіба що життя.

ПОЛОНІЙ.

Прощавайте, мій принце!

ГАМЛЕТ.

Оці нудні старі дурні!

(Повертаються РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

ПОЛОНІЙ.

Ви шукаєте принца Гамлета? Він там.

РОЗЕНКРАНЦ (до ПОЛОНІЯ).

Спасибі вам, шановний пане.

(Виходить ПОЛОНІЙ).

ГІЛДЕНСТЕРН.

О, мій шановний принце!

РОЗЕНКРАНЦ.

Мій принце дорогий!

ГАМЛЕТ.

Це ви, о любі друзі? Як ся маєш, Гілденстерне?
А, Розенкранц! Ну, паруб'яги добрі, як живете?

РОЗЕНКРАНЦ.

Як незначні сини землі.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Щасливі, та не надміру, бо ми ж не гудз той, що
на шапці у Фортуни.

ГАМЛЕТ.

І не подошви її сандалів?

РОЗЕНКРАНЦ.

Ні, ні, мій принце.

ГАМЛЕТ.

То ви живете десь під пасом у неї, чи в самому
центрі її ласки?

ГІЛДЕНСТЕРН.

Еге ж, ми вхожі до неї.

ГАМЛЕТ.

У потайному лоні Фортуни? О, мабуть, що так,
вона ж повія. Що нового?

РОЗЕНКРАНЦ.

Нічогосінько, тільки те, що світ зробився чесний.

ГАМЛЕТ.

Ну, то судний день близько. Але ваша новина

не правдива. Тоді поставлю питання просто: чим ви, мої добрі друзі, заслужили у Фортуни на те, що вона вас послала сюди у в'язницю?

ГІЛДЕНСТЕРН.

У в'язницю, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Данія — це в'язниця.

РОЗЕНКРАНЦ.

Тоді і світ в'язниця.

ГАМЛЕТ.

Та ще й величезна: багато в ній закамарків, ям і закутків. Данія — один з найгірших.

РОЗЕНКРАНЦ.

Ми не такої думки, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Ну, то для вас це не в'язниця. Нема ні доброго, ані лихого, тільки думка все робить таким, чи іншим. Для мене Данія — в'язниця.

РОЗЕНКРАНЦ.

То ваша амбіція її робить такою: для вашого духу вона надто тісна.

ГАМЛЕТ.

О Боже! Я міг би замкнутися у шкаралупу горіхову і вважати себе за царя безмежних просторів, якби не мої лихі сни.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Ці сни — то справді амбіція, бо сама істота амбіції — це тільки тінь від сна.

ГАМЛЕТ.

А сон сам по собі тільки тінь.

РОЗЕНКРАНЦ.

Еге ж, і я вважаю амбіцію за таку легку й туманну субстанцію, що це тільки тінь від тіні.

ГАМЛЕТ.

Ну, то наші старці — тіла, а наші монархи та надуті герої — це тільки тіні старців. Чи не піти нам до двору? Бо, далєбі, не вмю розумувати.

РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН.

До ваших послуг ми.

ГАМЛЕТ.

Ні, не кажіть такого. Не залічую вас до решти слуг моїх, бо — скажу, як чесна людина — мені вслуговують, що просто жах. Але, щоб зостатися на втертому шляху дружби, скажіть: що поробляете ви в Ельсінорі?

РОЗЕНКРАНЦ.

До вас навідатись хотіли, — більш нічого.

ГАМЛЕТ.

Я жебрак, вбогий навіть на подяку; одначе дякую, хоча подяка ця і шеляга не варта. А чи не послано по вас? Чи вам самим так заманулось?

Чи з волі власної ви приїхали? Скажіть же щиру правду, ну скажіть.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Що маємо казати, принце?

ГАМЛЕТ.

Що хочете, аби до речі. По вас послано, на обличчях ваших я читаю зізнання, що його ваша скромність не спроможна лукаво заховати: я знаю, добрий король і королева по вас послали.

РОЗЕНКРАНЦ.

З якою метою, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Про це я од вас дізнатися хочу. Але заклинаю вас нашою дружбою, спільними спогадами юнацьких років, ланцюгами нашої вічної любови і всім найдорожчим, чим кращий за мене промовець міг би промовляти вам до серця, — будьте зо мною щирі й прості: скажіть, чи посилалося по вас?

РОЗЕНКРАНЦ (нишком до ГІЛДЕНСТЕРНА).

Чи сказати нам?

ГАМЛЕТ (нишком).

Ну, я вже бачу. — Коли любите мене, то скажіть.

ГІЛДЕНСТЕРН.

О, так, мій принце. По нас послали.

ГАМЛЕТ.

Я скажу вам, чому саме, і тоді мій здогад ви-

передить викриття ваше, і ваша вірність королю і короліві ані трохи не схибить. Я недавно — чому, я сам не знаю — втратив свою веселість, занедбав усі свої звичайні діла, і такий тягар наліг на душу, що цей прекрасний витвір — земля — видається мені за дику скелю, цей чудовий намет, повітря, бачите, ця тверджа, що звисає, це пишне склепіння, золотистим вогнем поцятковане, — воно мені здається тільки гидким, отруйним хмарищем пари. Який величний твір людина! Який шляхетний розум! Які безмежні здібності! Яка довершеність і досконалість у формах і рухах! Ділами подібна до янгола! Розумінням до Бога! Прообраз усього живого! А проте, що мені ця квінтесенція порошу? Нема мені жадної втіхи з чоловіка, ані з жінки, дарма, що смієтеся, друзі!

РОЗЕНКРАНЦ.

Мій принце, нам таке й на думку не спадало.

ГАМЛЕТ.

Чому ж ви засміялись, коли я сказав, що нема мені жадної втіхи з чоловіка?

РОЗЕНКРАНЦ.

Бо подумали, мій принце, що коли тому правда, то яку пісню гостину знайдуть у вас актори: ми їх наздогнали дорогою, і вони прийдуть сюди, запропонувати вам свої услуги.

ГАМЛЕТ.

Того, хто грає короля, вітатиму: віддам його величності данину; відважний лицар знайде роботу для меча й щита; коханець зідхатиме не

марно; примхливець ролю свою спокійно доконає; блазень посмішить того, в кого легені лоскотливі, а вельможна панна вільно викаже свою думку, або спіткнеться на білому вірші. — Що то за актори.

РОЗЕНКРАНЦ.

Ті самі, що не раз вас поривали: трагіки міські.

ГАМЛЕТ.

Чого ж вони мандрують? Стале місце — це ж краще і для слави, й для кишені.

РОЗЕНКРАНЦ.

Мабуть їх змусили до цього останні постанови.

ГАМЛЕТ.

Чи їх так само поважають, як тоді, коли я був у місті? Чи вчащає публіка до них?

РОЗЕНКРАНЦ.

Ні, вже тепер не так.

ГАМЛЕТ.

Чому це? Невже вони взялись іржею?

РОЗЕНКРАНЦ.

Ні, вони стараються, як звичайно, але там, принце, завелось кодло дівтори, маленьких писклят, що голосять на всі заставки, і за це їм плещуть несамовито. Тепер вони в моді і так брешуть на »звичайні«, — як вони звать їх, — театри, що люди, які мають шпагу при боці, бояться гусячих пер і ледве зважуються ходити туди.

ГАМЛЕТ.

Що то за дівора? Хто їх утримує? Як їм платять? Невже вони гратимуть на сцені, тільки поки вони співають дискантом. Чи ж не скажуть вони потім, як виростуть і зробляться »звичайними« акторами, — а це може статися, коли не знайдуть кращого хліба, — чи ж не скажуть вони, що оті писаки пошкодили їм, спокусивши неславити своє власне ремесло?

РОЗЕНКРАНЦ.

Було чимало галасу з обох боків, і публіка не вважала за гріх нацьковувати їх одне на одного. Був час, коли п'есою грошей не можна було заробити, якщо там не чубились поети з акторами.

ГАМЛЕТ.

Та невже?

ГІЛДЕНСТЕРН.

О, там чимало голів попотрошили.

ГАМЛЕТ.

І писклята взяли гору?

РОЗЕНКРАНЦ.

На жаль, принце, подужали і Геркулеса, і його беремище.

ГАМЛЕТ.

Це не диво: от дядько мій король Данії, і ті, що за батькового життя його перекривляли, тепер дають по двадцять, тридцять, і п'ятдесят, і сто

дукатів за портрет його в мініатюрі. Сто чортів!
У цьому є щось надприродне, якби це тільки
спромоглася збагнути філософія.

(Сурми за сценою).

ГІЛДЕНСТЕРН.

Прийшли актори.

ГАМЛЕТ.

Любі мої, вітаю вас в Ельсінорі. Ваші руки!
Вітання завжди супроводиться церемоніями. Дайте
мені привітати вас таким способом, щоб моя ласка
до акторів (а вона ж то, скажу вам, мусить бути
показна) не показала вас більшою, аніж до вас.
Вас я вельми вітаю, тільки мій дядько й мати
помиляються.

ГІЛДЕНСТЕРН.

У чому, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Я божевільний, тільки коли дме вітер з півночі,
а коли з півдня, то я аж ніяк не сплутаю чаплю
з соколом.

(Повертається ПОЛОНІЙ).

ПОЛОНІЙ.

Вітаю вас, панове!

ГАМЛЕТ.

Слухай, Гілденстерне! і ти теж! На кожне вухо
по слухачеві. Це велике немовля, що його ви
бачите, ще й досі не вийшло з пелюшок.

РОЗЕНКРАНЦ.

А може, знов у них залізло, бо кажуть, старі люди — мов ті діти.

ГАМЛЕТ.

Кажу наперед, він прийшов сповістити про акторів, от слухайте. — Еге ж, добродію. . . було це в понеділок вранці.

ПОЛОНІЙ.

Мій принце, я маю новину вам доповісти.

ГАМЛЕТ.

Мій пане, я маю новину вам доповісти: як Росцій був актором в Римі. . .

ПОЛОНІЙ.

Актори прибули, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Та ну те бо?!

ПОЛОНІЙ.

Слово чести. . .

ГАМЛЕТ.

І кожен з них сидів на віслюку. . .

ПОЛОНІЙ.

Найкращі актори в світі щодо всяких дій: трагічних, комічних, історичних, ідилічних, ідилічно-комічно-історичних пасторалів, дій з єдностями, дій без додержання єдності. Ні Сенека їм буде

надто сумний, ні Плавт надто веселий. Ні в писаній ролі, ні в імпровізації немає їм рівні.

ГАМЛЕТ.

Суддя ізраїльський Єфай, який же скарб він мав!

ПОЛОНІЙ.

Який скарб, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Ну,

Прекрасну доньку мав єдину,
яку кохав він понад міру.

ПОЛОНІЙ (нишком).

А все править про мою доньку.

ГАМЛЕТ.

Чи не маю я рацію, старий Єфаю?

ПОЛОНІЙ.

Коли ви, принце, називаєте мене Єфаєм, то я маю дочку, яку понад міру кохаю.

ГАМЛЕТ.

Ні, далі воно не так іде.

ПОЛОНІЙ.

А як же далі, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Ну,

Як Бог сказав, так жереб пав...

А далі знаєш?

... і сталося так, як сподівалось.

У першому куплеті колядки можеш про це далі прочитати, бо он ідуть рвачі, що нам бесіду урвуть.

(Входять четверо АКТОРІВ).

Вітаю вас, добродіі, вітаю всіх. Радий тебе бачити здоровим. Вітайте, добрі друзі. О, мій старий друже! Відгоді, як тебе бачив, обличчя тобі наїжилось. Невже це ти проти мене наїжився? А, моя прекрасна панночко! Далєбі, вельможна панно, ви на цілий закаблук підросли, відтоді як я вас бачив. Дай Бог, щоб голос твій не втратив дзвінкости, як той надтріснутий дукат. Усіх вас вітаю, добродіі! Киньмося на все, як ті французькі сокольники! Давайте зараз якийсь монолог! Покажіть нам пробу вашого таланту. Ану. патетичний монолог!

ПЕРШИЙ АКТОР.

Який монолог, принце?

ГАМЛЕТ.

Я колись чув, як ти його виголошував, але не на кону, хіба що один-єдиний раз, бо публіці, пам'ятаю, не сподобалась п'єса — то був кав'яр для свиней. Але це була, — як здалося мені та іншим, що їхню думку я поважаю, — чудова п'єса, з прекрасним розподілом сцен, написана скромно і з мистецьким хистом. Пригадую, хтось сказав, що нема перцю в словах, щоб п'єсу приправити, і що нема прикраси у фразах, але назвав це чесною методою, здоровим і приємним твором, прекрасним,

а не підфарбованим. Найбільш уподобав я один монолог. Це там, де Еней, оповідаючи Дідоні, описує вбивство Пріяма. Коли пригадуєш, почни з рядка: хай згадаю, хай згадаю...

Шалений Пірр, мов той гірканський лев...

Ні, не так, але починається з Пірра:

Шалений Пірр дрімав у зброї чорній,
як темна ніч, як його чорний задум,
— у череві зловісного коня.

Тепер же він убрався в барву смерти,
бо з голови до п'ят облитий кров'ю
отців, синів, дочок і матерів.

Вона вся позсихалась, запеклася
від полум'я домів: воно гогоче
і шлях лихому вбивці посвічає
проклятим сьйвом. Пасокою вмитий,
з очима, мов карбункули червоні,
пекельний, лютий Пірр, осатанілий,
шукає праотця Пріяма.

Ну, кажи далі.

ПОЛОНІЙ.

Чудово, принце! З добрим акцентом
і пристойністю.

ПЕРШИЙ АКТОР.

Ось він

його знайшов. Борониться від греків
безсило він. Руці вже не кориться
меч древній: де упав, там і лежить.
Нерівний бій, меча заносить Пірр,
махнув — і вже від посвисту самого

старий отець упав. Сам Іліон
немов відчув удар, бо шпиль його,
пойнятий полум'ям, схилився долу,
і гуркіт Піррів слух заповонив.
Тяжений меч, що вже ладен був впасти
на сніжнобілу голову Пріяма,
спинився враз, немов повис в повітрі.
І Пірр стояв, мов статуя тирана
із каменю. Не знавши, що робити,
вагався він.

Але як то буває проти бурі,
що в небі все завмре, недвижні хмари,
вітри німіють, мертвий виднокруг —
і в тишу враз ударить грім страшний
і роздере простори, — так і Пірр
спочинув мить і в помсті спалахнув.
На зброю Марсову Циклопів молот
ніколи ще не падав так жорстоко,
як Піррів меч скривавлений упав
на голову Пріяма.
Геть-геть, Фортуно, зраднице-повіє!
Боги, о, відберіть у неї владу,
у колесі їй шпиці покрушіть,
а обід хай покотиться з небес
в пекельні надра!

ПОЛОНІЙ.

Це дуже довге.

ГАМЛЕТ.

То хай обстриже цирульник разом з твоєю
бородою! Будь ласка, кажи далі — йому давай або
джигу, або щось соромітне, — інакше засне. Ну,
далі, про Гекубу!

ПЕРШИЙ АКТОР.

О, хто царицю бачив напівголу? . .

ГАМЛЕТ.

Царицю напівголу?

ПОЛОНІЙ.

Це вдало: »царицю напівголу«, дуже вдало.

ПЕРШИЙ АКТОР.

Біжить босоніж і грозить пожег
слізьми залити. Замість діядеми
на голові ганчірка, замість шат —
навколо голих стеген помарнілих
ряднина, що вхопила з переляку.
Хто б це побачив, язика в отруту
вмочив би й лаяв зрадницю Фортуну.
О, як нестямно скрикнула цариця,
уздівши Пірра, що глумився люто,
шматуючи мечем кохане тіло!
Якби богам не зовсім байдуже
про нас, людей, було, їх взяв би жаль,
і враз рососою б вогкою взялись
небес полум'янисті очі. . .

ПОЛОНІЙ.

Гляньте, аж на обличчі змінився, і сльози йому
в очах. Будь ласка, не треба далі.

ГАМЛЕТ.

Гаразд, решту потім докажеш. Шановний добродію,
чи не доглянете ви, щоб акторів гойно по-
частували? Чуєте? Щоб їх пригостили гаразд, бо

вони — дзеркало і короткий літопис часу. Краще вам після смерти мати ганебну епітафію, аніж почути од них ганьбу за життя.

ПОЛОНІЙ.

Я ушаную їх, принце, по заслугі.

ГАМЛЕТ.

Що ти, що ти! Краще шануй! Бо коли кожному віддати по заслугі, то хто втече березової каші? Поведися з ними, як годиться твоїй власній шані і гідності. Чим менше вони на те заслуговують, тим більше чести буде нашій доброті. Веди ж їх!

ПОЛОНІЙ.

Ходіть, панове!

ГАМЛЕТ.

Ідіть за ним, друзі. Завтра нам треба дати виставу.

(Виходять ПОЛОНІЙ і всі АКТОРИ крім першого).

Чуєш, старий друже, чи міг би ти завтра виставити «Смерть Гонзаго»?

ПЕРШИЙ АКТОР.

Атож, мій принце.

ГАМЛЕТ.

То дайте виставу завтра ввечері. Чи міг би ти, якби треба було, вивчити напам'ять так рядків із десять-п'ятнадцять, що я їх напишу і вставлю? Як ти щодо цього?

ПЕРШИЙ АКТОР.

Запевно міг би, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Гаразд. Ну, то йди за тим добродієм, та гляди, не глузуй мені з нього.

(Виходить ПЕРШИЙ АКТОР).

Мої добрі друзі, прощаюся з вами до вечора.
Вітаю вас в Ельсінорі.

РОЗЕНКРАНЦ.

Мій добрий принце!

ГАМЛЕТ.

Хай Бог вас милує!

(Виходять РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

Тепер я сам!

О, що я за нікчемний, підлий раб!

Чи ж то не диво дивне! Цей актор

у мрії тільки, в вигаданих муках

здолав уяві душу підкорити,

аж сльози стали на очах йому,

урвався голос, і лице поблідло,

і в постаті, і в рисах відбивались

відчай і сум. І все це з-за нічого.

Із-за Гекуби!

І що йому Гекуба! Або що

Гекубі він, щоб плакати над нею?

О, що б то він вчинив, якби ті самі

мав приводи до муки, що у мене?

Тож він всю сцену б затопив слізьми,

роздер би вуха всім страшеним словом,

до безуму довів би винуватця,
безвинних налякав би й нетямущих
збентежив, осліпив та оглушив би.

А я?

Я млявий хляк, нікчема, мрійник марний,
тиняюся, цураючися справи,
слівцем не заступлюсь за короля,
якого хтось злочинницьки позбавив
корони і життя. Страхополох!

О, хто негідником назве мене?

Хто черепа розтрощить і волосся
повидирає та в лице шпурне?

Смикне за носа та завдасть брехню —
у горло вдавить, геть аж до легенів.

Хто, хто?

Я все стерплю, бо певно голубине
у мене серце, і бракує жовчі
зневагу ту згірчити, бо інакше
я всіх шулік нагодував би падлом
цього падлюки! О, нікчемний вбивцю!
Безсовісний, жорстокий, зрадний вбивцю!
О, помсто!

Який осел із мене! Я ж відважний:

мого отця забито, і до помсти
мене і небо, й пекло закликають,
а я полегшую словами серце
і лаюся, мов хльорка, мов повія,
мов справжня куховарка!

Стидайся, фе! Берись до діла жваво!

Я чув, злочинці, бачивши виставу,
не раз бували вражені мистецтвом
аж до глибин душі і зізнавались
у злочинах своїх і лиходійствах,
бо вбивство, хоч воно і без'язике,

про себе дивним голосом віщує.
Нехай актори ці заграють п'єсу,
що дядькові зведе на очі смерть
отця. Я ж буду стежити за ним
і виведу на світ. Якщо він тут
затруситься, то знаю, що робити.
О, може, дух, якого бачив я,
це сам диявол, бо спроможний він
прибрати постать ту, яку захоче;
я кволий, і журба мене зломил,
а він, мою опанувавши душу,
веде її до згуби. Ні, я хочу
ще доводів. І п'єса — це сільце,
в яке спіймаю совість короля.

(Виходить).

ТРЕТЯ ДІЯ

Перша сцена

Покій у замку.

(Входять КОРОЛЬ, КОРОЛЕВА, ПОЛОНІЙ, ОФЕЛІЯ,
РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

КОРОЛЬ.

І ви довідатися не могли,
чого це падь така на нього впала,
яка гризе його і день, і ніч,
довівши до лихого божевілля?

РОЗЕНКРАНЦ.

Признався він, що ніби сам не свій,
а через що, не хоче нам казати.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Він не дає себе ніяк збагнути
і з хитрим божевіллям вислизає,
як скоро домагаємось, щоб він
признався щиро.

КОРОЛЕВА.

Як він вас зустрів?

РОЗЕНКРАНЦ.

О, дуже гречно.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Але немов з принуки був ласкавий.

РОЗЕНКРАНЦ.

Скупий на розпити, але охоче
на запити відповідав.

КОРОЛЕВА.

А чи
ви намагалися його розважить?

РОЗЕНКРАНЦ.

Дорогою, о королево ясна,
мандрівних ми надибали акторів
і доповіли принцові про них,
і вельми він зрадив, почувши це.
Вони вже тут, і дано їм наказа
сьогодні ввечорі зробить виставу.

ПОЛОНІЙ.

І принц прохає, щоб величність ваша
теж подивились і послухали.

КОРОЛЬ.

З охотою, бо радує мене,
що це його хоч бавить.
А ви, панове, ще піддайте жару,
щоб далі принц кохався в тих розвагах.

РОЗЕНКРАНЦ.

Гаразд.

(Виходять РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

КОРОЛЬ.

А ти, Гертрудо, нас облич,
бо ми по принца Гамлета послали,
щоб він, немов це сталось випадково,
зустрів Офелію.

Я і Полоній — мов шпиги законні —
тут заховані і, невидимі,
послухаєм отих його розмов
і враз дізнаємось, чи то з кохання
у тугу вдавсь і збожеволів принц,
чи з іншої причини.

КОРОЛЕВА.

Слухаю.

Від серця щирого бажала б я,
щоб це, Офеліє, твоя краса
була причина принцовой туги.
Тоді ти зможеш напутити його,
на щастя вам обом.

ОФЕЛІЯ.

Якби ж то так!

(Виходить КОРОЛЕВА).

ПОЛОНІЙ.

Офеліє, ти походжай отут.
А ми, королю ясний, заховаймось.
(До ОФЕЛІЇ).

Читай цю книжку й удавай самотність.
О, часто гудять нас за те, що ми
покрою й обличчям святоблним,
мов медом, чорта самого підласим.

КОРОЛЬ (нишком).

Це правда! Ці слова — удар бича
сумлінню моєму. Щока повіі
накрашена не є така огидна
проти того красила, як мій вчинок
супроти слів прикрашених моїх.
Який важкий тягар!

ПОЛОНІЙ.

Ось він іде! Ховаймося, королю!

(Виходять КОРОЛЬ і ПОЛОНІЙ. Входить ГАМЛЕТ).

ГАМЛЕТ.

Чи жити, чи не жити — ось питання.
Що для душі шляхетніше: терпіти
всі стріли і каміння злої долі,
чи враз повстати проти моря мук,
їм край поклавши? Вмерти — це заснути.
Не більше. В сон поринути — і край
всім болям тіла й сотні інших мук,
що є спадщина тіла. Це ж мета,
якої прагнеш. Вмерти — це заснути.
Заснуть... А може бачити сновиддя!
Ніхто не відає, яких сновиддів
азнати доведеться в смертнім сні,
коли ми скинемо земне ярмо.
Оце й спиняє нас: кому ж інакше
була б охота зносити негоди
довженного життя, удари долі,
гнобителеву кривду і зневагу,
і муки безодвітного кохання,
зухвальство уряду і беззаконство,
і ту наругу, що терплячий труд

мовчазно від негідника приймає!
Кому була б охота це терпіти,
якби він міг оголеним кинджалом
всьому покласти край? Хто тягарі,
пiтнiючи i стогнучи, тягав би?
Страх перед тим, що буде пiсля смерти,
країна та незнана, звідки ще
нiхто не повертався, — це спинає.
I ми волiєм тут терпiти лихо,
анiж пiрнути в лихо невідоме.
Так роздум робить з нас страхополохiв
i рiшенця рум'янець природжений
блiдота думки хворої вкриває.
Так намери потужнi i завзятi
у течії своєї звертають вбiк,
втрачаючи iмення вчинкiв. Тихше!
Офеліє! У молитвах твоїх
згадай гріхи мої, прекрасна нiмфо!

ОФЕЛІЯ.

Добрідень, принце, як же вам ведеться?

ГАМЛЕТ.

О, дякую, гаразд, гаразд, гаразд!

ОФЕЛІЯ.

У мене, принце, є дарунки ваші,
що їх віддавна маю повернути.
Так от, візьміть же їх.

ГАМЛЕТ.

О, ні. Я вам
нічого не давав ніколи.

ОФЕЛІЯ.

Давали й знаєте, шановний принце!
Їх обвівав солодкий легіт слів
і надавав краси. Візьміть! Вони
ніщо, коли давець став неласкавий.
Так ось вони, мій принце!

ГАМЛЕТ.

Ха, ха! Чи ти чесна?

ОФЕЛІЯ.

Що, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Чи ти вродлива?

ОФЕЛІЯ.

Що ви хочете сказати, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Що коли ти чесна та вродлива, то чеснота твоя
не повинна товаришувати з вродою.

ОФЕЛІЯ.

З ким же їй, мій принце, товаришувати, як не
з вродою?

ГАМЛЕТ.

О, сила вроди швидше перетворить чесноту на
звідницю, аніж сила чесноти спроможеться вроду
уподібнити собі. Це було колись парадоксом, а
тепер час це стверджує. Я кохав вас колись.

ОФЕЛІЯ.

Справді, принце. Ви давали мені підстави вірити цьому.

ГАМЛЕТ.

Вам не треба було вірити, бо як не щепи щирість до нашого старого дерева, а від нього таки тхне гнилизною. Я вас не кохав.

ОФЕЛІЯ.

Тим гірше я була обдурена.

ГАМЛЕТ.

Іди в черниці: навіщо тобі плодити грішників? Я досить чесний, але можу себе обвинуватити в таких речах, що краще б мати мене на світ не родила. Я дуже гордий, мстивий, шанобливий. У мене на язиці більше провин, ніж у думці зміркуюєш, у гадці змалюєш, що й часу не вистачить на здійснення їх. Навіщо ж таким людям, як я, плазувати між небом і землею? Всі ми пройди-світи окаянні, нікому з нас не вір. Іди собі в черниці... Де ваш батько?

ОФЕЛІЯ.

Вдома, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Замкни за ним двері: хай дурня удає тільки у власній хаті. Прощай!

ОФЕЛІЯ.

О, зціліть його, сили небесні!

ГАМЛЕТ.

Коли заміж ітимеш, то візьми це прокляття у посаг: будь чиста, як лід, і біла, як сніг, а не втечеш поговору. Іди в черниці. Прощай! А коли конче хочеш заміж — іди за дурня, бо розумні надто добре тямлять, яких гаспидів ви з них робите. Іди в черниці та не гайся. Прощавай!

ОФЕЛІЯ.

О, зціліть його, сили небесні!

ГАМЛЕТ.

Чимало чув я і про ваші підмальовування: Господь дав вам одне обличчя, а ви робите з нього друге: вертитесь, дріботите, лепечете, перекручуєте назви Божих створінь і свою пустоту видаєте за невинність. Гетьте! Годі вже, я з цього збожеволів. Кажу: не треба тих шлюбів. Хто побрався, хай живуть усі, крім одного, а решта — хай не дружаться. В черниці йди!

(Виходить).

ОФЕЛІЯ.

Який шляхетний дух потьмарився!
Язык ученого, рука солдата,
держави нашої надія й цвіт,
свічадо чемности й звичаїв гідних,
він привертав до себе очі всіх.
І от це все загинуло, пропало.
А я, найнещасливіша з жінок,
вбирала мед його співучих слів
і бачу, що тепер високий розум

гуде, мов дзвін, розбитий і хрипкий.
Прекрасний образ і юнацтва цвіт
нестямому пойнятий! Горе, горе
мені, яка це бачила і бачить!
(Повертаються КОРОЛЬ і ПОЛОНІЙ).

КОРОЛЬ.

О, ні, то не з кохання він захворів,
хоч говорив він трохи недоладно,
але зовсім не так, як божевільний.
Його гризе якась журба таємна.
Боюсь, що виплодить вона нам лихо.
Щоб цьому запобігти, я негайно
такий виношу рішенець: нехай
до Англії він якнайшвидше їде
данину вимагати. Може, море,
чужі країни й обрії нові
ту тугу розженуть, яка засіла
у нього в серці, й над якою сушить
він голову. Що скажеш ти на це?

ПОЛОНІЙ.

Це все гаразд, та тільки я гадаю,
що то лише кохання спричинилось
до тої туги. Ну, Офеліє,
не переказуй Гамлетових слів,
ми чули все. Як хочете, чиніть,
королю мій. Нехай після вистави
з ним мати-королева поговорить,
то, може, він їй викаже журбу,
а я підслухаю розмову їхню.
Коли ж не випитає й мати в нього,
тоді до Англії його пошліть,

чи в інше місце; хай це ваша мудрість
сама вже вирішить.

КОРОЛЬ.

Хай буде так.

Тих божевільних треба пильнувати.

(Виходить).

Друга сцена

Заля в палаці.

(Входять ГАМЛЕТ і АКТОРИ).

ГАМЛЕТ.

Прокажи, будь ласка, монолог так, як я тобі його проказував: щоб слова легко злітали з язика, бо коли почнеш галасувати, як інші актори, то краще б мені чути, як вуличний горлань вигукує мої вірші. Та й не махай отак в повітрі руками, а роби все повагом, бо навіть у вихорі й бурі, так мовити, у вирі пристрасти, треба додержати міри, яка всьому надає злагоди. О, це мене аж до живого доймає, коли я слухаю якогось бевзя патлатого у перуці, що роздирає пристрасть на клапті, на шмаття, аби вуха заклало юрбі, яка здебільшого охоча тільки до галасу та всяких викилясів. Я б такого бевзя добре відшмагав: хай би знав, як переборщувати та Ірода переіродувати. Гляди, стережися цього.

ПЕРШИЙ АКТОР.

Будьте певні, принце.

ГАМЛЕТ.

Але не будь і надто млявий, хай власний розум тобі буде за вказувача: припасовуй дію до слова і слово до дії та бережись, як би не переступити

межу природної простоти, бо, перебільшивши, відійдеш од мети театру, що насамперед полягала й полягає в тому, щоб бути дзеркалом природи, показувати чесноті її власне обличчя, підлоті — її власний образ, а часові — його печать і постать. Дещо не додавши, або передавши, може насмішиш неука, але засмутиш тямущого, що його присуд має тобі бути цінніший за присуд цілої юрби. О, є актори, що їхню гру я бачив, і чув, що їх вихваляли, та ще й вельми, а проте, щиро кажучи, хода й говірка в них була ні християнська, ні поганська, та взагалі не людська: так вони пиндючилися і гавкали, що я вже гадав, ніби якийсь поденник природи намайстрував їх, та й то дуже недоладно, — так вони, наслідуючи, спотворювали людську природу.

ПЕРШИЙ АКТОР.

Гадаю, що ми, принце, все це у себе витруїли.

ГАМЛЕТ.

О, витруїть це зовсім! І хай ті, що грають у вас блазнів, не говорять зайвого, чого і в ролі нема, бо багато з них регочуть, аби до реготу довести юрбу дурних глядачів, дарма, що під ту хвилину на сцені відбувається щось поважне. Це підло і свідчить про мізерну амбіцію блазенську. Ну, йдіть приготуйтеся!

(Виходять АКТОРИ. Входять ПОЛОНІЙ, РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

ГАМЛЕТ.

Ну, як там, шановний пане? Чи хоче король

послухати те, над чим ми попрацювали?

ПОЛОНІЙ.

Так, і королева теж. Та й то зараз.

ГАМЛЕТ.

Скажіть акторам, хай поспішать.

(Виходить ПОЛОНІЙ).

Може, й ви вдвох підете спонукати їх?

РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН.

Гаразд, мій принце!

(Виходять РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

ГАМЛЕТ.

Агов, Горацію!

(Входить ГОРАЦІО).

ГОРАЦІО.

До ваших послуг, принце!

ГАМЛЕТ.

Горацію, з усіх, з ким знався я,
ти найчесніший.

ГОРАЦІО.

Дорогий мій принце. .

ГАМЛЕТ.

О, ні, не думай, що тобі лещу.
Яка була б мені від тебе користь,
коли усе твоє багатство — розум,

який тебе годує й зодягає.
Навіщо нам лестити бідакові?
Коли язик медовий у підлизи,
то хай згинає він гнучкі коліна,
щоб запобігти ласки перед паном.
Коли я навчився вибирати
людей, тоді з-поміж усіх обрав
тебе, бо ти умів з лицем веселим
ховати муку й байдуже приймати
від долі зрадну ласку і неласку.
Щасливі ті, у кому кров і розум
урівноважені: вони ніколи
не будуть дудкою в руках фортуни,
яка, що схоче, те на ній заграє.
О, дай мені людину, що не є
лихої пристрасти рабом, — і я
її сховаю в серці, як тебе!
Та годі з тим: сьогодні ввечорі
виставу ми дамо для короля;
там буде сцена, що нагадує
смерть мого батька. Як до того дійде,
ти, любий друже, пильно стеж за дядьком.
Коли його заховане злочинство
себе не виявить при монолозі,
то то нечистий дух являвся нам,
і хибні здогади тоді мої,
чорніші від Вулканових кліщів.
Ти наглядай за ним, а я втоплю
в його лице свій погляд, а тоді
ми зійдемося і вкупі все розважим.

ГОРАЦІО.

Гаразд! Коли він щось вкраде в очей
моїх, то за покражу я плачу.

ГАМЛЕТ.

Ідуть уже. Я мушу удавать
байдужого. Шукаймо місця.

(Данський марш. Сурми грають. Входять КОРОЛЬ, КОРОЛЕВА, ПОЛОНІЙ, ОФЕЛІЯ, РОЗЕНКРАНЦ, ГІЛДЕНСТЕРН та інші з ПОЧЕТУ, СТОРОЖА із смолоскипами).

КОРОЛЬ.

Як ведеться моему братові, Гамлету?

ГАМЛЕТ.

Ййбо, чудово. Харчуюсь, як той хамелеон, і ковтаю повітря, нафаршоване обіцянками. Каплюна й то краще не відгодуєш.

КОРОЛЬ.

Це не до мене стосується, Гамлете. Це слова не мої.

ГАМЛЕТ.

Та й не мої вже! (До ПОЛОНІЯ) Ви, мій пане, колись грали в університеті, як кажете?

ПОЛОНІЙ.

Еге ж, мій принце. І вважали мене там за доброго актора.

ГАМЛЕТ.

Кого ж ви грали?

ПОЛОНІЙ.

Я грав Юлія Цезаря: мене вбито у Капітолії; вбив мене Брут.

ГАМЛЕТ.

Це справді брутальна справа була, — заколоти таке капітальне теля. Чи готові вже актори?

РОЗЕНКРАНЦ.

Так, мій принце. Вони чекають вашого наказу.

КОРОЛЕВА.

Ходи сюди, мій дорогий Гамлете, сідай біля мене.

ГАМЛЕТ.

Ні, матусю, тут магнет, що більше мене притягає.

ПОЛОНІЙ (до КОРОЛЯ).

Ого! Чуєте?

ГАМЛЕТ.

Панно, чи можна мені лягти у вас поміж колін?
(Лягає в ніг ОФЕЛІЇ).

ОФЕЛІЯ.

Ні, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Я хотів сказати: покласти вам голову на коліна.

ОФЕЛІЯ.

Можна, мій принце.

ГАМЛЕТ.

А ви вже бозна що подумали?

ОФЕЛІЯ.

Я нічого не подумала.

ГАМЛЕТ.

А воно ж непогано — спочинути поміж колін у дівчини.

ОФЕЛІЯ.

Що не погано, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Нічого.

ОФЕЛІЯ.

Ви веселі, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Хто, я?

ОФЕЛІЯ.

Так, мій принце.

ГАМЛЕТ.

О, Боже! Я тільки дурника строю. Що ж людині зостається, як не веселитися? Гляньте, яка на вигляд весела моя мати, дарма, що батько дві години тому, як помер.

ОФЕЛІЯ.

Ні, вже два місяці тому, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Так давно? Хай тоді чорт ходить у чорному, а я вберуся в соболі. О небо! Два місяці, як помер,

і не забули ще й досі! То є надія, що спогади про велику людину переживуть її на півроку. Але тоді, Мати Божа, вона мусить набудувати церков, а то її забудуть, як ту різдвяну козу, що їй напис надмогильний:

Ой леле, леле!
Козоньку забули.

(Гобої грають. Починається пантоміма. Виходять на кін король і королева, дуже закохані. Королева його обіймає, а він її. Вона стає навколішки і немов запевняє в коханні. Він її підводить і схиляє голову до неї на плече, а потім лягає на грядці серед квітів; побачивши, що він заснув, вона його покидає. Тоді входить якийсь чоловік, здимає корону, цілує її, вливає отруту королеві в ухо і виходить. Королева повертається і, побачивши короля мертвого, робить розпачливі рухи. Отруйник з двома-трьома акторами входить і разом з нею немов лементують. Мертве тіло виносять. Отруйник залицяється до королеви, підносячи їй дарунки. Вона спочатку гордує ним і деякий час пручається, а тоді піддається його чарам. Вони виходять).

ОФЕЛІЯ.

Що це значить, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Еге, це чорна справа, і криється тут злочин якийсь.

ОФЕЛІЯ.

Може ця пантоміма знайомить нас зі змістом п'єси?

(Входить ПРОЛОГ).

ГАМЛЕТ.

От ми й дізнаємось від цього хлопця. Актори не вміють тримати язика на зашморзі і все розплещуть.

ОФЕЛІЯ.

Чи він скаже нам, що ця вистава значить?

ГАМЛЕТ.

Авжеж, ця або всяка інша вистава, яку ви виставляєте. Ви тільки не посоромтеся виставити, а він не посоромиться виложити.

ОФЕЛІЯ.

Який же ви недобрий, недобрий. Краще буду слухати гру.

ПРОЛОГ.

Вкланяючись низесенько,
ми просимо послухати
оцю сумну трагедію.

(Виходить).

ГАМЛЕТ.

Чи то пролог, чи напис на перстенику?

ОФЕЛІЯ.

Він короткий, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Як жіноче кохання.

(Входять два АКТОРИ: КОРОЛЬ і КОРОЛЕВА).

КОРОЛЬ НА КОНУ.

Вже тридцять раз вогнистий повіз Феба
промчав по ясній оболоні неба,
пірнаючи в Нептунів темний вир,
і поновлявся місяць-білозір
вже тридцять літ, дванадцять раз щороку,
від того дня, як бог промінноокий
в серця палке кохання нам заклав,
і Гіменей нам руки поєднав.

КОРОЛЕВА НА КОНУ.

Хай сонце й місяць далі креслять кола,
кохання не загасне в нас ніколи!
Та леле! Ти сумний, і поїняла
тебе тепер якась недуга зла,
і це мене смутить, о мій королю.
Та не зважай на ці страхи і болі,
бо в нас, жінок, кохання і відчай —
або ніщо, або вже через край.
В моє кохання ти не втратив віри,
отож і страх мій теж не знає міри.
Там, де любов велика у серцях,
турбота обертається на страх.

КОРОЛЬ НА КОНУ.

Тебе, кохана, швидко я покину,
бо вже моя снага колишня гине,
а ти ще житимеш чимало літ.
Свої дари тобі готує світ:
любов і шана, щастя і відрада,
і вдруге шлюб...

КОРОЛЕВА НА КОНУ.

О, ні, була б то зрада.
Ділитиме із другим ложе й хліб
лиш та, що першого поклала в гріб... .

ГАМЛЕТ (нишком).

Міцна полинівка, міцна!

КОРОЛЕВА НА КОНУ.

О, другий шлюб — то завжди шлюб нечистий,
бо вдруге дружаться лише з користи,
і вдруге мертвого вбиває та,
яка цілує другого в уста.

КОРОЛЬ НА КОНУ.

Свою любов доводиш ти словами,
але ламаєм часто ми свій замір,
бо заміри — то спогаду раби,
що швидко родяться, але слабі.
Вони, мов овоч той, що, поки зріє,
на гілці держиться і янтаріє,
а зігниє, то сам униз летить,
тоді не треба дерева й трусить.
Той борг ми дуже часто забуваєм,
який самі собі сплатити маєм.
У запалі ми тратим силу слів,
а запал згас — і намір твій здимів.
Безмірний сум і радість, що без краю,
згасають, коли запал їх минає.
Де сміху більш, там більше і ридань,
о, де між радістю і горем грань?
Мінливий світ, і хай це не вражає,
що вкупі з щастям і любов цезає.

Хто знає, хто із них кого веде:
чи не за щастям вслід любов іде.
Ти занепав — і розлетілись друзі,
а збагатів — то й ворог у послузі.
Шлях до щасливого любов найде
і купу приятелів наведе,
а кинешся до них в годину скрути,
то можеш ворогів собі набути.
Отож кінчаю тим, з чого почав:
нераз випадок пляни руйнував,
бо доля волю нашу кривить,
і те, що хочемо, зведе на нівець.
Твій намір — вдовувати цілий вік,
помре, коли помре твій чоловік.

КОРОЛЕВА НА КОНУ.

О, щоб земля мене не годувала,
щоб я спочинку й втіхи не зазнала,
і щоб відчай надії отруїв,
щоб мур в'язничний світло заступив,
щоб смуток радощі мені потьмарив,
щоб наді мною грім прокляття вдарив,
коли, роковану на вдовій вік,
мене посяде другий чоловік.

ГАМЛЕТ.

А що, як вона не додержить присяги?

КОРОЛЬ НА КОНУ.

Покинь мене, кохана, на хвилину,
стомився я і, може, в сон порину.

(Спить).

КОРОЛЕВА НА КОНУ.

Хай безтривожно милий мій засне,
хай нас лиха негода обмине.

(Виходить).

ГАМЛЕТ.

Як вам, шановна пані, подобається вистава?

КОРОЛЕВА.

Жінка, здається, понадавала надто багато обіт-
ниць.

ГАМЛЕТ.

О, вона їх додержить!

КОРОЛЬ.

Чи знаєш ти зміст? Чи нема тут чогось не-
почтивого?

ГАМЛЕТ.

Ні, ні! Це тільки жарт. Тут і отрута до жарту.
Аніякісінької непочтливости.

КОРОЛЬ.

Яка назва п'єси?

ГАМЛЕТ.

Пастка. А чому саме? Це алегорія. Виобра-
жається душоубство, що його счинено у Відні.
Гонзаго зветься герцог, а жінка його Баптіста.
Ось побачите, це підле злочинство: але що нам
до цього? У нас і у вашої величності сумління

чисте, і це нас не торкається. Хай шолудивий
чухається, а нам шкіра не свербить.

(Входить ЛЮЦІАН).

Це Люціан, небіж короля.

ОФЕЛІЯ.

Ви, принце, берете на себе ролю хора, все
пояснюючи.

ГАМЛЕТ.

О, я міг би й пояснити все вашому коханцеві,
якби побачив комедію, яку ви граєте.

ОФЕЛІЯ.

Ви дуже колючі, мій принце, дуже колючі.

ГАМЛЕТ.

Довелось би вам трохи постогнати, поки б мій
кілок притупився.

ОФЕЛІЯ.

Що далі, то гірше.

ГАМЛЕТ.

Нема що. Такі вже всі чоловіки. Ну, душогубе,
починай. Годі викривлятись, до діла! Як воно там:
вже помсти чорний ворон кряче...

ЛЮЦІАН.

Отрута, чорний задум, слухний час,
і нікогісінько навколо нас.

Тут сік із зілля: поночі збирала
його Геката й тричі проспівала

над ним закляття. Сік налитий вщертъ,
який несе живому люту смерть.

(Вливає отруту в ухо КОРОЛЕВІ).

ГАМЛЕТ.

Він отрує його в садку, щоб захопити по ньому царство. Його ймення Гонзаго. Це правдива повість, писана добірною італійською мовою. Зараз побачите, як душолюб здобуде кохання Гонзагової жінки.

ОФЕЛІЯ.

Король встає з місця.

ГАМЛЕТ.

Невже злякався марного сполоху?

КОРОЛЕВА.

Що з вами, господарю мій?

ПОЛОНІЙ.

Припиніть гру!

КОРОЛЬ.

Світла дайте! Геть!

ПОЛОНІЙ.

Світла, світла, світла!

(Виходять усі, крім ГАМЛЕТА й ГОРАЦІЯ).

ГАМЛЕТ.

Хай звір поранений гарчить,
здоровому усе минеться.

Один чатує, другий спить,
на світі так воно ведеться.

А що, добродію, хіба не досить цього та пучка
пер на голові та ще двох бантів на черевиках з
височенними закаблуками, щоб і мене прийняли
до гурту акторів, якби була доля зацурала мене?

ГОРАЦЮ.

Еге ж, на пів пая.

ГАМЛЕТ.

Ні, на цілий пай.

Ти знаєш, Дамоне мій милий,
колись Зевес був пан,
а тут узяв над нами силу
справжнісінький... барон.

ГОРАЦЮ.

Ви могли б у риму сказати.

ГАМЛЕТ.

О, добрий Горацію, я ладен тисячу дати за
кожне слово духа. Ти постерігав?

ГОРАЦЮ.

Ще й як, мій принце!

ГАМЛЕТ.

Коли мовилось про отруту.

ГОРАЦЮ.

Я дуже пильно постерігав його.

ГАМЛЕТ.

Ага! Музик сюди, флейтистів!
Коли король комедії не любить,
тоді вона йому либонь не люба.

Сюди, сюди, музики!

(Повертаються РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

ГІЛДЕНСТЕРН.

Шановний принце, дозвольте мені слово сказати.

ГАМЛЕТ.

О, хоч цілу історію.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Король, мій принце...

ГАМЛЕТ.

А що з ним?

ГІЛДЕНСТЕРН.

У своєму покої і якимось дивно нездужає.

ГАМЛЕТ.

З перепоею?

ГІЛДЕНСТЕРН.

Ні, принце. Швидше з жовчі.

ГАМЛЕТ.

Треба було б докласти більше розуму і сказати
це лікареві, бо коли б я йому прописав очисного,
то може у нього ще більше розлилася б жовч.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Добрий принце, дайте деякий лад своїм словам і не кидайтесь так люто геть від моєї справи.

ГАМЛЕТ.

О, я, шановний добродію, смиренний. Кажіть.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Королева, ваша мати, вельми в тугу вдалася і послала мене по вас.

ГАМЛЕТ.

Вітаю вас.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Ні, добрий принце. Ця гречність тепер не до речі. Коли ваша воля дати мені розумну відповідь, я виконаю доручення вашої матері, а як ні — то пробачте, і на тому справі кінець.

ГАМЛЕТ.

Не можу, шановний пане.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Чого не можете, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Дати вам розумну відповідь, бо мій розум нездужає. Але відповіддю, на яку я спроможен, я ладен стати до послуг вам, або вірніше, як кажете, моїй матері; отож годі балачок і до діла: моя мати, ви кажете...

РОЗЕНКРАНЦ.

Отже, вона переказує, що ваша поведінка вельми її вразила та здивувала.

ГАМЛЕТ.

О, що за чудовий син, що міг так здивувати свою матір! А невже за цим материним подивом не було жадного додатку? Кажіть.

РОЗЕНКРАНЦ.

Вона хоче поговорити з вами у своєму покої перед тим, як ляже спати.

ГАМЛЕТ.

Ми послухаємо її, хоч би вона й десять раз була нам матір'ю. Чи є у вас ще якась справа до мене?

РОЗЕНКРАНЦ.

Мій принце, ви мене колись любили.

ГАМЛЕТ.

Та й тепер люблю, присягаюсь оцими кліщами й обценьками.

РОЗЕНКРАНЦ.

Любий принце, яка причина вашої недуги? Ви ж самі собі заступаєте шлях до волі, не звіряючи приятелів своїх турбот.

ГАМЛЕТ.

Мені, шановний добродію, нема ходу вгору.

РОЗЕНКРАНЦ.

Як це може бути, коли голос самого короля за-

кликає вас зайняти по ньому трон Данії?

ГАМЛЕТ.

Е, добродію, поки сонце зійде, то... Ця приказка вже трохи цвіллю взялася.

(Повертаються АКТОРИ з флейтами).

О, флейти. Ану, дайте одну подивитись. Відійдімо трохи. Чого це ви ходите коло мене і нюхаєте повітря, мов у тенета загнати хочете?

ГІЛДЕНСТЕРН.

О, мій принце, якщо моя ретельність надто зухвала, то й любов моя надто непочтивива.

ГАМЛЕТ.

Я не гаразд це розумію. Чи не хочете заграти на цій флейті?

ГІЛДЕНСТЕРН.

Мій принце, я не вмію.

ГАМЛЕТ.

Я прошу.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Повірте, що не вмію.

ГАМЛЕТ.

Благаю вас.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Я не знаю, як до неї й братись.

ГАМЛЕТ.

Це так легко, як і брехати. Перебирайте пальцями по цих дірочках, сюди ось ротом дміть, то й почуєте на диво проречисту музику. Гляньте, от дірочки.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Але я жадної музики не спроможуся видобути з них. Нема в мене хисту...

ГАМЛЕТ.

Бачите, за яке ніщо ви мене маєте! Хочете грати на мені. Удаєте, що знаєте мої струни, хочете вирвати з мене найпотаємнішу тасмницю, хочете збагнути мене від найнижчої до найвищої ноти мого діапазону, а он у цьому невеличкому інструменті стільки чудової музики, а проте ви не спроможні зробити так, щоб він заговорив. Невже ви, в біса, думаете, що на мені легше заграти, ніж на дудці? Назвіть мене, яким хочете інструментом, ви можете мене розстроїти, але ніколи не заграєте.

(Повертається ПОЛОНІЙ).

Хай Бог вас милує, добродію!

ПОЛОНІЙ.

Мій принце, королева хоче говорити з вами негайно.

ГАМЛЕТ.

Бачите он ту хмару, що немов би скидається на верблюда?

ПОЛОНІЙ.

Ййбогу, справді немов би верблюд.

ГАМЛЕТ.

А мені здається, що тхір.

ПОЛОНІЙ.

Зігнулась, мов тхір.

ГАМЛЕТ.

Або кит.

ПОЛОНІЙ.

Справжнісінький кит.

ГАМЛЕТ.

Ну, то я зараз до матері прийду. Докучають, що ошаліти можна. Я зараз прийду.

ПОЛОНІЙ.

Я так перекажу.

(Виходить ПОЛОНІЙ).

ГАМЛЕТ.

»Зараз« легко сказати. Облиште мене, друзі.
(Виходять усі, крім ГАМЛЕТА).

Оце настав відьомський час нічний,
коли могили паці роззявляють,
і пекло тхне заразою на світ.
Тепер гарячої б напитись крові!
У цю годину я ладен вчинити
такий жорстокий вчинок, що і день

здрігнувся б. Схаменись! Іди до матки!
Не скам'яній, о серце! Хай душа
Неронова не ввійде в мої груди!
Хай буду я жорстоким, та не звірем.
Кинджалами нехай слова вражають,
а не рука. Нехай душа й язик
лукавлять: хай мої слова жорстокі
її ганьблять, а ти, душе моя,
ти не клади на них свою печатку.

(Виходить).

Третя сцена

Покій у замку.

(Входять КОРОЛЬ, КОРОЛЕВА, РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕН-СТЕРН).

КОРОЛЬ.

Він остогид мені, та й небезпечно
його шаленству волю попускати.
Тож лагодьтеся в путь, а я наказа
вам зараз підпищу. Хай з вами їде
до Англії. Не сміє трон терпіти
ту небезпеку, що постати може
з такого божевілля.

ГІЛДЕНСТЕРН.

Ми готові,
бо найсвятіший обов'язок наш —
біду одвести від того народу,
якого пестує величність ваша.

РОЗЕНКРАНЦ.

Кожнісіньке життя дрібне й звичайне
скеровує свій розум, наче зброю,
проти біди. І поготів це є
священний обов'язок того духу,
що від його добробуту залежить
життя і спокій всіх. Король ніколи
не помирає сам, бо, наче вир,

втягає смерть його усе навколо.
Він — колесо, що на шпилі гори:
до велетенських шпиль його прикуто
ще безліч інших і дрібних речей.
Упало колесо — і разом з ним
усе розсипалось. Коли король
зідхне, то з ним зідхає весь народ.

КОРОЛЬ.

О, якнайшвидше лагодьтеся в путь.
Той страх, який на волі тут буяє,
ми мусимо в кайдани закувати.

РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН.

Ми поспішим.

(Виходять РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН. Входить
ПОЛОНІЙ).

ПОЛОНІЙ.

Королю, принц пішов
до матері. А я за килим стану
і там підслухаю розмову їхню.
Вона його на самоті прошколить.
І мудро ви сказали, мій королю,
що треба ще одного свідка мати,
бо вухо матчине небезсторонне.
Прощайте! Заки ляжете ви спати,
я все вам доповім.

КОРОЛЬ.

О, щира дяка.

(Виходить ПОЛОНІЙ).

Мій гріх гидкий. Від нього аж до неба
тхне смородом. Прадавне й первісне
прокляття братовбивства. Я не можу
молитися. Дарма, що цього прагну,
провина бо сильніша, ніж мій замір.
Я мов людина, що два діла має,
стою й не знаю, що робити перше,
та й не роблю нічого. Що, якби
оця рука удвоє грубша стала,
братерською густою кров'ю вкрившись, —
невже б тоді у неба, у благого,
отак би й не знайшлося дощу доволі,
щоб, наче чистий сніг, її збілити?
На те ж існує в небі милосердя,
щоб протиставити його гріхові.
Молитва — це подвійна є потуга:
вона піддержить, поки ми не впали,
або простить, коли ми лежимо.
Я гляну вгору. Гріх мій вже минувся,
алеж яка мені молитва личить:
»Прости мені гидкий мій злочин«? Ні,
я досі ще отим добром владаю,
що задля нього я вчинив убивство:
корона, жінка, трон. Чи ж Бог простить
мені, коли я здобичі не зрікся?
В лихому вирі й кривдах цього світу
злочинства позолочена рука
від карі часто може відкупитись,
але не так на тому світі, ні!
Нема шахрайства там, і вчинок твій
перед тобою стане неприкритий.
І ти — віч-на-віч з ним — даси свідоцтво.
І що тоді? Що, що тобі лишиться?
Чи не врятує душу каяття?

А що, коли ти каєтись нездатен?
О, нещаслива доле й серце чорне,
як смерть! Душа загрузла у болоті,
змагається до неба і ще більше
вгрузає й тоне. Янголи, спасіть!
Схиляйтеся, коліна непокірні!
О, хиже серце, крицею окуте,
м'яке зробиь, як жили в немовлятка.
Хай буде все гаразд.

(Відходить і стає навколішки. Входить ГАМЛЕТ).

ГАМЛЕТ.

От слухний час. Він молиться тепер.
Уб'ю його — і піде він до раю.
Невже це помста? Ні. О, поміркуймо:
о, ні, не помста це, а нагорода.
Він мого батька ситого убив,
у рясті буйному його гріхів.
І знає в небі тільки Бог єдиний,
як важко батькові покутувати
тепер гріхи свої. Невже це помста —
убити душогуба в час, коли
він душу вмив і злагодився в путь?
О, ні!
Сховайся, мечу, і чекай хвилини
страшнішої, коли він буде п'яний,
чи гнівний, чи на ложі нечестивім
віддасться втіхам, грі або клятьбі,
ділам безбожницьким і сатанинським, —
тоді врази його, мій вірний мечу,
щоб він сторчма у пекло полетів
з душею чорною, мов та безодня.
На мене мати вже давно чекає.

Це тільки проволока дням твоїм.

(Виходить).

КОРОЛЬ (підводиться).

Слова угору, мисль донизу тягне —
без мислі слово неба не досягне.

(Виходить).

Четверта сцена

Покій королеви.

(Входять КОРОЛЕВА і ПОЛОНІЙ).

ПОЛОНІЙ.

Він зараз прийде. Проберіть його.
Скажіть, що ті шаленства — через край,
що ваша милість ледве захистила
його від гніву. Я сховаюсь тут.
Полайте добре.

ГАМЛЕТ (за сценою).

Мамо, мамо, мамо!

КОРОЛЕВА.

О, будьте певні, я його дойму.
Ховайтеся, бо він уже іде.

(ПОЛОНІЙ ховається за килим. Входить ГАМЛЕТ).

КОРОЛЕВА.

Ти, Гамлете, образив свого батька.

ГАМЛЕТ.

Образили ви, мамо, мого батька.

КОРОЛЕВА.

Ти тільки марно плещеш язиком.

ГАМЛЕТ.

Ви плещете лукаво язиком.

КОРОЛЕВА.

О, що це значить?

ГАМЛЕТ.

Що це, мамо, значить?

КОРОЛЕВА.

Чи ти забувся, хто я?

ГАМЛЕТ.

Ні, о, ні!

Хрестом клянуся, ні! Ви — королева,

дружина чоловікового брата.

Мені ж — бодай не так! — мені ви мати.

КОРОЛЕВА.

Тоді тебе хай інші вгмонять.

ГАМЛЕТ.

О, ні. Сідайте і не ворухіться!

Я покажу вам дзеркало, де ви

побачите своє ество таємне.

КОРОЛЕВА.

Мене ти вбити хочеш? Гвалт, рятуйте!

ПОЛОНІЙ (за килимом).

Рятуйте, гвалт, рятуйте, гвалт!

ГАМЛЕТ (витягає меча).

Це хто?

Попався щур! Отут йому і смерть.

(Проколює килим).

ПОЛОНІЙ (за килимом).

Ой, ой. Убив мене!

(Падає і вмирає).

КОРОЛЕВА.

Що ти вчинив?

ГАМЛЕТ.

Не знаю. Це король?

КОРОЛЕВА.

Який хапливий і кривавий вчинок!

ГАМЛЕТ.

Кривавий чин! О, так, кохана мати!

Однаково, що вбити короля
і з королевим братом взяти шлюб.

КОРОЛЕВА.

Убити короля?

ГАМЛЕТ.

Еге ж, матусю.

(Підіймає килим і бачить ПОЛОНІЯ).

Прощай, цікавий, бідолашний дурню.

Я мав тебе за іншого. Ну, що ж,
така мабуть тобі судилась доля.

Ти бачиш, як то небезпечно бути
ретельним понад міру. Заспокойтесь
і не ламайте рук, а сядьте тут,

щоб краще я вам серце поламав,
коли воно ще не таке запекле
і загартоване в гріховній звичці,
немов той мур, що й словом не проймеш.

КОРОЛЕВА.

Що я вчинила, що мене так люто
картаєш язиком?

ГАМЛЕТ.

Твій вчинок, він
у пишнім розквіті чесноту губить.
О, він з чола невинної любови
здирає рожу й садить там болячку,
а урочисті шлюбні обітніці
звучать, немов брехня й клятьба картярська.
О, вчинок твій у шлюбу вирвав душу,
зробивши із священного обряду
рапсодію порожню марних слів.
Лице небес палає Божим гнівом,
лице землі, немов би перед Судом
Страшним, затьмарюється і сумніє
на згадку про твій вчинок.

КОРОЛЕВА.

Що за вчинок,
що так волає і гримить суворо?

ГАМЛЕТ.

Поглянь на цей малюнок і на той,
поглянь на ці портрети двох братів!
Дивись, яка краса у цім обличчі!
Тут Феба кучері й чоло Зевеса,
погрозливі і владні очі Марса.

Постава — як у вістуна богів
Меркурія, коли злітає він
на гору, що у хмарах височіє.
Здається, кожний бог на цьому тілі
прекрасному свій відтиск залишив.
То був твій чоловік! А поруч — глянь,
твій чоловік теперішній — мов колос,
той перетрухлий, що забив зерно
дорідне — брата. Де у тебе очі?
Як ти могла покинути ту пашу,
що на горі росте прекрасній, та
в багно спуститись. Де у тебе очі?
Не зви любов'ю це. В твоєму віці
уже не грає кров, а розуму
кориться. Де ж той розум, що дозволив
тобі цей крок ступити? Є він в тебе
бо не було б без нього і чуття.
Та, певно, він заляк і задубів,
бо навіть божевілля неспроможне
так схибити, не бачити ріжниць,
яка примушує зробити вибір.
Це біс тебе у піжмурки піймав.
Нечуле око і чуття сліпе,
чи слух один, без рук і без очей,
чи нюх, найменша крихітка чуття,
так помилитись не могли б.
О, сороме! Чому не червонієш?
Коли й у баби літньої в кістках
бунтує пекло, що тоді казати
про молодість палку? В її вогні
чеснота топиться, немов той віск.
Не сором це, коли гаряча кров
пашить, бо і мороз вогнем палає,
а розум зводить волю.

КОРОЛЕВА.

О, мовчи!

Ти очі скерував мені у душу
і там побачила я чорні плями,
що їх нічим не змити.

ГАМЛЕТ.

Як могла ти
в заласних втіхах пріти й жирувати
на ліжку, що смердючим потом геть
просякло в тім барлозі. . .

КОРОЛЕВА.

О, мовчи!

Слова твої ножами входять в уха.
Мовчи, мій Гамлете.

ГАМЛЕТ.

Убивця підлий,
що в ньому й частки сотої нема
від короля покійного, і злодій,
що вкрав у брата свого королівство
і що потяг з полиці діядему
та до кишени заховав!

КОРОЛЕВА.

О, годі!

ГАМЛЕТ.

Король-ганчірник. . .

(Входить ДУХ).

Спасіть мене і крильми захистіть,
небесні сили! Що ти хочеш, душе?

КОРОЛЕВА.

Ой, леле! Він божеволіє...

ГАМЛЕТ.

Це ти прийшов картати свого сина,
що ось минає час і пал, а він
бариться й не виконує наказу?
Скажи!

ДУХ.

Запам'ятай! Явивсь я підгострити
колишній намір твій, що затупився.
Та глянь на матір: жах її поймає:
о, стань між нею та її душею,
що борється і важко змагає,
химера бо лютує найсильніше
у тілі кволему. Скажи їй слово,
о Гамлете.

ГАМЛЕТ.

Що з вами, королево?

КОРОЛЕВА.

А що з тобою, сину,
що погляд в порожнечу ти втопив
і промовляєш до повітря. Дикий
вогонь тобі виблискує з очей.
Мов вояки, сполохані вночі,
на голові твоїй встає волосся
і хробаками їжитья угору.
На жар і полум'я твого нестяму
ти бризни холодом, коханий сину,
куди втопив ти очі?

ГАМЛЕТ.

В нього. Глянь:
блідий, мене він поглядом проймає.
Якби до скель він промовляв, то він
і їх би зворушив. О, не дивись
так сумно, бо мене твій вид понурий
одверне від суворого завзяття,
і замість крові сльози потечуть.

КОРОЛЕВА.

До кого говориш ти?

ГАМЛЕТ.

А ви нічого
не бачите?

КОРОЛЕВА.

Ні, ні! Дарма, що все
навколо бачу.

ГАМЛЕТ.

І не чуєте?

КОРОЛЕВА.

Лише мої й твої слова я чула.

ГАМЛЕТ.

Тоді поглянь! Уже він геть іде —
мій батько! Мов живий! Такий, як завжди.
Дивись! Пішов, виходить і зникає.

(Виходить ДУХ).

КОРОЛЕВА.

Це тільки витвір хворої уяви.
Ми бачимо химери безтілесні
в гарячці і нестямі.

ГАМЛЕТ.

У нестямі?

Мій пульс так рівно б'ється, як і ваш,
і це ритмічна гра здоров'я. Ні!
Не божевільля це! Спитайте, мамо,
і я удруге все перекажу,
а божевільний тут би і спіткнувся.
О, не вмащайте лестощами душу
і не кажіть, що то не злочин ваш,
а божевільля дико промовляє.
Від цього ваша рана тільки струпом
затягнеться, а гній під ним, незримий,
заразою отруїть все. Покайтесь!
Благайте в неба ласки за минуле
та уникайте злочинів майбутніх,
не удобряйте ґрунт під бур'яни,
щоб ще буйніш вони не розрослись.
Простіть мені оцю мою чесноту.
У ці часи розпусні і чеснота
перед пороком мусить плазувати,
щоб він дозволив їй добро вчинити.

КОРОЛЕВА.

Ти серце розщепив мені надвоє.

ГАМЛЕТ.

Тоді відкиньте грішну половину
і, чиста, з другою живіть у світі.

Добраніч! Та не йдіть на постіль дядька.
Коли нема чесноти, то удайте,
що є вона у вас. Ота потвора,
що зветься звичкою, той сатана,
що наші добрі наміри глитає,
часами янголом стає для нас,
бо може нам таку одержу дати,
що буде й вчинкам добрим до лица.
Ви стримайте себе хоч ніч одну,
а вже на другу ніч вам буде легше,
і легше ще — на третю ніч, бо навіть
саму природу можна відмінити
і подолати біса, або геть
потужно з серця вигнати його.
Ну, ще раз надобраніч. А коли
благословення прагнете, то й я
у вас його попрошу. Щодо нього,

(Показує на ПОЛОНІЯ).

то дуже жалко. Небо так хотіло,
щоб я скарав себе, його скаравши;
мене бичем обрало і слугою.
Я приберу його і дам одвіт
за смерть, яку я осліп заподіяв.
Жорстоким мушу бути, щоб бути добрим.
Почин гіркий, ще гірше — попереду.
Ще кілька слів, шановна королево.

КОРОЛЕВА.

Що маю я робить?

ГАМЛЕТ.

Моїх порад
не слухати. Нехай пузан-король
заманить знов тебе на ложе грішне,

за щоку ущипне і мишенятком
своїм назве. За пару поцілунків,
за те, що він по шиї полоскоче,
йому розплещете ви таємницю,
що я не божевільний, а що тільки
із хитрощів такого удаю.

Скажіть йому про це. Бо хто ж тоді,
як не прекрасна, мудра королева
все донесе цій жабі, кажану,
цьому катюзі? Хто, як не вона?
Ви, глузду й розуму наперекір,
на дах поставте клітку й відчиніть:
нехай птахи собі повилітають,
самі ж, немов та мавпа в байці, влізьте
у клітку ту і спробуйте літати,
впадіть згори й зламайте карка.

КОРОЛЕВА.

О, певен будь: якщо слова — дихання,
якщо дихання є життя, то в мене
нема життя, щоб видихати те,
що ти мені сказав.

ГАМЛЕТ.

Чи чули ви,
що я до Англії повинен їхати?

КОРОЛЕВА.

Так постановлено, а я й забула.

ГАМЛЕТ.

Листи вже запечатано, і двоє
моїх товаришів, що їм я вірю,
як тим ехиднам злим, везуть накази,

дорогу промітають і везуть
мене у пащу зради. Що ж, нехай.
Потішусь я, бо виставлю в повітря
підкопника його знаряддям власним.
Під їхні міни сам я підкопаюсь
на цілий сажень нижче, і тоді
вони під самий місяць полетять.
Це ж весело, як на одній дорозі
два підступи, дві хитрості зіткнуться.
З оцим добродієм мені ще клопіт
ці тельбухи тягнути звідсіля.
Ну, надобраніч, мамо! Добрий радця
тепер зробився мовчазний, суворий,
а за життя був вельми балакучий
і все дурниці плів. Ходімо, пане,
щоб справу з вами до кінця довести.
Добраніч, мамо!

(Розходяться в різні сторони. ГАМЛЕТ виволікає ПО-
ЛОНІЯ).

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

Перша сцена

Покій у замку.

(Входять КОРОЛЬ, КОРОЛЕВА, РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

КОРОЛЬ.

Чого так важко, важко ти зідхаєш?
Яка цьому причина, розкажи.
Де син твій?

КОРОЛЕВА.

Залишіть нас на хвилину.

(Виходять РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

О, що я бачила цієї ночі!

КОРОЛЬ.

А що, Гертрудо? Як там Гамлет?

КОРОЛЕВА.

Божеволіє, мов те море й вітер,
коли вони змагаються у бурю.
За килимом почувши шелест, він
скопив рапіру, крикнув: »Хто це, щур?«
і в запальному нападі забив,
не глядя, доброго старого.

КОРОЛЬ.

Лихо!

Якби це там був я, мене б він вбив.
Коли на волі він, то це загроза
мені, й тобі, і кожному, — усім.
Хто відповідь за цей кривавий вчинок?
Вину складуть на нас, бо ми безумця
у шори не взяли і не впинили.
Його кохавши, все ми затаїли,
мов той, що хворий на гидку недугу,
і крились од людей, а та недуга
в'їдалась у кістки... Він де тепер?

КОРОЛЕВА.

Десь трупа поволік. У божевіллі
його душа, мов золоте зерно
в руді нечистій, сяє: плаче він
над тим, що учинив.

КОРОЛЬ.

Ходім, Гертрудо.

Ще заки сонце сяде за ті гори,
на морі буде він. Ганебний злочин
ми виправдати мусимо й покрити,
доклавши розуму. Гей, Гілденстерне!

(Повертаються РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

Ідіть, о друзі, й ще когось візьміть
на допомогу, бо в нестямі принц
Полонія забив і мертве тіло
з покою матчиного геть потяг.
Знайдіть його, угомоніть і тіло

в капліці покладіть. О, поспішайте!

(Виходять РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

Ходім, Гертрудо, і покличмо друзів.
Повіжмо їм, який наш рішенець.
Розкажемо, що скоїлось недавно;
тоді лиха обмова, що по світі
із краю в край летить і, мов гармата,
влучає у мету, нас обмине
і вдарить у повітря невразливе.
Ходім. В душі у мене жах і смуток.

(Виходять).

Друга сцена

Другий покій у замку.

(Входить ГАМЛЕТ).

ГАМЛЕТ.

Добре запакував.

РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН (за сценою).

Гамлете, принце Гамлете!

ГАМЛЕТ.

Тихше, що там за галас? Хто кличе Гамлета?
Ось вони йдуть.

(Входять РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

РОЗЕНКРАНЦ.

Що, принце, ви зробили з мертвим тілом?

ГАМЛЕТ.

Із рідним порошком його змішав.

РОЗЕНКРАНЦ.

Скажіть, щоб ми могли його забрати
та до каплиці віднести.

ГАМЛЕТ.

Не вірте.

РОЗЕНКРАНЦ.

Чому не вірити?

ГАМЛЕТ.

Що я вмю вашу таємницю ховати, а свою ні. Та, зрештою, хто запитує мене? Губка. Яку ж має відповідь дати син королівський?

РОЗЕНКРАНЦ.

Ви, принце, маєте мене за губку?

ГАМЛЕТ.

Так, губка, яка всмоктує в себе королівські ласки, нагороду й накази. Але такі послугачі найбільше стають королеві у пригоді при кінці: він, як та мавпа, ховає їх за щелепи. Першими до рота запихає, а проковтне наостанку. Коли йому знадобиться те, що ви назбирали, він потисне — і губка знову суха.

РОЗЕНКРАНЦ.

Я не розумію вас, мій принце!

ГАМЛЕТ.

Я дуже радий. Гостра розмова в дурних вухах марно пропадає.

РОЗЕНКРАНЦ.

Мій принце, ви мусите нам сказати, де тіло, та піти з нами до короля.

ГАМЛЕТ.

Тіло при королі, та король не коло тіла: король — це річ...

ГІЛДЕНСТЕРН.

Річ, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Нікчемна. Ведіть мене до нього. Ховайся, лисе,
ми всі за тобою.

(Виходять).



Перша постава «Гамлета» на українській сцені.
Львівський Оперний Театр (Драматичний сектор),
23 вересня 1943. — Йосип Гірняк — режисер.
— Володимир Блавацький — Гамлет.





Володимир Блавацький

— Гамлет.



Богдан Паздрій

— Король.

Іван Гіряк

— Полоній.

Єлисавета Шашаровська

— Офелія.



Третя сцена

Другий покій у замку.

(Входить КОРОЛЬ з ПОЧЕТОМ).

КОРОЛЬ.

Послав я їх, щоб Гамлета знайшли
і труп Полонія щоб відшукали.
Як небезпечно те, що він на волі.
Не вільні ми його скарати суворо,
бо принца любить та дурна юрба,
яка не розумом, а оком судить
і тільки міряє суворість кари,
а не провини. Треба нам, щоб тихо
все обійшлося, повести справу так,
що ніби наглий цей від'їзд давненько
задумано. Коли недуга гостра,
то треба вжити гострих ліків. Інші
тут не допоможуть.

(Входить РОЗЕНКРАНЦ).

Ну, як ваша справа?

РОЗЕНКРАНЦ.

Не допитались ми, ясний королю,
де тіло він сховав.

КОРОЛЬ.

А де він сам?

РОЗЕНКРАНЦ.

Під вартою, жде вашого наказу.

КОРОЛЬ.

Введіть його сюди!

РОЗЕНКРАНЦ.

Гей, Гілденстерне! Принца уведіть!

(Входять ГАМЛЕТ і ГІЛДЕНСТЕРН).

КОРОЛЬ.

Ну, Гамлете! Так де ж Полоній?

ГАМЛЕТ.

За вечерею.

КОРОЛЬ.

За вечерею?

ГАМЛЕТ.

Не він їсть, а його їдять. Урядові збори червяків саме відбуваються на ньому. Такий червяк єдиний цар над усім їстівним. Ми годуємо всі тварини, щоб ними себе угодувати, а себе угодуємо для червяків. Гладкий король і худий жебрак — це тільки різні наїдки, дві страви за одним столом. Отакий то кінець!

КОРОЛЬ.

Ой, горе, горе!

ГАМЛЕТ.

Ловить чоловік рибу на червяка, що жер короля,

і їсть він рибу, що з'їла того червяка.

КОРОЛЬ.

Що ти хочеш цим сказати?

ГАМЛЕТ.

Нічого, тільки показати, як король може пройти кишками жебрака.

КОРОЛЬ.

Де Полоній?

ГАМЛЕТ.

На небі. Пошліть туди по нього. Якщо посланець там не знайде його, то самі пошукайте у пеклі. Але якщо протягом цього місяця не знайдете його, то почувте носом, коли йтимите до галерії по сходах.

КОРОЛЬ (до декого з ПОЧЕТУ).

Підіть, пошукайте його там.

ГАМЛЕТ.

Він почекає, поки прийдете.

(Виходить ПОЧЕТ).

КОРОЛЬ.

Тебе кохаємо, дарма, що тужим,
о Гамлете, що ти таке вчинив.
Отож, щоб убезпечити себе,
ти мусиш якнайшвидше звідси геть.
Судно чекає, вітер ходовий,
супутники вже ждуть, і все готове,
щоб їхати до Англії.

ГАМЛЕТ.

До Англії?

КОРОЛЬ.

Так, Гамлете.

ГАМЛЕТ.

Ну, добре.

КОРОЛЬ.

Що добре, в цьому можеш бути певен,
бо добрі заміри мої.

ГАМЛЕТ.

Я бачу херувима, що знає ці заміри. Ну, що ж,
хай до Англії. Прощавайте, любя мамо!

КОРОЛЬ.

І я, твій любий батько, Гамлете.

ГАМЛЕТ.

Кажу »мамо«, бо батько й мати — це чоловік і
жінка, а чоловік і жінка — плоть єдина. Отож
кажу »мамо«. Ну, то рушаймо до Англії.

(Виходить).

КОРОЛЬ.

Ідїть услїд і приспїшіть його.
Не гайтеся, хай виїде вночі.
Все, що стосується цієї справи,
ми запечатали. Мерщїй рушайте!

(Виходять РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛДЕНСТЕРН).

О Англіє, коли прихильність наша
для тебе варта щось — а так воно
мабуть і є, бо твій рубець недавній,
від данського меча, ще не загоївсь,
і страх твій платить нам данину шани —
то ти не знехтуєш цього наказу,
що у листі від тебе вимагає
для принца Гамлета негайно смерті.
Зроби це, Англіє, бо він в крові
моїй лютує, наче лихоманка.
Зціли мене, бо поки він не згинув,
мені на світі цім ніщо не миле.

(Виходить).

Четверта сцена

Рівнина в Данії.

(Входять ФОРТІНБРАС, КАПІТАН і ВОЯКИ в поході).

ФОРТІНБРАС:

Ідіть ви, капітане, привітайте
від мене короля, монарха данців.
Перекажіть, що Фортінбрас прохає,
із ласки його, дозволу пройти
через країну данську з збройним військом.
Ви знаєте, де маємо зустрітись.
Коли його величність побажає
із нами слово мовити, то ми
ладні йому свою пошану скласти.
Отак перекажіть.

КАПІТАН.

Гаразд, мій принце.

ФОРТІНБРАС.

Рушайте далі та поволі.

(Виходять ФОРТІНБРАС і ВОЯКИ. Входять ГАМЛЕТ,
РОЗЕНКРАНЦ, ГІЛДЕНСТЕРН та інші).

ГАМЛЕТ.

Чиє це військо, мій ласкавий пане?

КАПТАН.

Норвезьке, пане.

ГАМЛЕТ.

Куди воно іде, мій пане?

КАПТАН.

Кудись до Польщі.

ГАМЛЕТ.

Хто ж на чолі його?

КАПТАН.

Принц Фортінбрас. То небіж короля старого.

ГАМЛЕТ.

Чи йдете глибоко в Польщу,
чи в прикордонний пункт?

КАПТАН.

Сказати правду,
то ми йдемо здобути клаптик ґрунту,
що з нього нам не зиск, а гола слава,
бо я б п'яти дукатів за оренду
не дав би. Та й Норвегія і Польща
не більше візьмуть, як його продати.

ГАМЛЕТ.

Тоді й не боронитиме його
поляк?

КАПТАН.

О, ні. Там є уже залога.

ГАМЛЕТ.

Дві тисячі людей і двадцять тисяч дукатів не розв'яжуть суперечки про соломину. Це в нутрі нарвало, від розкоші великої і миру, а як прорве всередину, не визнаєш, від чого чоловік помер. Мій пане, подяка щира вам.

КАПТАН.

Бувайте, пане.

(Виходить).

РОЗЕНКРАНЦ.

Чи далі підемо, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Я зараз дожену. Ідіть вперед.

(Виходять усі, крім ГАМЛЕТА).

Все на моїм шляху встає й волає і підганяє мою мляву помсту.
Що чоловік, коли найбільше благо для нього — спати, їсти? Звір, не більше.
Той, що створив нас, дарував нам душу, і здібності, і розум богорівний, та не на те, щоб марно пропадали і цвіллю бралися. Не знаю, що це: чи то коротка, як у звіра, пам'ять, чи то вагання полохливе й думка про те, чим справа ця скінчиться може.
Коли розтяти думку цю, то в ній ума лише одна четверта частка,

а полохливости аж на три чверті.
Не знаю я, навіщо я живу
і все кажу: »зробити треба це«,
і маю силу, змогу і бажання,
та не роблю. А приклади величні
мене до чину марно закликають.
Хоча б узяти це потужне військо,
яке веде тендітний, ніжний принц,
і дух його, змагаючись до слави,
глузує з невідомого кінця.
Своїм життям і долею він важить
перед обличчям смерти й небезпеки
заради шкаралуці. Той великий,
хто не іде за марне діло в бій,
та битися ладен за соломину,
коли про честь ідеться. В мене ж батька
забито і збезчещено матусю,
мене підбурюють і кров, і розум,
а я ще сплю. І як мені не сором?
Ось, двадцять тисяч люду йдуть на смерть;
задля химери і примари слави,
ладні лягти в гроби, як у постелі,
і битися за клаптичок землі,
де їм в бою нема де повернутись,
де місця їм не вистачить ховати
своїх забитих. О, думки мої,
струхлявійте, або налейте кров'ю!

(Виходить).

П'ята сцена

Ельсінора. Покій у замку.

(Входять **КОРОЛЕВА**, **ГОРАЦІО** і **ПАН**).

КОРОЛЕВА.

Не хочу з нею розмовлять.

ПАН.

Вона
настирлива, не при своїм умі,
дивитися аж жаль.

КОРОЛЕВА.

Чого їй треба?

ПАН.

Все батька згадує, у груди б'є
себе, зідхає й каже: світ поганий.
Із-за дрібнички сердиться й говорить
таке, що й купи не тримається.
Слова ці недоладні слухом ловиш,
зшиваєш їх і вгадуєш думки.
А як вона хитає головою,
киває й жалібно ламає руки,
то, не добравши суті, кожен скаже,
що дуже нещасливе те дівча.

ГОРАЦЮ.

Було б гаразд поговорити з нею,
бо небезпечні здогади вона
посіє ще в умах людей непевних.

КОРОЛЕВА.

Впустить її. (Нишком) Моїй душі гріховній
(Виходить ПАН).

вже кожна річ нещастя провіщає.
Страхаючися зради, чорний злочин
страхами завжди зраджує себе.

(Повертається ПАН з ОФЕЛІЄЮ).

ОФЕЛІЯ.

А де ж прекрасна королева данська?

КОРОЛЕВА.

Офеліє, о, що з тобою?

ОФЕЛІЯ (співає).

Як же я пізнаю
милого твого?
Він бриля із мушлів має
і в сандалях він.

КОРОЛЕВА.

Навіщо, люба, пісенька оця?

ОФЕЛІЯ.

Що кажете? О, ні, послухайте,
будь ласка.

(Співає).

Він помер, кохана панно,
він покинув світ.
В головах трава зелена,
а в ногах — граніт.

Ой, ой!

КОРОЛЕВА.

Ну, що, Офеліє?

ОФЕЛІЯ.

О, прошу, послушайте.

(Співає).

Саван білий, наче сніг...

(Входить КОРОЛЬ).

КОРОЛЕВА.

Ой, леле! Гляньте, мій королю!

ОФЕЛІЯ (співає).

... всипали квітками,
та на гріб дівочі сльози
не лились дощами.

КОРОЛЬ.

Як живеться, гарна панно?

ОФЕЛІЯ.

Щастя вам, Боже! Непогано. Ви кажете, сова — пекарева дочка? О Господи, ми знаємо, чим ми є, та не знаємо, що з нас буде. Хай Бог благословить вам страву!

КОРОЛЬ.

Натякає на батька свого.

ОФЕЛІЯ.

Будь ласка, не говоріть про це, а як хто питає,
що воно значить, то одкажіть так:

(Співає).

Під твоїм віконцем
в день святого Валентина
завтра рано вранці
стану я, твоя дівчина.

Він підвівся, вмить убрався
і впустив свою калину.
Дівчина ввійшла, а вийшла —
не була уже дівчина.

КОРОЛЬ.

Прекрасна Офеліє!

ОФЕЛІЯ.

Еге, вірте без клятьби, я закінчу:

(Співає).

Ой, Спасе мій і всі святі!
Ганьба, ганьба і сором.
Що не юнак, то робить так, —
це мовлю я з докором.

Як я незаймана була,
ти хтів зо мною шлюб узяти.

А він одрікає:

Я б це зробив, якби сама ти
до мого ліжка не лягла.

КОРОЛЬ.

Чи давно вона така?

ОФЕЛІЯ.

Я думаю, все буде гаразд. Але ніяк не вгамую
сліз, згадавши, що його покладено в землю хо-
лодну. Мій брат мусить дізнатись про це, — отож
дякую вам за добру пораду. Де ж моя карета?
Надобраніч, вельможні пані, надобраніч, добрі пані.
Добраніч, добраніч.

(Виходить).

КОРОЛЬ.

Ідть за нею вслід і доглядайте!

(Виходить ГОРАЦІО).

Це туги невимірної отрута.
Смерть батькова — то джерело її.
Гертрудо, о моя Гертрудо, знай:
як лихо йде до нас, то не одне,
а суне навалом. Так от, поперше,
убито батька дівчини, а далі —
подався геть твій син, що сам був винний
і справедливу кару заслужив,
а серед люду вже пішли про смерть
Полонія плітки і поголоски.
(Вчинили необачно ми, що потай
старого поховали). А по тому
Офелія утратила той розум,

що ми без нього звіри і личини.
А у додаток лихові, ще брат
її таємно з Франції приїхав,
живіть ся подивом, засів у хмарах
і має вдосталь шептунів, які
йому про смерть отця слова отруйні
на вухо шепотять. Отож, коли
нема підстав, брехлива поголоска
всіх обмине й вину складе на нас.
І це мене, Гертрудо дорога,
немов стокротний постріл, розриває,
шматуючи.

(Галас за сценою).

КОРОЛЕВА.

О, що за галас там?

КОРОЛЬ.

А де ж мої швайцари? Де сторожа?

(Входить другий ПАН).

У чому справа?

ПАН.

О, рятуйтесь, пане,
бо океан, що вийшов з берегів,
не так бурхливо хвилями жере
піски приморські, як Лаерт скажений,
сам на чолі повстанців, нищить челядь.
Люд королем його вже величає.
І мов би світ постав лише сьогодні,
і мов забуто всі звичаї давні,
галасуни й підпихачі гукають:

»Лаерт, Лаерт хай буде королем!«
Шапки, і руки, й язика до хмар
підносять крик: »Лаерт, Лаерт король!«

КОРОЛЕВА.

Ото напали на тропу невірну
та гавкають, фальшиві данські пси!

(Галас за сценою).

КОРОЛЬ.

Зламали двері.

(Входить ЛАЕРТ озброєний, за ним ДАНЦІ).

ЛАЕРТ.

Де цей король? Зостаньтесь за дверима.

ДАНЦІ.

О, ні! Впустіть!

ЛАЕРТ.

Прошу, мені дозвольте!

ДАНЦІ.

Гаразд, гаразд, ми слухаєм.

(Виходять за двері).

ЛАЕРТ.

Спасибі, двері стережіть. Ану,
королю-гадино, віддай мені
мого отця.

КОРОЛЕВА.

Вгамуйся, мій Лаерте!



— Постава Харківського театру ім. Шевченка (колишній «Березіль»), 1956 року. Ярослав Геляс — Гамлет. — Постава Львівського Оперного Театру, 1943 року. Ярослав Геляс — Перший актор.



— Постава Львівського Оперного Театру (1943). Сцена двоєю Гамлета (Володимир Блавацький) з Лаертом (Сергій Дубровський). — Постава Львівського драматичного театру ім. М. Заньковецької (1957). Олександр Гай — Гамлет. Ганна Босенко — Королева.



ЛАЕРТ.

Коли вгамується в моїй крові,
хоч би єдина крапля, то назве
мене бастардом, батька — рогачем
і випече на чистому чолі
моєї матері тавро повії.

КОРОЛЬ.

Чого це ти, Лаерте, зняв такий
великий заколот, такий гармидер?
Нехай, Гертрудо; ти за нас не бійся,
бо королів така священна сила
охороняє, що проклята зрада
як глянє, то й завмре. Скажи, Лаерте,
чого ти запаливсь. Нехай, Гертрудо!
Кажі!

ЛАЕРТ.

Де батько?

КОРОЛЬ.

Вмер.

КОРОЛЕВА.

Та не від нього.

КОРОЛЬ.

Нехай він досхочу питає.

ЛАЕРТ.

А як він вмер? Ви не дуріть мене!
До чорта присяга! До пекла вірність!
У прірву чорну совість і покору!
Я навіть нехтую вогнем геєнни,

на герць і цей, і той світ викликаю,
і що б не сталося, я помсти прагну
за смерть отця.

КОРОЛЬ.

А хто тебе упинить?

ЛАЕРТ.

Ніхто у світі, тільки власна воля...
А щодо засобів, то я собі
вже якось ради дам.

КОРОЛЬ.

Лаерте добрий!
Про смерть отця дізнатися ти хочеш,
але невже твоя шалена помста
потягне в прірву ворога і друга?

ЛАЕРТ.

Ні, тільки ворога.

КОРОЛЬ.

Дізнайся, хто він.

ЛАЕРТ.

Розкрию добрим друзям я обійми
і, як той пелікан, що жертвує
своїм життям, я кров'ю серця їх
поїтиму.

КОРОЛЬ.

Тепер ти розмовляєш,
як добрий син і справжній дворянин.
Що я у смерті батька не повинний

і що я сам тужу за всіх найбільше,
це дійде до твого ума так ясно,
як світло до очей доходить.

ДАНЦІ (за сценою).

Впустіть її!

ЛАЕРТ.

Що то за галас там?

(Входить ОФЕЛІЯ).

О спеко, висуши мій мозок! Сльози,
сім раз солоні, витруїть снагу
з очей моїх. Клянусь, за божевілля
твое вони таку ціну заплатають,
що наша шалька перетягне. Сестро,
Офеліє моя! Трояндо майська!
Невже дівочий розум молодий
такий крижкий, як і життя старече?
О, найцінніші пзхоці свої
кохання чисте й ніжне посилає
услід тому, кого кохає.

ОФЕЛІЯ (співає).

З лицем непокритим його хоронили.

Ой, леле, леле, леле!

Котилися сльози буйненькі в могилу.

Прощавай, моя голубонько!

ЛАЕРТ.

Якби ти сповна розуму була
і закликала голосно до помсти,
то не могла б мене так зворушити.

ОФЕЛІЯ (співає).

Співайте: »вниз, униз!«
і кличте вниз.

О, як до цього гуде колесо! Зрадливий шафар
украє дочку свого господаря.

ЛАЕРТ.

Це ніщо — більше ніж що.

ОФЕЛІЯ.

Ось розмарин! Це на спомин: »будь ласка, серце,
споминай«; а ось полуцвітки — це щоб вірний був.

ЛАЕРТ.

Мудрість у безумі: споминай і будь вірний.

ОФЕЛІЯ.

А ось вам кріп і орлики, а от рута для вас і
дещо мені. Ми можемо назвати її зіллям благодати
воскресної. О, ви можете носити свою руту з від-
знакою! От стокротка. Я б дала вам трохи фіялок,
та вони всі пов'яли, коли мій батько помер. Ка-
жуть, що помер він доброю смертю.

(Співає).

Мій Робін — то радість єдина моя!

ЛАЕРТ.

Скорботу й тугу, сум і навіть пекло
вона в благах й прекрасне обертає.

ОФЕЛЛЯ (співає).

Чи не вернеться він?

Чи не вернеться він?

О, ні, уже він мертвий!

Лягай на ложе смерти,
вже не вернеться він.

Волосся — ясний льон,
а борода, як сніг.

Загинув він, умер.

О, не ридай тепер,
хай душу Бог спасе!

І всі християнські душі. Я молю про це Бога. Хай
Бог вас милує.

(Виходить).

ЛАЕРТ.

Ти бачиш це, о Боже, Боже!

КОРОЛЬ.

Лаерте, про твоє велике горе
з тобою мушу я поговорити;
на це я маю право. Приведи
своїх найліпших, наймудріших друзів.
Нехай вони розсудять поміж нами.
Якщо я в цьому ділі винуватий,
чи призводом, чи просто, то ладен
віддати я життя, корону, царство
і все, що в мене є, аби тобі
за кривду заплатити. А як ні,
то май терпець, і спільно поміркуєм,
як вдовольнити нам тебе.

ЛАЕРТ.

Гаразд.

Та нагла смерть і похорон таємний
без броні, без яси і без трофеїв,
і навіть без прилюдного обряду,
все це волає, наче грім небесний.
Я відповіді хочу.

КОРОЛЬ.

І дістанеш.

На винуватця хай впаде сокира.
Тепер, прошу я, йди за мною.

(Виходять).

Шоста сцена

Другий покій у замку.

(Входять ГОРАЦІО і СЛУГА).

ГОРАЦІО.

Хто хоче говорить зо мною?

СЛУГА.

То моряки. Вони, шановний пане,
до вас листи якісь то мають.

ГОРАЦІО.

Нехай увійдуть.

(Виходить СЛУГА).

Не знаю, хто й з якої части світу
до мене б обізавсь, як не принц Гамлет.

(Входять МОРЯКИ).

ПЕРШИЙ МОРЯК.

Нехай Господь благословить вас, пане.

ГОРАЦІО.

І вас хай благословить.

ПЕРШИЙ МОРЯК.

І благословить, коли Його ласка. От лист до вас,

пане, від посланця, що мав плисти до Англії, якщо ви справді зветесь Гораціо, як мені казано.

ГОРАЦІО (читає).

»Горацію, скоро прочитаєш цього листа, дай цим хлопцям змогу досягнути до короля; вони мають листа до нього. Безмаль два дні були ми на морі, як за нами почав уганяти озброєний піратський корабель. Побачивши, що вітрила наші мляві, мусіли ми з розпачу стати до бою. Ми зчепилися гаками, а тоді я скочив до них. Але в ту ж мить вони відчепилися від нашого корабля, і я один zostався їхнім бранцем. Вони повелися зо мною, як милосердні розбишаки, бо знали, що діють, і я мушу їм віддячити. Подай королеві надіслані листи, а сам поспішай до мене так хутко, мов би від смерти втікав. Маю шепнути тобі на вухо такі слова, що від них занімієш, а проте вони не спроможні віддати всю вагу справи. Ці добрі хлопці доведуть тебе до мене. Розенкранц і Гілденстерн простують до Англії. За них я тобі багато дечого розкажу. Прощай!

Навіки прихильний до тебе

Г а м л е т « .

Ходім, я дам вам змогу передати оці листи. Мерщій, та поведете мене до того, хто їх посилав.

(Виходить).

Сьома сцена

Другий покій у замку.

(Входять КОРОЛЬ і ЛАЕРТ).

КОРОЛЬ.

Тепер ти нашу безневинність ствердиш
і в серці місце другові даси,
бо чув, розумним ухом чув, що той,
хто твого батька вбив, так само важив
і на моє життя.

ЛАЕРТ.

О, так! Це ясно.

Але чому ж ви заходів не вжили,
яких безпека й мудрість вимагали,
щоб запобігти цим жахливим вчинкам,
чи край покласти їм.

КОРОЛЬ.

А з двох причин,
які для тебе, може, й мало важать,
але для мене непоборні. Мати
на ньому тільки очі випасає,
а я, — чеснота це, чи, може, вада, —
душею й серцем так зріднився з нею,
що, як та зірка по своїй орбіті,
кружляю все навколо. А подруге:
не виніс цього я на суд прилюдний,

бо надто Гамлета юрба кохає
і в тій любові гріх його втопила б,
докори обернула б на хвалу,
як джерело, що дерево на камінь
оберне. Саме тут то наші стріли,
занадто кволі при такому вітрі,
всі повертались би до мого лука,
а не туди, куди б я націлявся.

ЛАЕРТ.

Отак шляхетного я втратив батька,
до розпачу доведена сестра,
що їй ніхто в усіх віках минулих
чеснотами не міг би дорівняти.
Але ще прийде помсти час!

КОРОЛЬ.

Хай це тобі не заважає спати.
Не думай, що я млявий та ледачий
і що дозволю небезпеці смикать
мене за бороду та ще за жарт
і за розвагу це вважати. Ні!
Ти ще почувеш більше. Твого батька
кохав я, та й себе кохаю трохи,
а звідси висновок. . .

(Входить ПОСЛАНЕЦЬ з листами).

Які новини?

ПОСЛАНЕЦЬ.

Від принца Гамлета листи — до вас,
величність ваша, і до королеви.

КОРОЛЬ.

Від Гамлета? Хто їх приніс?

ПОСЛАНЕЦЬ.

Матроси, кажуть. Я не бачив їх.
Мені їх Клавдій передав, діставши
від посланця.

КОРОЛЬ.

Лаерте, ти послухай.

А ти покинь нас.

(Виходить ПОСЛАНЕЦЬ. Читає).

»Потужний, величний королю! Знайте, що мене
голого висаджено на берег у вашому королівстві.
Завтра проситиму ласки стати перед ваші королів-
ські очі. Тоді, попрохавши пробачення, я оповім,
яка подія спричинилася до мого раптового і див-
ного повороту. Г а м л е т « .

Що означає це? Чи всі вернулись?

Чи може то брехня, чи жарт — та й годі?

ЛАЕРТ.

Чия рука?

КОРОЛЬ.

Ну, звісно, Гамлета.

Ось »голого«, а в приписці »один«.

Що радиш ти?

ЛАЕРТ.

Стервся я, королю!

Хай прийде. А мені болюче серце
вже гріє думка, що йому у вічі
скажу: »Ти ось що вдіяв!«

КОРОЛЬ.

Коли так,
Лаерте, а інакше бути не може,
то дай, тебе скерую я.

ЛАЕРТ.

Аби
мене до миру ви не скерували.

КОРОЛЬ.

До миру на душі. Коли додому
він вернеться і вдруге не захоче
поїхати, то я його схилю
на діло, що у мене в думці зріє,
і тут уже напевно він загине.
За смерть його ніхто нас не осудить,
ні, ні! І навіть рідна мати скаже,
що то був випадок.

ЛАЕРТ.

Керуйте мною.
Я буду радий, ставши до послуг вам,
знаряддям вашим бути.

КОРОЛЬ.

Ну, й гаразд.
Коли поїхав ти від нас, тебе
при Гамлеті тут дуже вихваляли,
що є у тебе хист, яким ти сяєш.
У ньому всі твої кебети вкупі
такої задрости не викликали,
як хист оцей, хоч він, на погляд мій,
і другорядний.

ЛАЕРТ.

Хист? Який, королю?

КОРОЛЬ.

Це так, немов би стьожечка на шапці
у юнака, бо молодості личить
вбиратися в одежі легковажні,
а старості — у соболеві хутра,
що надають здоров'я і поваги.
Два місяці тому тут був нормандець.
Колись французів бачив я в поході
і знаю: вершники вони чудові,
та в цьому ніби біс сидів. Він так
вертів коня, мов зрісся з ним, і був
напівлюдиною, напівконем.
Він перевершував мої думки,
які вигадували різні штуки,
та дорівняти правді не могли.

ЛАЕРТ.

Нормандець він?

КОРОЛЬ.

Нормандець.

ЛАЕРТ.

Це Лямонд?

КОРОЛЬ.

Він самий.

ЛАЕРТ.

Ну, його я добре знаю.

Тож він окраса нації своєї,
перлина свого краю.

КОРОЛЬ.

Він про тебе
розказував, про твій майстерний хист,
про вміння спритно зброєю владати,
а особливо — битись на рапірах.
Кричав, що варт було би подивитись,
якби з тобою рівний став до бою.
Всі фехтувальники його вітчизни,
божився він, втерjali б хист і око,
супроти тебе ставши. Слава ця
струїла Гамлетові заздре серце,
і відтоді у ньому тільки й мрії,
щоб швидше ти додому повернувся
і з ним хоч раз помірявся у герці.
А звідси висновок. . .

ЛАЕРТ.

Який, королю?

КОРОЛЬ.

Чи був тобі твій батько дорогий,
чи ти — подоба туги без душі?

ЛАЕРТ.

Навіщо це питаєте, королю?

КОРОЛЬ.

Не думаю, що не любив ти батька,
та знаю, час породжує любов;
і добре знаю, з досвіду, що час

пригашує те полум'я, той жар.
Горить у ньому гніт, і є нагар,
який притьмарює вогонь ясний.
Нема добра, яке б добром зосталось,
бо те добро, як надто роздобріє,
то з пересади часто і вмирає.
Коли ми щось намірились робити,
то мусимо робити це негайно,
бо намір наш міняється, і скільки
на світі рук і язиків, то стільки
є перепон, відтяжок і загайок.
Тоді те «мушу» — мов зідхання марне,
що, муку стишуючи, тільки шкодить.
Тепер до справи, що тебе болить.
Ось повернувся Гамлет. Що ти зробиш,
щоб показати чином, а не словом,
що ти справдешний батьків син?

ЛАЕРТ.

Ладен зарізати його у церкві.

КОРОЛЬ.

Нема убивці захисту ніде,
а помста меж не знає. Ти, Лаерте,
з цим заміром сиди тихенько вдома,
а Гамлет знатиме, що ти вернувся.
Ми хваліїв надішлемо, які
подвійним сjevом окриють славу,
що дав тобі француз, і ми вас двох
зведем у герці й поб'ємося в заклад.
А він, шляхетний, щирий, необачний,
і не придивиться, які рапіри,
і вибереш ти зброю найгострішу
та за отця йому віддячиш.

ЛАЕРТ.

Так.

Для цього діла я кінець рапіри
в отруту умочу, яку купив
у знахаря-пройдисвіта якогось.
Вона така смертельна, що вмочи
ножа і тільки дряпони до крові,
то не pomoже вже ніяке зілля,
хоч би яку цілющу силу мало.
Одним-одна уразка — й певна смерть.
Отож, коли отруєним кінцем
черкнуць його легенько, — він загинув.

КОРОЛЬ.

Нам треба ще обміркувати вдвох
і слухний час, і засоби, потрібні,
щоб досягти мети. Коли ми схибим
і зрадимо свій плян, не так до діла
узявшись, то краще б і не братись.
Про всякий випадок нам треба мати
ще другий плян і справдити його,
коли не вдасться перший. Поміркуймо.
Ми закладаємось за вас обох.
Ага, знайшов!
Ти нападеш на Гамлета завзято,
щоб він упрів і горло пересохло.
Коли гукне він: »пити«, я його
таким розкішним трунком почастую,
що тільки сьорбане — і вже по ньому.
Отож, коли він твого вістря вникне,
то тут йому вже край. Хто там кричить?

(Входить КОРОЛЕВА).

Що, люба королево?

КОРОЛЕВА.

За лихом друге лихо вслід іде, —
так швидко, що на п'яти наступає.
Твоя сестра, Лаерте, утонула.

ЛАЕРТ.

Втонула? Де?

КОРОЛЕВА.

Там, понад річкою верба звисає
і сиве листя в люстрі відбиває.
Туди вона прийшла, уквітчана
химерними вінками із кропиви,
купальниці, стокроток і волошок,
з червонозілля довгого, яке
ім'ям безстидним вівчарі назвали,
а скромні діви — пальцями мерця.
На дереві повісити хотіла
вона свої вінки, та сук вломивсь,
і польові трофеї вслід за нею
в плакучий струм попадали. Широко
її одежа біла розметнулась
і, мов русалку, несла по воді.
Вона ж лісень співала стародавніх,
неначебно біди не відчувала,
або вродилась і зросла на хвили.
Та довго не могло воно тривати.
Коли, намокши, одіж обважніла,
то потягла нещасну від пісень
у каламутну смерть.

ЛАЕРТ.

Вона втонула?

КОРОЛЕВА.

Втонула, ой, втонула!

ЛАЕРТ.

Води багато в тебе і без того,
Офеліє нещасна! А тому
не лийтеся, о сльози. Та, мабуть,
це нам властива неміч, і природа
бере своє, дарма, що сором нам.
З сльозами вийде з мене все жіноче.
Прощайте, в мене є слова вогненні,
що спалахнули б враз, якби ця дурість
не пригасила їх.

(Виходить).

КОРОЛЬ.

Ходім, Гертрудо,
за ним услід, бо я чимало сил
доклав, щоб гнів його угамувати.
Отож боюсь, що знов він спалахне.
Ходім за ним.

(Виходять).

П'ЯТА ДІЯ

Перша сцена

К л а д о в и щ е .

(Входять два МОГИЛЬНИКИ з лопатами і т. п.).

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Чи ж можна ховати за християнським обрядом таку, що з власної охоти шукала собі царства небесного?

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

Кажу тобі, що можна, отож копай швидше. Було слідство, і звелено ховати по-християнському.

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Та яким чином? Хіба вона втонула, обороняючи своє життя?

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

Ну що ж, такий висновок зроблено.

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Ну, то мабуть самообороняючись, — інакше бути не може. Бо закон каже: коли я топлюся охотою своєю, то це є вчинок, а вчинок має три ступені: почин, вчин і чин. Герго, вона втопилася навмисне.

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

Та слухай, друже могильнику...

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Стривай! Ось тобі вода, ось стоїть чоловік. Гарзд. Коли чоловік іде до води і топиться, то, хіть-нехіть, він іде, зауваж. Але коли вода прийшла до чоловіка і втопила його, то він не сам втопився. Герго, він у власній смерті не повинний і віку собі не вкоротив.

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

А хіба це закон?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Авжеж. Як слідчий захоче, то й буде закон.

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

Хочеш правду знати? Не була б вона панночка дворянського роду, то не ховали б її на християнському цвинтарі.

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Либонь, що так. Тим воно й жалко, що вельможним людям більше волі на цім світі топиться і вішатись, аніж іншим християнам. Дай но заступа. Нема дворян давнішого роду, як садівник, копач і могильник: вони держаться Адамового ремесла.

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

Хіба Адам був дворянин?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Він же перший зброю до рук узяв.

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

Та чи ж була у нього зброя?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Та чи ти поганець, чи що? Чи ти не розумієш Святого Письма? А Письмо глаголе: Адам копав. А чим би він копав, як не зброєю — заступом. Ще одне питання тобі загадаю; як до ладу не відповіси, то признайся, що ти. . .

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

Ну, ну!

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Хто буде міцніше за муляра, корабельника і тесляра?

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

Той, хто робить шибениці, бо його будова переживе тисячу постояльців.

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Твій дотеп мені до вподоби, їйбогу. Шибениця стає у пригоді. Кому ж вона стає у пригоді? Тому, хто чинить негоже. Ти негоже вчинив, сказавши, що шибениці збудовано міцніше за церкву. Герго, шибениця може тобі стати у пригоді. Ану, знов!

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

»Хто буде міцніше за муляра, корабельника і тесляра?«

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Еге, як скажеш, то гуляй.

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

Їйбо, скажу.

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Ну!

ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК.

А біс його знає!

(Входять ГАМЛЕТ і ГОРАЦІО оддалека).

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Не морочи собі цим голови; дурного осла, як не бий, то він ступи не прибавить, а коли тебе знов хто запитає про це, то скажеш: могильник, бо домовини, які він будує, простоять до судного дня. Ну, мотнися до шинку та принеси кварту горілки.

(Виходить ДРУГИЙ МОГИЛЬНИК. ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК копає та співає).

В дні веселі, парубочі
я дівчат кохав, кохав.
І гуляв я дні і ночі,
горя-лишенька не знав.

ГАМЛЕТ.

Невже цей байда не знає, що робить: копає могилу та виспіває собі.

ГОРАЦІО.

Звичка зробила його байдужим до цієї роботи.

ГАМЛЕТ.

Так воно є: що менше рука працює, то делікатніша її чулість.

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК (співає).

Старість підійшла тихенько
і схопила в пазурі.
Став сумний я, мов ніколи
не кохався до зорі.

(Викидає черепа).

ГАМЛЕТ.

У цьому черепі колись був язик, і вмів він спі-
вати. Як цей плутяга ним об землю шпурляє, немов
це щелепа Каїна, що перше вбивство вчинив. Може,
це була голова політика, що Бога хотів перехитру-
вати, а цей осел так нею поневіряє. Хіба це не
можливо?

ГОРАЦЮ.

Можлива річ, принце.

ГАМЛЕТ.

Або царедворця, що вмів казати: »Доброго ранку,
шановний принце«? Або вельможного пана такого
то, що вихваляв коня вельможного пана такого то,
аби його той подарував йому. Чи ж не могло воно
бути й так?

ГОРАЦЮ.

Звичайно, мій принце!

ГАМЛЕТ.

Так, так. А тепер це дісталось пану червякові.
Череп запався, а могильників заступ трощить його
по щелепах. Прекрасна революція! Якби ж то ми
мали змогу постерегти її! Навіщо було викохувати

ці кістки, щоб потім ними грати у кеглі? Аж мої
ломить, коли здумаю за це.

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК (співає).

Заступ, заступ і лопата,
білий саван-покривало,
та із глини яма-хата,
— ось що гостеві припало.

(Викидає другого черепа).

ГАМЛЕТ.

Ось, ще один. Хто його знає, може це череп за-
конника. Де ж тепер його клявзи і підступи, його
позви і каптурі? Як же він терпить, що цей грубий
гвалто товче його брудною лопатою по потилиці,
та не позиває його за зневагу чином. Гм! може він
свого часу був великим пронозою, скуповував
мастки по купчих, заставах, контрактах і гіпо-
теках. Невже оті купчі і застави придалися на те
тільки, щоб придбати тобі жменю землі, що нею
набита твоя хитрюща макітра? Невже оті кріпості
закріпили за тобою не більше, як оцей клаптик
землі, що його й пара контрактів покриє? Та і
його документи на власність навряд чи змісти-
лися б у цій скринці, а невжеж самому власникові
не більше треба? Га?

ГОРАЦІО.

Ані п'яді більше, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Чи ж пергамент на документи роблять не з
баранячої шкіри?

ГОРАЦЮ.

Так, принце, і з телячої теж.

ГАМЛЕТ.

Барани ж і телята всі, що на нього покладаються. Поговорю з цим гультьяєм. Чия це могила, добродію?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Моя, пане.

(Співає).

... та із глини яма-хата,
— ось що гостеві припало.

ГАМЛЕТ.

Відома річ, твоя, бо ти ж у ній засів.

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Ви, пане, не в ній, і тому вона не ваша, а я, хоч не зовсім у ній, а проте вона моя.

ГАМЛЕТ.

Ти забрехався в ній, коли кажеш, що твоя. Могила для мертвого, а не для живого. Отже, ти й збрехав.

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Це жива брехня, пане: на місці не сидить, від мене до вас перескочить.

ГАМЛЕТ.

Для якого чоловіка ти її викопав?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Не для чоловіка, пане.

ГАМЛЕТ.

Ну, то для якої жінки?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

І не для жінки.

ГАМЛЕТ.

Кого ж тут поховують?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Те, що було колись жінкою, а тепер, царство йому небесне, померло.

ГАМЛЕТ.

Ну, й хвацький плутяга! Треба з ним говорити, кожне слово зважуючи, а то зараз тебе піймає. Я вже помічаю три роки, Горацію, що, їйбогу, світ тепер став надто зухвалий: чобіт селянина раз-у-раз наступає на мозолі дворянинові. — Чи давно ти тут за могильника?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Якраз з того самісінького дня, як наш останній король Гамлет подолав Фортінбраса.

ГАМЛЕТ.

А скільки тому часу минуло?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Невжеж ви не знаєте? Це вам кожен дурень скаже. Це було того самого дня, як молодий Гамлет

народився, — той, що тепер здурів, та що його до Англії послано.

ГАМЛЕТ.

Навіщо ж його до Англії послано?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Навіщо? А тому, що розума стратив, то, певно, в Англії верне собі його; а як ні, то біда не велика.

ГАМЛЕТ.

Чому?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

А, бо там не помітять. Там усі люди такі божевільні, як він.

ГАМЛЕТ.

А від чого ж він збожеволів?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

А дуже чудно, кажуть.

ГАМЛЕТ.

Як чудно?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Та так, від того, що ніби з глузду з'їхав.

ГАМЛЕТ.

На якому ж ґрунті він збожеволів?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Звісно, на якому; тут, на данському, де я змалку

вже тридцять літ могильникую.

ГАМЛЕТ.

Як довго пролежить чоловік у землі, поки згниє?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Якщо не згнив перед смертю, — бо тепер раз-у-раз трапляються пранцоваті трупи, що ледве видержують до похорону, — то пролежить років вісім-дев'ять. Чинбар видержить дев'ять.

ГАМЛЕТ.

А чому довше за іншого?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Звісно, пане: його власна шкіра так вичинилась у тій справі, що довго не пускатиме води, а вода найгірше руйнує мертве тіло. От вам ще один череп! Цей пролежав у землі двадцять три роки.

ГАМЛЕТ.

Чий він?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Та одного стерв'ячого сина: чий би, ви думаєте, він був?

ГАМЛЕТ.

Та як мені знати?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Чума на цього дурного шалапуту! Вилив мені колись на голову пляшку вина. Цей череп, пане, то череп Йорика, королівського блазня.

ГАМЛЕТ.

Оцей?

ПЕРШИЙ МОГИЛЬНИК.

Цей самий.

ГАМЛЕТ.

Ану, дай подивлюсь. (Бере черепа). Ох, леле! Бідний Йорику! Я ж знав його, Горацію! Був хлопець невтомний на жарти, щедрий на вигадки. Разів з тисячу носив мене на барана. А тепер, аж гидко мені стає, аж нудить на серці. Тут були вуста: скільки я їх цілував, то й не пригадаю. Де ж тепер твої жарти? Твої стрибки й твої пісеньки? Де ті блискавичні витівки, що за столом зривали вибухи сміху? Тепер нема у тебе ні одного жарту, щоб посміятися з власної оскалини? Все запалося. Піди до світлиці ясновельможної пані та скажи їй, що хоч би вона на палець завтовшки себе шмарувала й фарбувала, то проте долежиться до такого лиця. Розсміши її цим. Прошу, Горацію, скажи мені одне...

ГОРАЦІО.

Що, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Як ти гадаєш, чи й Олександр у землі був отакий?

ГОРАЦІО.

Такий самий.

ГАМЛЕТ.

І так само пах? Фе!

(Кидає черепа).

ГОРАЦІО.

Так само, мій принце.

ГАМЛЕТ.

На яку гидку потребу ми можемо здатися, Горацію! Як простежиш уявою за благородним пороком Олександра, то й знайдеш його десь коло чопа в барильці.

ГОРАЦІО.

Чудно якось такий висновок зробити.

ГАМЛЕТ.

Ані трохи! Можна собі скромно йти за ним імовірним шляхом. От, хоч так: Олександр помер, Олександра поховали, Олександр струх на порох, порох — земля, з землі робимо глину. А чому тією глиною, на яку він обернувся, не замазати барильця пивного?

Потужний Цезар вмер і струх на глину,
ним у стіні замазано щілину.

Той, від якого цілий світ тремтів,
нам замазка від холоду й вітрів.

Та тихо, тихо! Он іде король!

(Входять процесією СВЯЩЕНИКИ та інші, несуть труну Офелії, за нею ЛАЕРТ і ЖАЛІВНИКИ, КОРОЛЬ, КОРОЛЕВА, їхній ПОЧЕТ та інші).

І королева, а за нею почет.
Кого ж вони ховають? Та без співів?
Ознака це, що бідний той небіжчик
на себе руки сам наклав. А був,
видать, людиною значного стану.
Сховаймося й постежмо.

(Одступає з ГОРАЦІЕМ).

ЛАЕРТ.

Яка відправа дальша?

ГАМЛЕТ.

Вважай! А це ж Лаерт, юнак шляхетний. . .

ЛАЕРТ.

Яка відправа дальша?

ПЕРШИЙ СВЯЩЕНИК.

Вже всі відправи, що їх церква нам
дозволила, закінчено, бо смертю
вона померла не своєю.
Якби згори нам не дали наказу,
то їй лежати б в несвяченім ґрунті
аж до сурми у день Страшного Суду.
А на могилу черепки й каміння
викидали б. А тут вінки дівочі,
і квітами обсипано труну,
та ще й ховали з дзвоном похоронним.

ЛАЕРТ.

І більш відправ не буде?

ПЕРШИЙ СВЯЩЕНИК.

Ні, вже годі.

Бо ми зневажили б обряд священний,
якби ще вічну пам'ять проспівали,
як іншим душам, що спочили в Бозі.

ЛАЕРТ.

Кладіть у землю! Хай фіялки чисті
зростуть з її незайманого тіла.
А ти, жорстокий попе, знай: сестра
моя у небо янголом полине,
тобі ж у пеклі скиглити.

ГАМЛЕТ.

Невже

Офелія!

КОРОЛЕВА (кидає квіти).

Найкращій квітці — квіти!
Прощай! Я мріяла, прекрасна діво,
що Гамлетові ти дружина будеш,
що квітами прикрашу шлюбне ліжко,
а не твою могилу.

ЛАЕРТ.

О, прокляття
хай тричі упаде на голову
того, що звів тебе з ума своїм
злочинним ділом! О, не засипайте!
Заждіть! Хай ще раз обійму її.

(Скаче в яму).

Тепер засипте з мертвою живого!
Насипте гору, що знялась би вище
від Пеліону давнього, або
ще вище від надхмарних височин
блакитного Олімпу.

ГАМЛЕТ (наближаючись).

Хто так пишно
свою скорботу виливає, хто?
Хто тут словами закликає
мандрівні зорі, щоб вони спинялись
і слухали, немов пойняті жахом?
Ось я, принц Гамлет.

(Скаче в яму).

ЛАЕРТ.

Сатана на тебе!

(Зціпившись, борються).

ГАМЛЕТ.

Негоже молишся.
Від горла руки геть! Хоч я у гніві
не палахкий і не швидкий на чин,
та маю у душі щось небезпечно,
чого боятись треба. Руки геть!

КОРОЛЬ.

Гей, розведіть їх!

КОРОЛЕВА.

Гамлете! О Гамлете!

УСІ.

Панове. . .

ГОРАЦІО.

Добрий принце, заспокійтесь!

(ПРИБІЧНИКИ їх рознімають, і вони виходять з ями).

ГАМЛЕТ.

За це змагатися я з ним ладен,
аж поки не склеплю повіки. . .

КОРОЛЕВА.

За що, мій сину?

ГАМЛЕТ.

За те, що я Офелію кохав,
кохав, як не здолали б сорок тисяч
братів її кохати.

КОРОЛЬ.

О, Лаерте,
він божевільний!

КОРОЛЕВА.

О, прости йому.

ГАМЛЕТ.

Ну покажи, що здатен ти зробити!
Ридати? битися? або поститись?
Себе роздерти на шматки? Чи оцту
напитися? Чи зжертви крокодила?
Я теж ладен це все зробити! Навіщо
прийшов ти скиглити? мене дражнити,
ускочивши в могилу, щоб тебе
живцем із нею разом закопали!
І я на це готовий! А коли
торочиш ти про гори, то нехай
тих гір на нас навалять мільйони,
щоб там, у зонах полум'ястих, сонця
черкалася могила, і щоб Осса
супроти неї прищиком здалася.

Ти будеш горло дерти й вихвалитись,
ну що ж, хвалько незгірший я за тебе!

КОРОЛЕВА.

Це шал. Хвилина — й напад цей минеться.
І спокій лагідний на нього зійде,
мов горлиця, що вивела на світ
золотоперих пташенят.

ГАМЛЕТ.

Чому

повівся ти зо мною так негоже?
Тебе ж я так любив. Та менше з тим.
Хоч би й сам Геркулес робив, що може,
то кішка нявка, а собака гавкне.

(Входить).

КОРОЛЬ.

Горацію, будь ласка, йди за ним.

(Виходить ГОРАЦІО. До ЛАЕРТА).

Згадай розмову нашу й май терпець.
Ми якось то владнаємо цю справу.
А ти, Гертрудо, догляд май за сином.
Могилі цій — живий надгробник буде.
Настане день жаданого спокою,
а покищо терпи і жди години.

Друга сцена

Заля в замку.

(Входять ГАМЛЕТ і ГОРАЦІО).

ГАМЛЕТ.

Про це вже годі, а тепер про друге.
Ти всі обставини ще пам'ятаєш?

ГОРАЦІО.

Аякже, принце мій!

ГАМЛЕТ.

Була в моєму серці боротьба,
одлинув сон, і мався я ще гірше,
аніж той в'язень у кайданах. Швидко
я зваживсь — і хвала отій відвазі;
буває так, що нагла необачність
нам служить на добро, тоді як замір,
де все продумано, зненацька схибить.
І це нас учить, що над нами є
ще сила божеська, яка формує
всі наші пляни, хоч і неодошно
ми витесали їх...

ГОРАЦІО.

Це щира правда.

ГАМЛЕТ.

Я вискочив з каюти,
плаща накинув поночі й пішов
обмацувати й нишпорити їх.
Знайшов пакета їхнього й подався
назад і, з страху смілости набравшись,
листа державного я розпечатав
а там — яке шельмовство королівське! —
наказа я знайшов, де говорилось
про благо Данії та Англії,
якому я — паливода і вовк —
загрожую, і вимагалось там,
щоб, навіть катові часу не давши
сокиру нагострити, голову
мені негайно стяти.

ГОРАЦІО.

О, невже!

ГАМЛЕТ.

Ось той наказ, його ти прочитаєш,
як буде час, а хочеш, то послухай,
що далі я зробив.

ГОРАЦІО.

О, розкажіть!

ГАМЛЕТ.

Оплутаний тенетами шельмовства,
не встиг я ще продумати прологу,
як вже почав писати драму — сів,
нового склав наказа й написав
гарнесенько. Як всі державні люди,
колись я нехтував чітким письмом,

розучувався писати, а тепер
стара наука у пригоді стала.
І знаєш, що я написав?

ГОРАЦІО.

А що?

ГАМЛЕТ.

Благав від королівського імення:
коли нам Англія союзник вірний
і хоче, щоб у нас, як пальма,
цвіла любов і згода, і щоб спокій
назавжди нас єднав вінком з колосся,
і щоб навіки приязнь нас лучила
(о, силу всяких »щоб« туди напхав я!)
то хай, листа оцього прочитавши,
негаймо і без жадної розправи,
не давши і часу на покаяння,
двох посланців мечем скарає.

ГОРАЦІО.

Як же

ви запечатали листа?

ГАМЛЕТ.

І тут

небесний промисел явив себе.
В калитці був у мене батьків перстень,
що з нього роблено печатку данську.
Листа згорнув, як згорнено той перший,
та надписав і приложив печатку;
поклав на місце, і підміни тої
ніхто не постеріг. А вранці бій...
Ну, решту ти вже чув.

ГОРАЦЮ.

А Гілденстерн
і Розенкранц... їм буде там каюк.

ГАМЛЕТ.

Ну, що ж... вони кохалися в тій службі
і не лежать на совісті у мене.
Самі устряли — і пішли на загин.
Дрібним людяям ставати небезпечно
між двох вогнем розпалених мечів
потужних супротивців.

ГОРАЦЮ.

Ну й король!

ГАМЛЕТ.

Скажи, чи не пора мені скарати
того, хто короля згубив і матір
мою на шлюху звів, відсторонив
мене від трону й важив на життя
мое підступницьки? Чи ж не пора,
щоб ця рука віддячила йому?
І чи ж не гріх, не злочин — попускати,
щоб цей пістряк в'їдався далі в тіло?

ГОРАЦЮ.

Із Англії дізнається він скоро,
як закінчилася та справа.

ГАМЛЕТ.

Скоро.

А покищо я часом порядкую.
Життя людське — це мить, зідхнути раз.
Але, Горацію, жалкую дуже,

що я проти Лаерта запалився —
я бачу, у моїй нещасній долі
відбилася його. Шаную хлопця,
але, почавши горем вихвалятись,
він збурив кров мою.

ГОРАЦІО.

О, хтось іде.

(Входить ОЗРИК).

ОЗРИК.

Вітаю вас у Данії, мій принце?

ГАМЛЕТ.

Покірно дякую, пане. (До ГОРАЦІА) Чи знаєш ти
цього комаря?

ГОРАЦІО.

Ні, мій принце.

ГАМЛЕТ.

Ну, то щаслива твоя доля, бо ганьба — його
знати. У нього багато землі та ще й родючої. На-
станови бидло паном над бидлом, то його ясла
стоятимуть біля стола королівського. Це сорока,
але, скажу тобі, посідає великий смітник.

ОЗРИК.

Ласкавий принце! Якщо вашій ясності є вільний
час, то я дещо мав би вам переказати від його
величності.

ГАМЛЕТ.

Я вислухаю з пильною увагою. Покладіть шапку

на належне їй місце: вона ж для голови зшита.

ОЗРИК.

Дякую, ваша ясносте, дуже гаряче.

ГАМЛЕТ.

О, ні, повірте мені, що дуже холодно: вітер дме з півночі.

ОЗРИК.

А й справді, принце, холоднувато.

ГАМЛЕТ.

А проте мені здається, що дуже спечно і душно, чи то моя вдача...

ОЗРИК.

Надзвичайна спека, мій принце, так жарить, що аж... і сказати не можу. Його величність, принце, припоручили мені сказати вам, що поставили на вас великий заклад... Річ у тому...

ГАМЛЕТ.

Прошу вас, не забувайте...

(ГАМЛЕТ примушує його надягти шапку).

ОЗРИК.

Ні, мій принце; далєбі, мені так зручніше. До двору, принце, недавно повернувся Лаерт, — слово чести, справжній дворянин, повний блискучих талантів, приємний у товаристві і просто красень. Справді, коли щиро мовити, то він взірець і, так би мовити, календар дворянської поведінки, бо

в ньому знайдете все, що дворянинові забагнулося б побачити.

ГАМЛЕТ.

В устах ваших, добродію, його добрі прикмети ані трохи не втрачають, хоча знаю, що коли зробити їм докладний перелік, то у самої арифметики запаморочиться голова, бо не перегнати їхніх прудких вітрил. Але, вихваляючи його, скажу по правді, що вважаю його за великого духом, а те, що в ньому заховане, за таке дороге й рідковинне, що, говорячи щиро, подібний йому — це тільки його відбиток у дзеркалі, а хто схотів би ступати у слід йому, буде тільки тінню його, — не більше.

ОЗРИК.

Ваша ясність судить про нього непохибно.

ГАМЛЕТ.

А куди ви гнете? Навіщо ми, нечестивці, марним словом згадуємо цього лицаря?

ОЗРИК.

Що, принце?

ГОРАЦІО.

Він цього в тямки не візьме. Треба для нього добирати мову, яку йому під силу було б зрозуміти.

ГАМЛЕТ.

Чого це ви завели про цього добродія?

ОЗРИК.

Про Лаерта?

ГОРАЦЮ.

Його калитка порожня: всі золоті слова порозтрачував.

ГАМЛЕТ.

Еге ж, про нього.

ОЗРИК.

Я знаю, що ви свідомі...

ГАМЛЕТ.

Радий, що знаєте, та невелика мені з того честь. Ну, далі, мій пане...

ОЗРИК.

Ви свідомі того, якою досконалістю Лаерт...

ГАМЛЕТ.

Боюся погодитися з цим, щоб не рівняти себе з ним у досконалості. Знати чоловіка добре — це, насамперед, добре знати себе самого.

ОЗРИК.

Я, принце, маю на увазі його хист володіти зброєю. Про нього йде слава, що в цьому нема йому рівні.

ГАМЛЕТ.

Яка ж його зброя?

ОЗРИК.

Рапіра і кинджал.

ГАМЛЕТ.

Це дві його зброї. Ну, далі.

ОЗРИК.

Король, принце, поставив у заклад шестеро коней берберських, а проти них Лаерт, як я чув, шість французьких рапір і кинджалів з їхніми причандалами: поясами, піхвами, і т. ін. Три наряди, їйбо, дуже химерно вироблені, дібрані до держаків, дуже делікатні наряди, чудово оздоблені.

ГАМЛЕТ.

Чого це ви їх звете нарядами?

ГОРАЦЮ.

Я знав, що поки дійдете кінця розмови, то намуляете собі язика з ним.

ОЗРИК.

Наряди — це гачки, щоб чіпляти.

ГАМЛЕТ.

Це слово більше було б до речі, якби ми обіч тягли гармату, ото звить їх покищо гачками. Ну, далі: шестеро берберських коней проти шістьох французьких рапір з причандалами і три чудово оздоблені наряди, — правдивий французький заклад проти данського. А про що ж вони заклались?

ОЗРИК.

Король, принце, заклався, що в дванадцятьох випадках Лаерт не виграє і трьох ударів більше,

ніж ви, а Лаерт заклався, що дванадцять проти дев'яти. Якби ваша воля дати відповідь і згоду, то можна було б зараз улаштувати герць.

ГАМЛЕТ.

А що, коли я скажу »ні«?

ОЗРИК.

Я, принце, хотів сказати: коли згодитесь дати свою особу на пробу.

ГАМЛЕТ.

Добродію, я походжатиму тут по залі. О цю годину я тут набираюся свіжого повітря, і якщо завгодно його величності, то хай принесуть рапіри. Коли Лаертові охота, і коли король не віддумав, то, якщо спроможусь, я постараюся виграти заклад для нього, а якщо ні, то припадуть мені сором і зайві синці.

ОЗРИК.

Дозвольте дати таку відповідь?

ГАМЛЕТ.

Такого змісту... та додайте прикрас, які до смаку вам.

ОЗРИК.

Рекомендую себе до послуг вашій ясності.

ГАМЛЕТ.

Гаразд, гаразд.

(Виходить ОЗРИК).

Добре, що сам себе рекомендує, бо в іншого язик би на це не повернувся.

ГОРАЦЮ.

Цей чібіс вискочив із гнізда ще з яечною шкара-лупою на голові.

ГАМЛЕТ.

Я думаю, що він малим і з цицькою маминою панькався, заки заходжувався смоктати. Він, — як і багато інших з того стада, якими пишається нікчемний наш вік, — перейняв тільки тон часу та зовнішній звичай товариського життя, — те шумовиння, що проносить їх крізь віялку громадської думки. А дмухни на них — то бульбашка лопне.

(Входить ПРИДВОРЕЦЬ).

ПРИДВОРЕЦЬ.

Шановний принце! Його величність передавали вам привіт через молодого Озрика, який переказав, що ви чекаєте в залі. Король посилає мене запитати вас, чи ще є у вас охота стати на герць із Лаертом, а чи відкладете на інший час?

ГАМЛЕТ.

Я не змінив свого наміру, що йде за волею королівською. Коли йому завгодно, то я готовий чи зараз, чи колинебудь, аби був у такому стані, як тепер.

ПРИДВОРЕЦЬ.

Король, королева і всі йдуть сюди.

ГАМЛЕТ.

Щасливої години.

ПРИДВОРЕЦЬ.

Королева бажає, щоб ви сказали Лаєртові кілька ласкавих слів перед герцем.

ГАМЛЕТ.

Вона добре радить.

(Виходить ПРИДВОРЕЦЬ).

ГОРАЦІО.

Ви, принце, програєте цей заклад.

ГАМЛЕТ.

Не думаю. Відколи він поїхав до Франції, я не-настанно вправлявся; отож виграю. Але не можеш уявити собі, як мені важко на серці. Та, зрештою, дарма.

ГОРАЦІО.

А всетаки, мій добрий принце...

ГАМЛЕТ.

Все це дурниці, але якесь таке передчуття, що іноді тривожить жінок.

ГОРАЦІО.

Коли ваша душа чує щось недобре, то слухайтесь її. Я попереджу, щоб не приходили, що ви не в настрої.

ГАМЛЕТ.

Алеж, ні! що мені те передчуття! і горобець не впаде без волі провидіння. Якщо воно станеться не тепер, то в майбутньому; якщо не в майбутньому, то тепер; якщо не станеться тепер, то колись. Бути готовим — це все. Ніхто бо не знає, що кидає. Чому ж не кинути завчасу? Нехай.

(Бходять КОРОЛЬ, КОРОЛЕВА, ЛАЕРТ, ПРИДВОРЦІ, ОЗРИК та інші з ПОЧЕТУ з рапірами, рукавичками, несуть стола, на якому келіхи з вином).

КОРОЛЬ.

Візьми, о Гамлете, стисни цю руку!

(КОРОЛЬ кладе руку ЛАЕРТОВУ в ГАМЛЕТОВУ).

ГАМЛЕТ.

Простіть мені, о пане мій, зневагу і по-шляхетському мені пробачте!
Присутні знають,
та й ви, напевно, чули, як мене
скарвав Господь безумством. Вчинок мій,
що зранив ваше серце й вашу честь,
був, я кажу прилюдно, божевіллям.
Чи Гамлет чим Лаерта скривдив? Ні.
Бо, коли Гамлет не при собі був,
коли він — сам не свій — Лаерта скривдив,
то це вчинив не Гамлет, ні, не він!
А хто ж? Його безумство! А коли
це так, то скривджений тут Гамлет сам.
Безумство Гамлетові лютий ворог.
Тут, перед свідками, кажу,
що наміру лихого я не мав.

Шляхетним серцем виправдайте друга,
бо я, стрілу пославши через дах,
влучив у брата ненароком.

ЛАЕРТ.

Серце
моє задовольнилось, хоч до помсти
найбільше закликало. Але честь
мені наказує ще не миритись,
аж поки судді старші і поважні
не виречуть мені, що, замирившись,
я свого ймення не збезчецу. Поки ж
приймаю приязнь, як правдиву приязнь,
і кривди не завдам.

ГАМЛЕТ.

О, щира дяка!
Охоче стану я на герць братерський.
Рапіри дайте нам. Сюди!

ЛАЕРТ.

Мені!

ГАМЛЕТ.

Тобі, Лаерте, буду я за тло,
у неуцтві моему хист твій блисне,
немов та зірка в темряві нічній,
снопами іскор.

ЛАЕРТ.

Ці слова — на глум?

ГАМЛЕТ.

С, ні! Ось, руку я даю.

КОРОЛЬ.

Подай рапіри, Озрику! Тобі,
мій брате, Гамлете, відомий заклад?

ГАМЛЕТ.

Еге ж, королю мій! Ви заклад свій
поставили на слабшого.

КОРОЛЬ.

Не страшно.
Він доучивсь і фори нам дає.

ЛАЕРТ.

Ця заважка. Ану, подайте другу!

ГАМЛЕТ.

Ця добра. Всі вони одної міри?

(Готуються до герцю).

ОЗРИК.

Всі рівні, добрий принце.

КОРОЛЬ.

Поставте на столі вино та кубки.
Коли торкне Лаерта Гамлет раз
чи вдруге, або третій раз відіб'є,
то хай гримнуть усі гармати враз,
за Гамлета король підійме чару,
і в чару ту перлину він укине,
кштовнішу, ніж та, яку в короні
чотири данські королі носили.

Подайте кубки!

Нехай же бубни сурмам сповістять,

а ті гарматам, а гармати небу:
»Король за Гамлета підносить кубок!«
Ну, починайте! Стежте пильно, судді!

ГАМЛЕТ.

Ану, добродію!

ЛАЕРТ.

Ану, мій принце!

(Фехтують).

ГАМЛЕТ.

Влучив!

ЛАЕРТ.

О, ні!

ГАМЛЕТ.

Гей, судді, як?

ОЗРИК.

Влучив,

без сумніву влучив.

ЛАЕРТ.

Ну, добре, ще раз.

КОРОЛЬ.

Пождіть. Вина мерщій! Перлина ця
твоя, мій Гамлете. До тебе п'ю!

(Сурмлять сурми, гукають гармати).

Подайте кубка принцеві.

ГАМЛЕТ.

Стривайте!

Зігнуся ще раз. Там поставте кубка!
Ану! (Фехтують). Ось ще один удар. А що!

ЛАЕРТ.

Удар, удар, я визнаю.

КОРОЛЬ.

Наш син перемагає.

КОРОЛЕВА.

Він спітнів
і важко дихає. Візьми цю хустку,
мій Гамлете, та обітри чоло,
я п'ю за успіх твій.

ГАМЛЕТ.

Спасибі, мамо.

КОРОЛЬ.

Не пий, Гертрудо!

КОРОЛЕВА.

Ні, королю мій,
дозвольте випити.

КОРОЛЬ (нишком).

Отрута там.

Запізно!

ГАМЛЕТ.

Ще мені не вільно пити.
Ось зараз.

КОРОЛЕВА.

Дай, тобі лице я витру!

ЛАЕРТ.

Тепер влучу я!

КОРОЛЬ.

Щось не йметься віри.

ЛАЕРТ (нишком).

Алеж воно проти мого сумління.

ГАМЛЕТ.

Ану, Лаерте, втретє! Та не грайся!
Будь ласка, бий, що в тебе сили є.
Боюся, що ти бавишся зо мною.

ЛАЕРТ.

Гадаєш? Ну!

(Фехтують).

ОЗРИК.

Ніхто не уллучив.

ЛАЕРТ.

А ось!

(ЛАЕРТ раниць ГАМЛЕТА, в розпалі вони міняються
рапірами, і ГАМЛЕТ раниць ЛАЕРТА).

КОРОЛЬ.

Як розпалились! Розніміть їх!

ГАМЛЕТ.

Ні ще!

(КОРОЛЕВА падає).

ОЗРИК.

Що з королевою? Погляньте!

ГОРАЦІО.

Обоє вже в крові. Ну, як, мій принце?

ОЗРИК.

Лаерте, як?

ЛАЕРТ.

Піймався, мов кулик, у власну сітку.
Мене згубила власна зрада.

ГАМЛЕТ.

Що з королевою?

КОРОЛЬ.

Зомліла, кров
побачивши.

КОРОЛЕВА.

Ні, ні, то трунок, трунок!
Мій любий Гамлете! Отрута в трунку.

(Вмирає).

ГАМЛЕТ.

Яка підлота! Гей! Замкніть но двері!
Шукайте зраду!

ЛАЕРТ.

Тут вона! Тебе,
о любий Гамлете, уже забито,
і не врятують жадні ліки в світі.
Тобі зосталось жити півгодини,
а зрадницьке, отруєне знаряддя
в твоїй руці. Отак моє лукавство
мене згубило. Глянь, ось я лежу,
і вже мені не встати. Королеву
отруєно... Не можу більш... Король,
король усьому винний...

ГАМЛЕТ.

Отруєно вістря рапіри?
Тоді нехай довершить діло!

(Кле КОРОЛЯ).

УСІ.

Ой, зрада, зрада!

КОРОЛЬ.

О, захистіть мене! Це ж тільки рана.

ГАМЛЕТ.

О, клятий кровозміснику-королю!
На, випий трунок цей! Чи там перлина?
Іди за матір'ю услід.

(КОРОЛЬ вмирає).

ЛАЕРТ.

Оце
гаразд. Отруту цю він сам зготовив.
Прости мені, о Гамлете шляхетний!

Нехай тобі проститься смерть отця
і смерть моя, мені ж — твоя.

(Вмирає).

ГАМЛЕТ.

Хай Бог простить, я за тобою йду.
Горацію, вмираю. Королево
несчасна! Ви, що тремтите і зблідли,
ви тільки глядачі німі. Якби ж то
хоч трохи забарилась люта смерть,
я оповів би вам. Та хай... Дарма...
Я вмру, а ти, Горацію, на світі
ще житимеш. Ти розкажи усім
про мене щирю повість.

ГОРАЦІО.

Ні, о, ні!

Бо я є більше римлянин, як данець.
Тут ще вина лишилося для мене.

ГАМЛЕТ.

Коли ти муж, віддай мені цей кубок.
Невже, Горацію, така неслава
ганьбитиме мое ім'я по смерті!
Коли в твоєму серці є любов,
то ти зречись блаженства і живи,
подиш на цьому світі, щоб усе
про мене розказати...

(Звуки маршу вдалині і постріл за сценою).

Що за гомін?

ОЗРИК.

То Фортінбрас, поляків подолавши,

вітає громом посланців англійських.

ГАМЛЕТ.

Горацію, вмираю. Подолала
мій дух міцна отрута. Не діждуся
новин із Англії, але віщую,
що оберуть його на королівство.
Вмираючи, за нього подаю
свій голос. Розкажи йому про всі
події наші. Решта — це мовчання.

(Вмирає).

ГОРАЦІО.

Яке шляхетне серце розірвалось!
Прощай, о добрий принце і спочинь.
Хай співи янгольські тебе впокоять.

(Звуки маршу за сценою).

Чого це в бубни б'ють?

(Входять ФОРТІНБРАС і АНГЛІЙСЬКІ ПОСЛАНЦІ з
бубнами і прапорами та ПОЧЕТ).

ФОРТІНБРАС.

Де те видовисько?

ГОРАЦІО.

Що ви хотіли
побачити? Страхи і дива тут,
і годі вам шукати.

ФОРТІНБРАС.

О, яке
видовисько криваве! Горда смерте,

який бучний бенкет улаштувала
в своїм вертепі ти! О, скільки тут
князів на місці трупом полягло.

ПЕРШИЙ ПОСЛАНЕЦЬ.

Жахне видовище! Спізнилась звістка,
що виконала Англія наказа,
що Розенкранц і Гілденстерн сконали,
бо мертві вуха вже глухі. Від кого
почуємо »спасибі« ми?

ГОРАЦЮ.

Не з уст
його, хоч би й він був живий: наказа
їх стратити він не давав ніколи.
Але що ви по цім кривавім вчинку
прийшли так нагло з Англії та з Польщі,
то накажіть, щоб на високих марах
на всенародний показ винесли
тіла. Народові я розкажу,
як сталося усе, й тоді почують
про вчинки нелюдські, жахні, жорстокі,
про вбивства випадкові й душогубства,
задумані лукаво і ехидно,
про замисли підступницькі, що впали
на голову, яка їх породила.
Про все я щиру правду оповім.

ФОРТІНБРАС.

Тож поспішаймо вислухати справу
і скличемо усіх вельмож на раду.
Це нагле щастя я приймаю з сумом.
Я мав старі права на цю корону,
про них я привселюдно ознаймую.

ГОРАЦІО.

За це я теж скажу від імени
того, що голос свій подав за вас
і інших перетягне. Та скінчімо
цю справу, щоб не скаламутить люду,
і щоб не сталося нового лиха.

ФОРТІНБРАС.

Хай Гамлета чотири капітани,
як воїна, на мари понесуть,
бо він, якби на троні сів, то був би
величним королем. Хай музика
гримить, і хай гармати віддадуть
йому потужну славу.

І приборіть тіла, бо не належить
їм тут лежати: це не поле бою.
Солдатам накажіть з гармат стріляти.

(Жалібний марш. Виходять, виносячи мертві тіла. Після
того чути гарматні салюти).

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

Б У Р Я

»Буря« та її перекладач

Держайте, лебеді: з неволі, з небуття
веде вас у світи ясне сузір'я Ліри,
де пінить океан кипучого життя.

М. Драй-Хмара

1 червня 1931 року згідно з договором з Державним Видавництвом Літератури й Мистецтва Освальд Бурггардт мав приступити до доручених йому перекладів трьох останніх драм Шекспіра («Цимбелін», «Зимова казка», «Буря»). Перекладач зупинив свою творчу увагу на останній. Це сталося не тільки тому, як те свідчить дружина письменника — З. Бурггардт, що «Буря» була улюбленим твором О. Бурггардта — Ю. Клена з шекспірівської спадщини. «Цимбелін» завжди знаходив мало прихильників, бо дивував своїм дивовижним падінням в порівнянні до попереднього творчого набутку Шекспіра, «Зимова казка» нерівно розірвана в формі інтервалом в шістнадцять років поміж третьою та четвертою дією. «Буря» ж справедливо піднесена багатьома дослідниками в світі, як кінцеве досягнення Шекспіра в майстерності слова, його багатозначності, глибині думки та емоційній музичності.

Перший перекладач «Бурі» на українську мову О. Бурггардт завжди мав у своїй творчій методиці ці риси. Йому як авторові ніколи не можна закинути брак термінів у широченному його словникові, ані брак філософської думки. Додатково, перекладач був дуже музичною людиною. Це видно і з його численних перекладів вокальної літератури, хоч сам він і говорив про себе як людину, «що не може взяти жадної ноти».¹

Розглядати тут засоби мистецького перекладу О. Бурггардта — не місце. Це справа окремих великих дослідів для мовознавців. Важливіше тут установити генезу перекладу «Бурі».

¹ Ю. Клен. «Спогади про неоклясиків». «Твори», III. Стор. 151.

Чимало сучасників задають собі питання, чому саме тоді у Держвидавці виник плян перекладу «Бурі». Можливо, підсвідомо керівників Видавництва не зрадило чуття, що ця драма Шекспіра виявилася надзвичайно актуальною 1931 року. Можливо, сам перекладач піддав такі твердження. Літературно-мистецькі процеси приймали на Україні цілковито інші спрямування, аніж то було десять років тому. Коли 1921 року, як свідчить у своїх цікавих спогадах Григорій Костюк,¹ пізніший вапльтянин І. Дніпровський діаметрально розходився з пізнішим неокласиком М. Драй-Хмарою в літературному суді над твором В. Винниченка «Чесність з собою», то вже в червні 1928 року другий вапльтянин М. Куліш вживав «Чесність з собою»², як підготовчий матеріял до своєї комедії «Мина Мазайло»³, а двома місяцями раніше той же Дніпровський, висловлюючись про попередню п'єсу цього автора, в листі до нього стверджував: «... тут ти з'єднав Софокла з Шекспіром і поставив обох їх на ноги на нашім шляху...»³.

Освальдові Бурггардту непотрібно було робити таке твердження в еволюційності творчого процесу. бо, для прикладу, ще того ж 1921 року вже М. Зеров милувався своїми античними образами,⁴ а питання ролі античної та світової спадщини в творенні нової культури молодой України завжди було наріжним⁵ каменем українського неокласицизму. В цьому процесі шекспірівська «Буря» з'явилася лише синтезом всієї попередньої творчості О. Бурггардта в київському періоді й своєчасною появою в українському театрі, якщо брати його, як частку світового театрального процесу.

Переживши свою золоту добу експресіонізму, світовий театр на ранні тридцяті роки двадцятого століття стояв перед спробами народження нового театрального стилю — конвенціоналізму, що включав до себе крім неодмінних елементів експресіоністичного театру (як, скажімо, органічне втілення у виставі музики, пластики, руху) також

¹ Див. Григорій Костюк. «М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара». «Українська літературна газета». Рік V, ч. 11 (53). Мюнхен, листопад 1959.

² М. Куліш. «Твори». Стор. 311. УВАН. Нью-Йорк, 1955.

³ «Голубі диліжанси», ред. Ю. Луцький. Стор. 36. Слово. Нью-Йорк, 1955.

ритуальність античного театру, супернатуралізм шекспірівських образів та актуальні проблеми життя. В українському театрі цей процес найвиразніше проходив у «Березолі» Л. Курбаса, а сумісне шукання керівника театру вкупі з його найвизначнішим драматургом М. Кулішем знайшли своє виявлення в «Патетичній сонаті», реальне закінчення якої сталося на початку 1931 року. Там сплелися в головних образах супернатуралізм античних та шекспірівських образів (скажімо, подібність Марини до шекспірівської Кассандри з його трагедії «Троїл та Крессіда»), органічна наявність музики, як традиційність експресіоністичного театру та актуальні проблеми українського життя, включно з найважливішою — волею державного життя, кинути в екстазі надхнення з грецького античного Омфалосу, чи пак українською пітією з центру світової культури. Це був вияв театрального конвенціоналізму, що в існуючих умовах тодішнього українського життя приймав яскраві форми реалістичного символізму.

В цей самий рік з'являється й «Буря» Шекспіра в доброму театральному перекладі О. Бурггардта.

В зіткненні перекладача з світом музики й театру, ця драма підсумовує теж певні попередні досягнення. Після перекладів вокальних творів німецьких романтиків Л. Бетговена, Ф. Шуберта й Р. Шумана — зустріч з експресіоністичною «Саломеєю» Р. Штрауса, де перекладач мав знайти легку форму для музичного речитативу й простоти вислову, що не перешкодила б вияву найяскравішої експресії через рух та пластику, і, нарешті — поява «Бурі» поруч з попереднім перекладом «Гамлета».

Любов до символіки перекладача «Бурі» — відома. Наявний доказ цьому — велична епопея першої половини двадцятого століття — «Попіл імперій». Проблеми наднатуральності повстають там у всій широчині. Не випадково ті твори Шекспіра, де цю проблему порушено, опинилися першими серед перекладів О. Бурггардта. В «Гамлеті» Привид батька скріплює надхнення «Гамлета», але не діє активною силою. В «Бурі» сили супернатурального не можуть діяти без дозволу й напряду людини (Проспера), вони стоять під контролею її, як і добрі (Аріель), так і злі (Калібан). В Епілозі устами Проспера Шекспір висловлює всемогутність і повсякприсутність Бога та віру в можливість людини домінувати над силами злого.

Просперо керує силами шляхом досвіду, одержаного з наслідок довгих студій. Це дало привід багатьом дослідникам Шекспіра утотожнити Проспера з самим автором. Поет Кампбелл перший висловив таке міркування. До цього промовляло цілковито нове вирішення цього образу. Просперо не алхімік-чарівник, що має стосунки з Сатаною. Він не є навіть пізніший романтичний веберівський Каспар, що посідає зло в самому собі. Його вміння володіти самим собою — чаруюче, що сягає до знань гіпнотизму. Він пронизливо відгадує Фердінанда, він «читає» зраду в серцях Себастьяна та Антонія, він легко викриває й перемагає змову проти нього Стефана й Трінкула, що діяли за допомогою Калібана... Нема жадного сумніву, що образ Проспера має багато рис перекладача. Широченна ерудиція О. Бурггардта, поет, педагог, філософ-супернатураліст промовляли в ньому назустріч Просперові. Перекладач, ніби усвідомлюючи своє положення, говорив устами Проспера:

Наука тайна каже, що моя
щаслива зірка саме у зеніті.
Якщо з нагоди я не скористаю,
то щастя я навіки загублю... (Стор. 265).

Як багато шекспірівських творів, «Буря» поєднана з традиціями античного театру — хор духів, що паралелізується з грецькими хорами; богиня веселки Іріда, посланниця Зевса й Гери в гомерівській «Іліяді»; Церера — богиня плодovitости, Сатурнова донька; Юнона — жінка Юпітера, богиня шлюбу й дітонародження і т. і. Як і інші духи, вони символізують собою небесні й земні початки (від веселки до подружжя), як і діяльність самого Проспера, що повеліває небесними стихіями та примхамі земних насолод.

Експресіоністичний театр поставив на всю широчінь проблеми музики в театрі. Майже 350-літня «Буря» й 25-літня «Патетична соната» насичені нею до краю. З шекспірівських п'єс «Буря» — найбільш музична драма. За словами відомого шекспірівського дослідника Річмонда Нобля «там є постійні можливості не тільки для вокальної музики, але для оркестри в цілому»¹. Музика тут допомагає розвитку дії, всі образи музикальні.

¹ Richmond Noble. «Shakespeare's Use of Song». Стор. 99. Oxford University Press. London, 1923.

Просперо знаходить музику як цінну допомогу в звільненні Алонса й Гонзала, справжніми вокалістами виступають Аріель, Стефано, Калібан і духи в четвертій дії. Перед них веде Аріель, сільф, за словами А. Шлегеля »безсумнівний образ повітря, навіть його ім'я натякає на це«¹. Він причаровує своїми піснями Фердинанда, співаючи незримим. Співають і Стефано, п'яниця-шафар, і Калібан, цей символ »тяжко-земного елементу«², що співає пісню повстання проти своїх лакейських обов'язків.

Музикою супроводиться і інтермедія духів у четвертій дії. Два з них — богині Юнона й Церера ведуть щось ніби на зразок вокального дуету. В цій музичній інтермедії виявилася вся сила О. Бурггардта — перекладача і зокрема його образно-музична мова...

Свої поля³, Цереро плодівита,
де зріють просо, і ячмінь, і жито,
трависти схили гір, де барани
пасуться, ниви й радісні лани,
і береги, що прибрані в тюльпани,
що їх дощами кроплять дні весняні, (Стор. 354).

Велика пасторальна пісня закінчується в грандіозному танці (в цьому теж неодмінному атрибуті експресіоністичного театру), де жінці кружляють з німфами і де знову дано ілюстрацію чудової гармонії супернатуральних та реальних сил...⁴

Лишається ще останнє... Чи »Буря« виявила ознаки реалістичного символізму, активних проблем життя, що були в час її появи?... 1930 рік нічого не віщував добро... Процес Співки Визволення України, де було поставлено »свідком« і неокласика М. Зерова, сколихнув кола української інтелігенції. В тому ж році київський Держвидав змарнував справу видання перекладної антології французької та бельгійської поезії, що готувалася силами »п'ятірного грона«. Почалася нагінка на М. Драй-Хмару, що переклавши вірш Маллярме »Лебідь« написав

¹ А. Schlegel. »Werke«, VI. Стор. 236, 237. Weidman. Leipzig, 1846, 1847.

² Там же.

³ Підкреслення мої — В.Р.

⁴ Рух — теж явище властиве »Бурі«: вітер, буря на морі — стихійні; поява русалки чи гарпії (Аріель) — супернатуральні; кривляння Трінкула — реальні, т.щ.

сам вірша «Лебеді», який визнано за «контрреволюційний»¹. Сильно критиковано П. Филиповича, 1931 року тимчасово заарештовано М. Рильського. Сам перекладач «Бурі» був непевний, чи його арештують, з огляду на минулі репресії супроти нього. «Я відчув, — пише О. Бурггардт, — що коло звужується, що готується новий похід проти інтелігенції»².

В таких обставинах перекладалася «Буря»... Ставало ясно, що тодішні культурні недоуки, висловлюючись мовою «Бурі», деструктивний Калібан з лакеєм Стефаном і блазнем Трінкулом взяли напрям на зметення тих, що «з неволі й небуття вели до сузір'я Ліри», що йшли «крізь бурю й сніг»³... Сама назва «Бурі» ставала алегоричною... В шекспірівській драмі реально звучала воля, поблажливість людини в конфлікті до добрих і злих сил, реального й супернатурального. Найбільша ж сила «Бурі», що так відчував і сам перекладач, лежала тоді в мистецькій синтезі волі, як сили антидеструктивної.

У «Бурі» всі прагнуть її. Волі прагне Калібан:

Бан бан, Какалібан,
новий у тебе пан!
Воля, гей-гей! гей-гей, воля! воля, гей-гей, воля!
(Стор. 320, 321).

Сильф Аріель, ця добра лялечка Проспера, родич Оберонового Пака зі «Сну літньої ночі» бачить волю в гірському вітрі, в тому що

Весело, весело буду я жити
там, де звисають з дерев білі квіти. (Стор. 373).

Фердінанд і Міранда знаходять волю в коханні. Гонзало висловлює волю як істину, що

«... ми усі
себе самих знайшли». (Стор. 380).

Просперо, завершивши свій обов'язок, вільно говорить:

... В останній раз жадаю
я музики небесної, що завжди
моїм летючим чарам підкоряла
всі їхні почування. А тоді

1 Ю. Клен. «Спогади про неоклясиків». «Твори», III. Стор. 153.

2 Там же.

3 Назва збірки М. Рильського (1925).

своє жезло зламаю й закопаю
у землю глибоко й на дні морському
я поховаю книгу чарівничу. (Стор. 371).

Освальд Бурггардт, закінчуючи «Бурю» в Києві, який він мав скоро залишити, напевно не раз повертався до цієї думки Проспера. Він «дерзнув» і в «піні океану кипучого життя» — «покохав свою чарівничу книгу» для майбутнього українського театру, не турбуючись тим, що про неї скаже колись глядач — чи схвалить, чи засудить.

Відповідь ясна — тільки схвалення, бо «Буря» написана з любов'ю людини до людини, а перекладена вона великим гуманістом.

Валеріян Ревуцький

Дієві особи

АЛОНСО, король неапольський
СЕБАСТІЯН, його брат
ПРОСПЕРО, справжній дука мілянський
АНТОНІО, його брат, що привласнив герцогство
мілянське
ФЕРДІНАНД, син короля неапольського
ГОНЗАЛО, чесний старий радник
АДРІАН, } панове
ФРАНЦІСКО, }
КАЛІБАН, дикун, потворний раб
ТРІНКУЛО, блазень
СТЕФАНО, п'яниця-шафар
капітан корабля
боцман
моряки
МІРАНДА, дочка ПРОСПЕРОВА
АРІЕЛЬ, дух повітря
ІРІДА, }
ЦЕРЕРА, } духи
ЮНОНА, }
русалки, }
женці, }
інші духи, що коряться ПРОСПЕРОВІ

ПЕРША ДІЯ

Перша сцена

Палуба корабля на морі. Бура, грім і блискавиця.

(Входять КАПІТАН КОРАБЛЯ і БОЦМАН).

КАПІТАН.

Боцмане!

БОЦМАН.

Я тут, господарю! Що скажете?

КАПІТАН.

Піджени, друже, моряків: жвавіше візьміться до діла, а то напоремось на берег. Мерщій, мерщій мотайся!

(Виходить КАПІТАН. Входять МОРЯКИ).

БОЦМАН.

Гайда, хлопці! Швидше, швидше хлопці! Мерщій, мерщій! Стягайте головне вітрило! Чуєте, капітан свистить! Дми, вітре, дми, поки луснеш: аби було тобі де розгулятись!

(Входять АЛОНСО, СЕБАСТІАН, АНТОНІО, ФЕРДІНАНД, ГОНЗАЛО та інші).

АЛОНСО.

Пильнуйте, любий боцмане! Де капітан?

Держіться молодцями!

БОЦМАН.

Будь ласка, сиділи б ви собі внизу!

АНТОНІО.

Боцмане, де капітан?

БОЦМАН.

Чи ж ви його не чуєте? Ви нам заважаєте. Сиділи б собі по своїх каютах, а то тільки бурі стаєте на допомогу.

ГОНЗАЛО.

Вгамуйся, друже!

БОЦМАН.

Аби тільки море вгамувалось. Гетьте! Що там король отому вітровію ревучому! До кают! Цитьте, не заважайте нам!

ГОНЗАЛО.

Ти, друже, не забувай, хто в тебе на кораблі.

БОЦМАН.

А чие життя мені миліше за своє власне? Ось ви — радник, тож накажіть отій бурі, щоб ущужла й вгамувалась. Ми тоді ні однієї линви не торкнемось. Вживіть свого впливу! А якщо не можете, то подякуйте Богові, що так довго жили на світі, і приготуйтеся та чекайте у своїй каюті, коли проб'є ваша остання година. Жваво, хлопці! Геть із дороги, кажу вам.

(Виходить).

ГОНЗАЛО.

Оцей парняга мені втіха велика. На чолі йому написано, що не потоне; так і видно, що на шибениці сконає. Дотримай постанови, доле щаслива, щоб його таки повісили. Врятуй нам життя тим мотузом, на яким йому висіти. Якщо ж на роду йому не писано висіти, то горе нам усім.

(Виходять. Повертається БОЦМАН).

БОЦМАН.

Геть головну стеньгу! Мерщій! Нижче, нижче! Поставте судно під самісінський вітер. (Галас унизу). Чума на галасунів отих! Від них більший гармидер, ніж від тієї хуртовини або від роботи нашої.

(Повертаються СЕБАСТІЯН, АНТОНІО і ГОНЗАЛО).

Ви звідки знову взялися? Чого вам тут треба? Чи нам скласти руки і на дно піти? Охота вам потопати?

СЕБАСТІЯН.

Щоб тобі язик віднявся, стерво собаче! Пацкеуе та гавкає!

БОЦМАН.

А що, може ви працюєте?

АНТОНІО.

Повісити б тебе, собако! Повісити скурвого сина, галасуна клятого. Ми менше боїмося потонути, ніж ти боїшся.

ГОНЗАЛО.

Ручуся, що оцей не потоне, хоч би й корабель
був такий, як шкаралупа, та дірявий, мов розхи-
тана хльорка.

БОЦМАН.

Поставте судно під самісінський вітер, під самі-
сінський вітер! Два нижні великі вітрила напніть!
Геть у море, назад у море!

(Входять МОРЯКИ змоклі).

МОРЯКИ.

Пропало все! Моліться! Все пропало!

БОЦМАН.

А що, нам доведеться у холодній
воді похлюпатись?

ГОНЗАЛО.

Король і принц
вже моляться! Почнімо й ми молитись!
Яка недоля їм, така і нам.

СЕБАСТІАН.

Мене аж лють бере.

АНТОНІО.

Отак вони,
ті пияки, позбавлять нас життя.
Який пащекуватий розбишака!
О, дав би Бог, щоб труп його аж десять
припливів полоскало!

ГОНЗАЛО.

Ну, йому
таки висіти, хочби кожна крапля
води кричала: »Ні!« зіхаючи,
мов паща, щоб поглинути його.

(Лемент унизу:

»Рятуйте!« — »Потопаєм, потопаєм!« —
»Прощайте, жінко й діти!« — »Брате мій,
прощай!« — »Ми потопаєм, потопаєм!«)

АНТОНІО.

Усі потоньмо разом з королем.

СЕБАСТІЯН.

Ходім і попрощаймося із ним.

(Виходять АНТОНІО і СЕБАСТІЯН).

ГОНЗАЛО.

Оце віддав би тисячу миль моря за десятину
голого степу, щоб отак висока травиця, полин та
бур'ян. Хай збудеться воля в небесах... а проте
волів би я вмерти сухою смертю.

(Виходять).

Друга сцена

Острів. Перед Просперовою келією.

(Входять ПРОСПЕРО і МІРАНДА).

МІРАНДА.

Якщо ви чарами, мій любий батьку,
ці люті хвилі збурили, то ви ж
вгамуйте їх. Мабуть сірчаний дощ
полив би з хмар, коли б скажене море
до неба не знялось, щоб погасити
отой вогонь. О, я страждала з тими,
що мучились! Чудовий корабель,
залюднений істотами ясними,
геть на дрізки строщивсь. Мені ті крики
аж серце роздирали. Бідні душі!
Якби це я була всевладним богом,
в земних я надрах море поховала б,
щоб не поглинуло воно судна
і тих нещасних душ.

ПРОСПЕРО.

О, заспокійся!

Не бійся і скажи своєму серцю,
що лиха тут не сталося.

МІРАНДА.

Ой, горе!

ПРОСПЕРО.

Не сталося, бо задля тебе, доню
кохана ти моя, я все вчинив.
За себе ти нічого ще не знаєш,
за мене знаєш тільки те, що я —
твій рідний батько, Просперо, тепер
господар кель'ї вбогої, що, може,
колись-колись поважна був людина.

МІРАНДА.

Було б мені негоже дізнаватись.

ПРОСПЕРО.

Пора, щоб я усе тобі сказав.
Здійми з мене мій чарівничий плащ!

(Кладе плаща долі).

Отак! І витри сльози на очах.
Жахливу корабельну катастрофу,
що поїняла тебе жалем глибоким,
я так премудро й хитро влаштував,
що ані волосинки не скривив
ніякій з тих істот на кораблі,
які кричали там і потопали.
Сідай і слухай далі.

МІРАНДА.

Вже нераз
ви починали розповідь за мене,
та завжди уривали словом: »Ні,
ще не пора«, і гаяла я час
у марних здогадах.

ПРОСПЕРО.

Тепер пора.
Хвилина слухна. Вуха розтули.
Уважна будь. Пригадуєш собі
той час, як ми ще не були в цій кель'ї?
Мабуть, що ні, бо ще тобі не вийшло
і трьох років.

МІРАНДА.

Пригадую, мій татку.

ПРОСПЕРО.

А що пригадуєш, людей чи дім?
Скажи, які ще образи живуть
у споминах твоїх?

МІРАНДА.

Це так давно
було, що вже здається сном далеким,
який ніколи дійсністю не був. . .
Я ніби бачу чотирьох, або
п'ятьох жінок, що пестили мене.

ПРОСПЕРО.

Ні, більше їх було, моя Мірандо!
Які ще інші образи ти бачиш
на темнім тлі, в безодні темній часу?
Коли у пам'яті твоїй живе
те, що було ще перед тим, як ти
потрапила сюди, то пригадай,
яким ти способом сюди дісталась.

МІРАНДА.

Я не пригадую.

ПРОСПЕРО.

Дванадцять років
минуло відтоді, дванадцять років,
як батько твій був дукою мілянським,
потужним владарем. . .

МІРАНДА.

Тож ви — мій батько?

ПРОСПЕРО.

Казала так твоя цнотлива мати.
Тож ти — моя дочка, а батько твій
був дукою мілянським. Ти — князівна
і спадкоємниця його єдина.

МІРАНДА.

О Господи! Яким же лихом ми
сюди потрапили? А може це
була щаслива наша доля?

ПРОСПЕРО.

Так.

Це правда. Лихо звідти нас погнало,
а привела сюди щаслива доля.

МІРАНДА.

Аж серце кров'ю сходить, коли здумать,
що стільки завдала я вам турбот,
і все пішло в непам'ять. Далі, татку!

ПРОСПЕРО.

Антонію, мій брат, — тобі він дядько, —
вважай, — невже ж то зрадником таким

міг бути рідний брат! — Отой, кого
я після тебе більш за всіх кохав,
якому керувати доручив
державою, що першою була
понад усіми іншими, як я
був перший з-поміж дуків і знавець
наук, якому рівного нема.
Отож, поринувши в мистецтва тайні,
державу братові я доручив.
Країни відцурався, бо ті чари
науки таємничої мене
заворожили. А твій дядько, зрадник...
Ти слухаєш мене?

МІРАНДА.

Уважно, татку.

ПРОСПЕРО.

Набравши досвіду у тому, як
прохання вдовольняти, відхиляти,
коли кого підвищити в посаді,
коли кого назад за карк смикнути,
близьких мені людей він віддалив,
або перемінив, переінакшив.
І, маючи в руках своїх ключі
до всіх посад, до всіх сердець людських,
він змусив всіх співати тих пісень,
що тішили його вельможний слух.
Він був плющем, що вкрив мій царський стовбур
і сік висмоктував. Ти слухаєш?

МІРАНДА.

Я, татку, слухаю.

ПРОСПЕРО.

Вважай же далі!
Отож я, світські справи занедбавши,
удосконалював на самотині
свій дух наукою, яка, якби
не тайною була, то їй ціни
народ не міг би скласти, а тим часом
прокинувся в душі у брата задум
злочинницький: моя довіра щира,
мов добрий батько, в ньому породила
велику зраду, більшу ніж ота
довіра, що не знала меж, була
безмірна. Користуючись з моїх
добутків, з тої влади, що мені
належала, — із пам'яті своєї
він грішницю зробив: як той брехун,
що раз-у-раз повторює брехню,
аж поки сам їй віри не поїме,
так брат увірував, що справді він
є дукою, бо заступав мене
і сану королівського ознаки
мав зовнішні і всі права, тому й
зростало в ньому горде шанобство.
Ти слухаєш?

МІРАНДА.

Ця розповідь від глухоти сцілила б.

ПРОСПЕРО.

Щоб не було ніякої стіни
поміж володарем і виконавцем,
поклав він справжнім дукою мілянським
самому стати. А мене, якому

моя книгарня царством видавалась,
він мав за недолугу, що нездатний
був правити. І так жадав він влади,
що в спілку увійшов із королем
неапольським, щорічну обіцяв
данину сплачувать і підкорити
його короні герцогство своє,
що не схиялося ні перед ким
до сього часу. . . Бідний мій Міляне!
Яка йому зневага!

МІРАНДА.

Господи!

ПРОСПЕРО.

Послухай, як вони тут сторгувались.
Скажи, невже це міг зробити брат?

МІРАНДА.

Гріх був би кривдити мою бабусю:
із лона доброго часами злі
нащадки родяться.

ПРОСПЕРО.

Так ось умова:

король неапольський, мій клятий ворог,
за обіцянку край йому підбити
і сплачувать бозна яку данину,
мав з батьківщини вигнати мене.
А мій Мілян прекрасний і мій сан
припасти мали братові тоді.
Для цього набрано зрадливе військо.
Йому опівночі в лиху годину
Антонію ворота відчинив.

Прислужники і виконавці змови
у глупій темряві мене схопили,
зо мною разом і тебе, дитино,
що гірко-гірко плакала.

МИРАНДА.

Ой, лихо!

Не пам'ятаючи, як я тоді
ридала, вдруге плачу я, бо як
не плакати над цим.

ПРОСПЕРО.

Ось далі слухай!

Хай доведу я розповідь до справи,
яка тепер чекає нас: інакше
ця розповідь була б тут недоречна.

МИРАНДА.

А як вони не знищили нас двох?

ПРОСПЕРО.

Це запитання, дівчино, до речі.
Мене народ любив, тому вони
не зважились таким тавром кривавим
заплямувати злочин свій, о ні,
вони прикрасили його: мерщій
нас кинули у човен та у море
далеко вивезли і на плохе,
гниле суденце, без вітрил і щогли,
без талів і кодол, посадовили
(щури, і ті втекли звідтіль завчасно).
Ридаючи, до моря ми кричали,
і, ревучи, воно відповідало;

зідхали до вітрів, і нам вони
зідханням тужним теж відповідали.

МІРАНДА.

О, скільки ж я турбот вам завдала!

ПРОСПЕРО.

Мені була ти янголом спасенним.
Тебе відвагою надхнуло небо:
коли я, стогнучи під тягарем,
у море проливав солоні сльози,
ти усміхалася, і це мене
бадьорістю сповняло: я ладен був
терпіти всі негоди.

МІРАНДА.

Як же ми
дісталися на берег?

ПРОСПЕРО.

Бог поміг нам.
Була в нас їжа та вода солодка,
яку нам залишив із милосердя
Гонзало, той неаполець шляхетний,
який виконував лихий наказ.
Він дав нам пишних одягів, матерій,
і полотна, та ще приладдя всяке,
що потім дуже стало у пригоді.
Такий він добродійний був, що, знаючи,
як я кохаюся в книжках моїх,
з книтарні він моєї кілька томів
туди приніс; вони були мені
цінніші за мою державу.

МІРАНДА.

Хтіла б

колись побачити я цю людину.

ПРОСПЕРО.

Я встану (Надягає плаща). ти сиди і слухай решту,
як ми, негод на морі натерпівшись,
до острова прибилися, і тут я
став за учителя тобі, а ти
з науки тої більше скористала,
за тих принцес, що мають вільний час
на пустоці і не таких уважних
керівників.

МІРАНДА.

Хай Бог за це віддасть вам!

Скажіть же, татку, — бо мене ще мучить
питання це, — навіщо ви зняли
цю бурю?

ПРОСПЕРО.

Слухай далі, люба доню
моя: якимсь випадком дивним доля,
тепер мені прихильна, привела
всіх ворогів до берега оцього.
Наука тайна каже, що моя
щаслива зірка саме у зеніті.
Якщо з нагоди я не скористаю,
то щастя я навіки загублю. . .
Ну, годі; більше не питай мене.
Тебе вже пориває сон; гаразд,
засни, дитя. Дрімоту цю солодку
тобі не подолать.

(МІРАНДА засинає).

Сюди, мій слуго!
Готовий я. Сюди, мій Аріелю!

(Входить АРІЕЛЬ).

АРІЕЛЬ.

Хвала тобі, о господарю мій!
Хвала тобі, о мій великий пане!
Ладен я волю вволити твою:
літати, плавати, в вогонь пірнати,
чи мчати геть на хмарах кучерявих.
Твоєму грізному велінню завжди
корюсь я з сонмом сил, мені підвладних.

ПРОСПЕРО.

Чи закрутив ти хуртовину так,
як я тобі велів?

АРІЕЛЬ.

Достотно так.

Судно я королівське в шори взяв.
На палубі, в каютах, на кормі
спалахував я жахом полум'ястим;
часами, поділяючись, горів
то тут, то там: на бушириті, на щоглі
нарізно гоготів і знов докупи
всі язики зливав полум'янисті.
Провісники удару громового,
Зевесові перуни, — не такі
швидкі були, як я, що враз з очей
зникав. Сірчане полум'я і гуркіт
йшли приступом на грізного Нептуна.
Його відважні хвилі трепетали,

і затремтів його страшний тризуб.

ПРОСПЕРО.

Хоробрий друже мій! А хто, скажи,
в тій метушні zostався непохитний
і розуму не втратив?

АРІЕЛЬ.

О, ніхто!

Всіх пойняла гарячка божевілля,
і стали всі ураз несамовиті:
з судна, що полум'ям я охопив,
всі пострибали в піняву безодню.
А королевич Фердинанд, якому
на голові наїжилось волосся,
мов очерет, стрибнувши перший, скрикнув:
»Спустило пекло, всі чорти отут!«

ПРОСПЕРО.

Ти молодець! Чи сталося це близько
від берега?

АРІЕЛЬ.

Близесенько, мій пане.

ПРОСПЕРО.

Вони в безпеці?

АРІЕЛЬ.

Ані волосинки
не скривлено нікому. Ні пляминки
на одягах змокрилих, що неначе
покращали. Як ти звелів, я всіх
по острові розсипав. Королевич

на берег виборсався сам-один,
засів собі у затишку і там
зідханнями повітря холодить,
отак сумним вузлом скрутивши руки.

ПРОСПЕРО.

Скажи, де королівський корабель,
де моряки, що ти їх порозкидав,
і решта фльоти?

АРИЕЛЬ.

У затоці тихій
став королівський корабель, онтам,
куди ти раз опівночі звелів
роси принести від вітрами битих
Бермудських островів, а моряки
на кораблі, потомлені по праці,
від моїх чарів всі позасинали.
А решту суден я порозганяв
по морю. Там вони зійшлись докупі
і сумно до Неаполя пливають,
самі бо свідками були, як гинув
у штормі королівський корабель
і сам король на ньому.

ПРОСПЕРО.

Аріелю!

Ти все зробив гаразд, і жде тебе
ще більша праця. А яка тепер
година?

АРИЕЛЬ.

Вже по півдні.

ПРОСПЕРО.

Певно друга.
До шостої нам треба якнайкраще
зужити час для праці.

АРИЕЛЬ.

Знов та праця!
Ти знову завдаєш мені роботи,
але згадай, щб обіцяв мені
і ще не виконав.

ПРОСПЕРО.

Ого, бунтуєш?
Чого ще хочеш ти?

АРИЕЛЬ.

Я волі хочу.

ПРОСПЕРО.

Ще строк не вийшов, то й мовчи.

АРИЕЛЬ.

Згадай,
тобі ставав я завжди у пригоді,
ніколи не брехав, не помилявся.
Не нарікав, служивши, не перечив.
Ти обіцяв мене на цілий рік
раніше відпустити.

ПРОСПЕРО.

Ти забув,
від мук яких я визволив тебе!

АРИЕЛЬ.

О, ні!

ПРОСПЕРО.

Забув, і вже тобі заважко
місити глиб солоних хвиль,
з холодним вітром півночі летіти,
на мене працювати в темних надрах
землі, що від морозу задубіла.

АРИЕЛЬ.

О, ні, мій пане!

ПРОСПЕРО.

Брешеш, непотребо!
Чи ти забув про відьму Сікораксу,
що обручем її скрутила старість
і злість?

АРИЕЛЬ.

О, ні.

ПРОСПЕРО.

Забув! А де вона
родилася? Ану, скажи!

АРИЕЛЬ.

В Альжирі.

ПРОСПЕРО.

Еге! Отож! Я мушу раз на місяць
тобі нагадувати, чим ти був,
бо ти — забудько. Цю прокляту відьму
за всі її злочинства і чаклунства

— такі страшні, що слухати жахливо! —
колись з Альжіру вигнано було.
Тобі відомо це. Їй дарували
життя за вчинок той, який вона
зробила. Чи не так?

АРІЕЛЬ.

Так, так, мій пане!

ПРОСПЕРО.

Цю ятрооку відьму моряки
вагітною приставили сюди
і тут покинули, а ти, мій рабе,
— ти сам оповідав, — був їй слугою.
А що ти духом надто ніжним був,
то відмовлявсь виконувать її
земні, жажні бажання і накази,
і пойняла її страшенна лють:
її прислужники, лихі і дужі,
тебе в розколину сосни загнали,
і там ти мучився дванадцять років,
а за той час вона собі померла.
І ти, зацземлений zostавшись там,
стогнав... мов млинне колесо, вищав.
На цьому острові, де не було ще
ніякої людини, породила
вона рябого байстрюка...

АРІЕЛЬ.

І зветься
він Калібаном.

ПРОСПЕРО.

Так, це Калібан,

який прислужує мені. Згадай,
яку терпів ти муку: так стогнав,
що аж вовки, почувши, скавучали,
й ведмедям лютим пронимало дріжжю
серця. На катування рокувавши,
тебе вже визволити не могла
померла Сікоракса. Ні, то я,
почувши стогони твої, своїм
великим хистом змусив позіхнути
сосну і визволив тебе.

АРИЕЛЬ.

Я вдячний
тобі, мій володарю.

ПРОСПЕРО.

А як далі
ще нарікатимеш, то розколю
я дуба й зацемлю тебе поміж
його гудзатих ребер, і ти будеш
там скавучати знов дванадцять зим.

АРИЕЛЬ.

Прости, мій пане, слухатись я буду
твоїх наказів і без нарікань
твоєю чинити волю.

ПРОСПЕРО.

Ну, гаразд,
за два дні відпущу тебе.

АРИЕЛЬ.

О мій
шляхетний пане! Що мені робити?

Наказуй, що!

ПРОСПЕРО.

Піди та обернися
русалкою морською. Невидимий
для всіх очей ти будь, опріч моїх.
Прийми той образ і сюди явись.
Мерщій, мерщій іди!

(Виходить АРІЕЛЬ).

Прокинься, любо!

Прокинься, ясочко моя!

МІРАНДА.

Чудне

твое оповідання сон на мене
навіяло.

ПРОСПЕРО.

Струсни його! Ходи,
побачимо, що робить Калібан,
мій раб, який ніколи відповіту
почтивого не дасть.

МІРАНДА.

Нікчема він.

Мені на нього глянути огидно.

ПРОСПЕРО.

Без нього обійтися ми не можем:
він нам вогонь розпалить, нанесе
нам дров і всю брудну роботу зробить
Гей! де ти, Калібане? Гей, колодо!

КАЛІБАН (за сценою).

Тут досить дров.

ПРОСПЕРО.

Виходь, кажу, бо інша
робота є, яка тебе чекає.

Ну, ворущися, черепахо! Хутко!

(Повертається АРІЕЛЬ в образі русалки).

Чудесне видиво! Мій Аріелю
прекрасний! Вислухай, що я тобі
скажу на вухо.

АРІЕЛЬ.

Все зроблю, мій пане.

(Виходить).

ПРОСПЕРО.

Гей, гадино, дияволом зачата
і відьмою лихою, гей, виходь!

(Входить КАЛІБАН).

КАЛІБАН.

Хай скропить вас обох роса смертельна,
яку з гнилих боліт моя матуся
воронячим крилом змітала! Хай
на вас лихе повітря і болячки!

ПРОСПЕРО.

За це тебе вночі зведе судома,
і кольки опадуть, аж дух заб'є.
Тобі все тіло сколють їжаки,
аж будеш ти неначе той стільник:

у кожній дірці сотні жал бджолиних.

КАЛІБАН.

Дай пообідати. Це острів мій,
мені дістався він від Сікоракси,
матусі рідної, а ти забрав
його. Сюди прийшовши, ти спочатку
і пестував мене, і шанував,
давав водицю з ягодами пити,
навчав, як треба називать світила,
велике і мале, оте, що світить
удень, і те, що уночі нам світить.
Тобі я, полюбивши, показав
усе, що є на острові оцьому:
солодкі джерела й солоні води,
родючу землю й неродючу, голу.
Тепер я сам себе за це клянну.
Хай опадуть вас чари Сікоракси:
всі таргани, ропухи, кажани.
Тепер я вам кріпак і попихайло,
а сам собі раніше паном був.
Мене у скелю цю тверду загнали,
а решта острова — це ваше.

ПРОСПЕРО.

Брешеш,

бо ти не ласки слухаєш, а бійки.
Тебе, послідку, підібрав з землі я,
в свою оселю взяв, а ти хотів
мені дитину з'валтувати.

КАЛІБАН.

Го!

Жалкую, що не з'валтував, що став

на перешкоді ти, бо я б залюднив
цей острів калібанами.

ПРОСПЕРО.

Ти рабе
нікчемний, здатний на лихе, без крихти
добра! Я змилювався над тобою,
морочився, навчавши розмовляти.
Щодня я вдосконалював тебе.
Ти й висловитися не вмів, дикуне,
а лопотів, неначе та звірина.
Я намірам твоїм добрав слова.
Ти вчився, та було в твоїй лихій
породі те, чого шляхетна вдача
цурається, отож то по заслuzі
тебе в цю скелю замкнено, бо мало
тобі й в'язниці.

КАЛІБАН.

Ти навчив мене
балакати, і це пішло на користь,
бо вмію лаятись: чума на тебе
за ту твою науку!

ПРОСПЕРО.

Геть, поріддя
відьомське! Швидше принеси но дров!
Мерщій, бо ще для тебе є робота.
Ти кривишся, падлюго? Ну, якщо
не зробиш ти усе, як слід, або
наказа виконаєш неохоче,
то знов нашлю на тебе я ломець.
Крутитиме тобі кістки: ревтимеш,
аж дикий звір затруситься у лісі.

КАЛІБАН.

О, ні, не треба! (Нишком) Слухатись я мушу,
такий він чарівник, що приневолить
і матчиного бога Сетевоса
собі служити.

ПРОСПЕРО.

Геть мотайся, рабе!

(Виходить КАЛІБАН. Повертається АРІЕЛЬ, незримий:
награвуючи, співає; за ним услід ФЕРДІНАНД).

ПІСНЯ АРІЕЛЯ.

Ген на золотий пісок!
За́ руки й в танок!
Поцілуйтесь, поклоніться!
Хвилі, вгомоніться!
У танець мерщій, мерщій!
Там співає духів рій.
Слухай, слухай!

ГОЛОСИ (звідусіль).

Гав-гав!

АРІЕЛЬ.

То собаки брешуть.

ГОЛОСИ (звідусіль).

Гав-гав!

АРІЕЛЬ.

Слухай! Чуєш крики?
Півень проспівав
»Кукуріку!«

ФЕРДІНАНД.

Де музика? В повітрі? На землі?
Вже стихла. Певно тішить слух вона
якомусь богові на острові.
На березі сидів я й гірко плакав
над королем, над батьком, що загинув,
та хвилями до мене спів долинув,
гамуючи мій біль і їхню лють
солодким голосом. На спів я йшов.
Бо спів причарував мене. І зник.
Ось знов звучить.

АРИЕЛЬ (співає).

Батько твій на дні морському згинув.
Із кісток його ростуть коралі,
із очей зробилися перлини,
і ніщо від нього не пропало:
все морські солоні хвилі
в дивний скарб перетворили,
а русалки б'ють у дзвони.

ГОЛОСИ.

Бом-бом.

АРИЕЛЬ.

Слухай, дзвін гуде і стогне.

ФЕРДІНАНД.

Це пісня про отця, що потонув.
То співи не людські і не земні.
Ось угорі я знову чую голос.

ПРОСПЕРО.

О, підійми з очей завіси вій,
скажи, що бачиш там?

МІРАНДА.

О, що це? Дух?

Він озирається навколо. Боже,
яка вродлива в нього постать! Дух!

ПРОСПЕРО.

Ні, дівчино, він їсть і спить, і має
ті самі почуття, що й ми. Юнак,
якого бачиш ти, був на судні,
що потрощилося. Якби не горе,
що, мов пістряк, підточує красу,
то був би красень. Загубивши всіх
товаришів, пішов він їх шукати.

МІРАНДА.

В моїх очах він бог, бо я ніколи
не бачила таких істот шляхетних.

ПРОСПЕРО (нишком).

Все так іде, як я собі накреслив.
О душе, любий душе, я за це
тебе звільню за два дні.

ФЕРДІНАНД.

Це, мабуть,
богиня, в честь якої ллються співи.
Мое благання вислухай, скажи,
чи ти живеш на острові оцьому,
і як мені поводитися тут? .

З моїх благань я висловлю найперше
останнім: о, скажи, прекрасне диво,
ти — дівчина, чи ні?

МІРАНДА.

Ну, певна річ,
не диво я, а дівчина.

ФЕРДІНАНД.

О небо!
Це ж рідна мова. Я — найвищий з тих,
що розмовляють нею. О, якби ж то
там бути, де вона звучить!

ПРОСПЕРО.

Найвищий?
А що, якби почув слова твої
король неапольський?

ФЕРДІНАНД.

Мені так дивно
це слухати. Бо сам король, насправді,
слова мої почув. Бож я — король
неапольський, що власними очима,
які від сліз не висихають, бачив
смерть батькову.

МІРАНДА.

Ой, лихо!

ФЕРДІНАНД.

Щира правда!
З ним разом потонули всі вельможі,
мілянський дука й добрий син його.

ПРОСПЕРО (нишком).

Але мілянський дука й ще добріша
його дочка могли б це спростувати
у слухну мить. . . Зустрілись і очима
ззирнулися. О, добрий Аріелю!
Звільню тебе за це. (До ФЕРДІНАНДА). Дві слові, пане!
Боюсь, ви скривдили себе. Дві слові!

МІРАНДА.

Чому так неласкаво розмовляє
з ним батько мій. Це ж третій чоловік,
якого бачу я за все життя,
і перший, за яким зідхаю. Батьку,
хай на мій бік вас схилить милосердя!

ФЕРДІНАНД.

Якщо ти дівчина і свого серця
нікому ще не віддала, то будеш
ти королевою в Неаполі.

ПРОСПЕРО.

Ви, пане, скаменіться! На дві слові!

(Нишком).

Вони вже одно 'дного полонили,
але швидко цю справу мушу я
загальмувать. Що надто легко нам
дається, те для нас ціни не має.

(До ФЕРДІНАНДА).

Дві слові! Розказ мій: іди за мною!
Присвоїв ти ім'я, що не належить
тобі, і шпигуном сюди закрався,

щоб відібрати острів цей у мене,
господаря.

ФЕРДІНАНД.

О, ні, клянуся честю!

МІРАНДА.

Не може зло в такому храмі жити.
Якщо злий дух таку оселю має,
то будуть з ним змагатись духи добрі,
щоб завладати нею.

ПРОСПЕРО.

Йди за мною.

Не заступайся! Зрадник він. Ходім.
Заб'ю тобі в кайдани шию й ноги.
Питвом тобі буде морська вода,
а стравою — коріння в'яле, скойки
і мисочки від жолудів. Ходи!

ФЕРДІНАНД.

О, ні; змагатимусь, аж поки ворог
мене не подолає.

(Витягає меча і, зачарований, не може ним **замахнутись**).

МІРАНДА.

Любий батьку!

О, не чиніть таку швидку розправу.
Він лагідний і не страшний.

ПРОСПЕРО.

Це що?

Невжежто яйця хтять учити курку?

Сховай меча, шпигуне, що прийшов
усе розвідати, та не наваживсь
ударити, бо на твоїм сумлінні
тяжить провина. Ні, не замахнися,
бо можу обеззброїти тебе
оцим жезлом, і меч тобі із рук
впаде.

МІРАНДА.

Благаю, татку...

ПРОСПЕРО.

Не чіпляйся
до мене! Геть!

МІРАНДА.

О, змилуйся! За нього
я поручуся.

ПРОСПЕРО.

Цить! Ще слово скажеш,
і вилаю, зненавиджу тебе.
Яка заступниця знайшлась! Мовчи!
Ти думаєш, що кращого й на світі
нема, а тільки бачила його
та Калібана. Ну й дурне дівча!
Супроти інших сам він Калібан,
а інші — янголи супроти нього.

МІРАНДА.

О, невибаглива моя любов
його обрала. Кращого за нього
не прагну я побачити.

ПРОСПЕРО.

Ходімо!

Як у дитини, мляві поробились
у тебе м'язи й силу всю втерляли.

ФЕРДІНАНД.

О, так! Немов у сні, деревенію.
Смерть батькова, моя нікчемна кволість,
смерть друзів і загрози незнайомця,
якому я коритись мушу — все це
для мене легко важило б, якби
я здалека. з в'язниці, раз у день
міг бачити цю дівчину. Тоді
нехай на волі розкошує світ,
а з мене досить буде і в'язниці.

ПРОСПЕРО (нишком).

Ого! вже чари діють! (До ФЕРДІНАНДА). Ну, ходім!
Це добре ти зробив, мій Аріелю!

(До ФЕРДІНАНДА). Іди за мною!

(До АРІЕЛЯ). Вислухай, що маєш
для мене ще зробити.

МІРАНДА.

Заспокійся! .

О, батько мій — добріший, ніж тобі
зі слів його здається. І цей гнів,
йому він не властивий.

ПРОСПЕРО.

Будеш вільний,
як вітер серед гір, — лише зроби,

що наказав тобі.

АРІЕЛЬ.

Зроблю все чисто!

ПРОСПЕРО.

Ану, ходім! Не заступайсь за нього!

(Виходять).

ДРУГА ДІЯ

Перша сцена

Інша місцевість на острові.

(Входять АЛОНСО, СЕБАСТІАН, АНТОНІО, ГОНЗАЛО, АДРІАН, ФРАНЦІСКО та інші).

ГОНЗАЛО.

Тепер веселі будьте, мій королю.
У всіх нас є причина, щоб радіти:
ми врятувалися, й це важить більше,
аніж утрати наші. До журби
в нас привід є загальний: того лиха,
що ми зазнали, зазнають щоденно
жінки моряцькі, капітан, купець.
Але таке велике чудо, як
наш порятунок, може приключитись
небагатьом з мільйонів. А тому
утіхою своєю скорботу мудро
урівноважте.

АЛОНСО.

Замовчи, будь ласка.

СЕБАСТІАН.

Для нього ця втіха — мов холодна юшка.

АНТОНІО.

Це такий лікар, що не відчепиться.

СЕБАСТІАН.

Глянь, знов накручує свої дзигарі: ось зараз почнуть бамкати.

ГОНЗАЛО.

Королю...

СЕБАСТІАН.

Бам!.. Рахуй, скільки разів.

ГОНЗАЛО.

Якщо до серця брати кожен жаль,
то припаде нам...

СЕБАСТІАН.

...доляр!

ГОНЗАЛО.

Доля лиха. Маєш рацію. Оце ти сказав більшу правду, ніж хотів.

СЕБАСТІАН.

Оце ви мудріше сказали, ніж я сподівався од вас.

ГОНЗАЛО.

Тому, мій володарю...

АНТОНІО.

Ну й марнотрат він у словах!

АЛОНСО.

Покинь, будь ласка.

ГОНЗАЛО.

Ну, гаразд. Я скінчив. А проте...

СЕБАСТІАН.

...ще говоритиме.

АНТОНІО.

Побиймося в заклад, хто з них перший почне кукурікати: чи він чи Адріян?

СЕБАСТІАН.

Старий півень!

АНТОНІО.

Півник!

СЕБАСТІАН.

Гаразд, на що закладаємось?

АНТОНІО.

На сміх.

СЕБАСТІАН.

Гаразд!

АДРІАН.

Хоча цей острів і пустельний...

СЕБАСТІАН.

Ха-ха-ха! От і сплатив тобі заклад!

АДРІАН.

...безлюдний, майже неприступний...

СЕБАСТІАН.

... а проте...

АДРІАН.

... проте...

АНТОНІО.

... він приступивсь до нього.

АДРІАН.

... підсоння тут лагідне й ніжне.

АНТОНІО.

Чув? Соня — дівча ніжне.

СЕБАСТІАН.

Еге! Та ще лагідне, як він оце по-вченому доводить.

АДРІАН.

Нас обвіває солодкий подув.

СЕБАСТІАН.

Немов з легенів, та ще гнилявих.

АНТОНІО.

Або немов напахчений дряговиною.

ГОНЗАЛО.

Тут є усе потрібне до життя.

АНТОНІО.

Еге. Усе, крім засобів до життя.

СЕБАСТІАН.

Їх тут — мов кіт наплакав.

ГОНЗАЛО.

Трава яка розкішна і лискуча!

АНТОНІО.

А й справді, ґрунт зовсім бурий!

СЕБАСТІАН.

І клаптики зеленого.

АНТОНІО.

Він майже вгадав.

СЕБАСТІАН.

Ні, він пальцем прямо в небо попав!

ГОНЗАЛО.

А найдивніше те, — чому не йметься просто віри. . .

СЕБАСТІАН.

. . . як усім дивам на світі. . .

ГОНЗАЛО.

. . . що наші одяги, змокрилі у воді, зберегли свій блискучий новий вигляд, немов їх удруге пофарбовано, а не в морській воді сполощено.

АНТОНІО.

Якби хоч одна з кишень його вмiла говорити, то завдала б йому брехні.

СЕБАСТІАН.

Або облудно проковтнула б його промову.

ГОНЗАЛО.

Мені здається, наші одяги такі новісінькі, як тоді, коли ми вперше надягли їх в Африці на весіллі прекрасної королівни Кларібели й короля туніського.

СЕБАСТІАН.

Це було веселе весілля. З щасливим поворотом, як бачите.

АДРІАН.

Туніс ніколи не мав такої королеви понад королевами.

ГОНЗАЛО.

Після вдовиці Дідони не мав.

АНТОНІО.

Вдовиця! Чума на неї! Звідки взялася та вдовиця? Вдовиця Дідона!

СЕБАСТІАН.

А що, якби ще він сказав: удовець Еней? Господи, чого ви так хвилюєтесь?

АДРІАН.

»Вдовиця Дідона«, — ви сказали? Над цим треба подумати: вона ж була цариця в Картагені, а не в Тунісі.

ГОНЗАЛО.

Цей Туніс, пане, був Картагеною.

АДРІАН.

Картагеною?

ГОНЗАЛО.

Запевняю вас, Картагеною.

АНТОНІО.

Його слово спроможне на більше, ніж чудесна арфа.

СЕБАСТІАН.

Він спорудив мур і будинки.

АНТОНІО.

На яку ще неможливу річ він оце спроможеться?

СЕБАСТІАН.

Мабуть, понесе у кишені додому цей острів і замість яблука віддасть його синовкові.

АНТОНІО.

А зерна з нього в море посіявши, повирощує нові острови.

ГОНЗАЛО.

Еге.

АНТОНІО.

Ну, в добру пору!

ГОНЗАЛО.

Королю, ми говорили про те, що наші одяги немов такі самі новісінькі, як тоді у Тунісі, на весіллі дочки вашої, що тепер королева.

АНТОНІО.

Найвиборніша з усіх, що туди попадали.

СЕБАСТІАН.

За винятком, будь ласка, вдовиці Дідони.

АНТОНІО.

Вдовиця Дідона! Еге, вдовиця Дідона.

ГОНЗАЛО.

Чи ж моя куртка, королю, не така ж новісінька, як того дня коли я вперше надяг її. Чи ж не лисніє вона...

АНТОНІО.

Ото ж то й є, що лисніє.

ГОНЗАЛО.

... як у день весілля вашої доньки?

АЛОНСО.

Ви вуха забиваєте мені
речами, що я слухати не хочу!
О, краще б я її не віддавав!
Вертаючись звідтіль, згубив я сина,
а доньку втратив теж: від берегів
Італії вона далеко, й вже
ми не побачимось. Мій спадкоємцю
Неаполя й Міляну! о, яка

з морських почвар поглинула тебе?

ФРАНЦІСКО.

Королю, певно він живий. Я бачив, як розсікав він хвилі під собою, злітаючи на їхні гребні, й набік їх відкидав, стрічаючи грудьми рвачкий прибій і високо над шумом піднісни голову. Отак бадьоро веслюючи потужними руками, до скелі він доплив, що нахилилась понад водою й берегом підмитим і мов схилялася до нього. Певно, він учепивсь і виліз.

АЛОНСО.

Ні, загинув.

СЕБАСТІАН.

Себе самого в цьому винуватьте. Дочку Європі нащо не лишили? Воліли африканцеві віддати, і геть вона пішла вам із очей, які тепер від сліз не висихають.

АЛОНСО.

Будь ласка, замовчи.

СЕБАСТІАН.

Ставали ми навколішки, благаючи за неї. Вагалася душа її невинна поміж відразою й покорою, не знаючи, куди схилити шальку.

Мабуть, ви сина втратили навіки.
О, цьому торгу завдяки, тепер
в Неаполі й Міляні більше вдів,
ніж залишилося нам чоловіків,
щоб їх розрадити. Провина ваша.

АЛОНСО.

Найтяжча втрата теж моя.

ГОНЗАЛО.

О, принце
Себастьяне, ваша щира правда
безжалісна, і висловили ви
її не в слухний час. Ви тільки рану
вередите, замісто гоїти.

СЕБАСТІЯН.

Ви добре мовили.

АНТОНІО.

Немов хірург.

ГОНЗАЛО.

Коли ви хмаритесь, мій добрий пане,
то в наших душах мряка.

СЕБАСТІЯН.

Мряка?

АНТОНІО.

Мряка.

ГОНЗАЛО.

Якби я мав культуру тут завести. . .

АНТОНІО.

... то сіяв би кропиву.

СЕБАСТІАН.

Будяки.

ГОНЗАЛО.

Що б я зробив, тут бувши королем?

СЕБАСТІАН.

Не пив би, бо ніде нема вина.

ГОНЗАЛО.

В моїй республіці все навпаки
було б: заборонив би я торгівлю
та всякі уряди; там не було б
науки, і багатства, і нестатків,
спадщини, служби, договорів, меж
або границь, винарства, хліборобства.
Не знали б там металів і зерна,
вина, олії, й вільні всі від праці
були б: і чоловіки, і жінки,
— всі, всі. Жили б вони невинні й чисті.
Ніхто б не правив ними. . .

СЕБАСТІАН.

А проте
казав, що хоче бути королем.

АНТОНІО.

В його рес-публику кінець не сходиться з
початком.

ГОНЗАЛО.

Усе давала би природа людям
без праці рук. А підступу і зради,
меча, ножа, рушниці, списа й зброї
усякої у мене не було б.
Земля сама врожай рясний давала б,
щоб годувати мій народ.

СЕБАСТІАН.

А його підданці не женилися б і не виходили б
заміж?

АНТОНІО.

Де там!.. Усі були б ледарі та повії.

ГОНЗАЛО.

І я б так досконало правив, пане,
що золотий би вік затьмарив.

СЕБАСТІАН.

Хай

живе його величність!

АНТОНІО.

Хай живе

Гонзало!

ГОНЗАЛО.

Я... ви чуєте, королю?

АЛОНСО.

Та мовчи, будь ласка. Ти верзеш бозна що.

ГОНЗАЛО.

Охоче вірю вашій величності. Я це робив, щоб дати нагоду посміятись оцим панам, які мають легені такі дражливі й лоскотливі, що з бозна чого сміються.

АНТОНІО.

Це ми з вас сміялись.

ГОНЗАЛО.

У цих веселих жартах я проти вас бозна що. Ну, то й смійтеся з бозна чого.

АНТОНІО.

Ну, й удар!

СЕБАСТІАН.

Та ще й влучний!

ГОНЗАЛО.

Ви — відважні лицарі. Ви й місяць підняли б з його сфери, якби йому заманулося, будвши у ній, п'ять тижнів не мінятися.

(Входить АРІЕЛЬ, незримий, награвуючи врочисту мелодію).

СЕБАСТІАН.

Ми б це зробили, а тоді пішли б полювати на кажанів.

АНТОНІО.

Не сердьтесь, мій любий пане!

ГОНЗАЛО.

Ні, ручуся вам: мій розум не так легко виходить з рівноваги. Чи не хочете ви мене сміхом заколисати, бо я щось дуже втомився?

АНТОНІО.

Лягайте, та слухайте собі.
(Всі засинають, крім АЛОНСА, СЕБАСТІЯНА й АНТОНІЯ).

АЛОНСО.

Невже заснули всі?! Якби ж я міг,
склепивши очі, ще й думки склепити!
А сон мене змагає.

СЕБАСТІЯН.

То й засніть!
Нагода ця дається дуже рідко
скорботі. Сон гамує біль.

АНТОНІО.

А поки
ви міцно спатимете, мій королю,
ми вартувати будемо удвох,
щоб лиха вам не приключилось.

АЛОНСО.

Дяка
вам найщиріша. Дивна втома.

(АЛОНСО засинає. Виходить АРІЕЛЬ).

Звідки
найшла на них оця дрімота?

АНТОНІО.

Певно

підсоння так впливає.

СЕБАСТІАН.

А чому

у мене не склепляються повіки?

Не хочу спати я.

АНТОНІО.

І я не хочу.

Мов зговорившись, вони усі
позасинали. Наче грім побив їх.

А що, якби... Ні, ні!.. Мовчи... А все ж
я ніби на чолі твоїм читаю,
чим маєш бути ти. Тобі до рук
саме йде щастя. Я в уяві бачу,
на скронь тобі спускається корона.

СЕБАСТІАН.

Ти ще не спиш?

АНТОНІО.

Ти чуєш голос мій?

СЕБАСТІАН.

Я чую. Мова в тебе вже сонлива.
У сні говориш ти. Що ти сказав?
Це відпочинок дивний: спать з очима,
розплющеними широко; стояти,
ходити, розмовляти в сні глибокім.

АНТОНІО.

Себастіяне, ти своєму щастю

даеш дрімати, вмерти. Проморгаеш,
дарма, що не вві сні.

СЕБАСТІАН.

А ти хропиш
виразно, й є в цьому хропінні сенс.

АНТОНІО.

Я поважніший, ніж коли, і ви,
мене послухавши, поважні будьте,
бо це потроїть вашу міць.

АНТОНІО.

Гаразд.

Я — мов вода стояча.

АНТОНІО.

Я тебе

перетворю в бистрінь.

СЕБАСТІАН.

Перетвори,

бо мілина спадкова не дає
мені текти.

АНТОНІО.

Якби ви, друже, знали,
як потай ви плекаєте той замір,
що з нього смієтесь; як ви його,
оголюючи, тільки в пишні шати
прибрати хочете! О, на мілкому
на дно іде людина, боячись

глибокого.

СЕБАСТІАН.

Кажі, будь ласка, далі.
Твоїх очей, твого обличчя вираз
віщує щось. Але, мабуть, цей полог
важкий для тебе.

АНТОНІО.

Цей добродій, пане,
такий на пам'ять некріпкий, що пам'ять
по ньому теж недовговіка буде,
як переставиться, — цей балакун,
що тільки й вміє язиком плескати,
і має це за фах, — він запевняв,
що королівський син не утопився.
Така це щира правда, як і те,
що сонні плавають.

СЕБАСТІАН.

Нема надії,
щоб не втопився він.

АНТОНІО.

»Нема надії«, —
з цих слів зростає вам нова надія,
така висока, що і шанобство
не важиться до неї звести очі,
а тільки сумнів знайде там. Ви згідні,
що Фердінанд втопивсь?

СЕБАСТІАН.

Він згинув.

АНТОНІО.

Хто ж

в Неаполі найближчий спадкоємець?
Скажіть мені, будь ласка.

СЕБАСТІАН.

Кларібела.

АНТОНІО.

Вона, що королевою в Тунісі
і що живе на краї світу? Поки
з Неаполя до неї дійде звістка,
то немовлятам пух повиростає
на бороді. . . хіба що сонце буде
їй тут за посланця, бо місяць надто
повільний. О, вона, що через неї
поглинуло і вивергло нас море!
Обрала доля нас вершити дію:
усе, що сталося — пролог до неї;
усе, що станеться — від нас, від двох,
залежить.

СЕБАСТІАН.

Що ви маєте на думці?

Це правда, братня донька — королева
в Тунісі. Спадкоємниця вона
Неаполя. А між країнами
отими — просторінь.

АНТОНІО.

Це просторінь,
де кожна п'ядь кричить: »Не подолає
нас Кларібела. Бути їй в Тунісі.

В Неаполі Себастьян вартує!«
Скажи: якби не сон їх зміг, а смерть,
невже ж було б їм гірше, ніж тепер?
Невже тут не знайшовся б чоловік,
що правити Неаполем здолав би
не гірше, ніж оцей, що спить? Невже
тут не знайшлися б люди, що зуміли б
так само без потреби красномовно
балакати, як цей Гонзало? Сам я
сорокою спромігся б цокотати,
як він. Якби зо мною ви були
одної думки, то цей сон би вас
порвав у височінь. Ви зрозуміли?

СЕБАСТІАН.

Мабуть, що так.

АНТОНІО.

Тоді, чи ваша згода
ладна сприяти щастю?

СЕБАСТІАН.

Я згадав,
що свого брата Проспера колись
ви скинули.

АНТОНІО.

Це щира правда, й гляньте,
чи ж одяг мій тепер мені не личить
ще більше, ніж тоді? А братні слуги,
мені товаришами бувши, стали
підданцями мені.

СЕБАСТІАН.

А ваша совість?

АНТОНІО.

О принце! Де ж вона? Якби була це мозоля на нозі, то довелось би ходити у пантофляк; я у серці не відчуваю цього божества. Двадцяток совістей, які стоять між мною та Мілянном, скорше ледом покриються і знов розтануть, поки почнуть мене труїти. Ось ваш брат лежить, не ліпший, ніж ота земля, яка під ним. І що, якби він був отим, чим він тепер здається — трупом! Лише три цілі оцієї криці, яка в моїй руці — і він засне навіки. А тим часом ви пошліть до праотців це барахло старе, цього розумника, щоб на заваді не став. А решта все спокійно прийме: неначе кіт, що лиже молоко. Коли якийсь нам діло заманеться вершити, ми їм скажемо: »Пора!« і всі вони послужливо нам будуть хвилини рахувати.

СЕБАСТІАН.

Друже мій!

За прикладом твоїм піду: здобуду Неаполь я, як ти здобув Мілян.
Піднось меч! Один удар — і будеш ти вільний від данини, що її

ти сплачуєш. І я, король, до тебе
прихильний буду.

АНТОНІО.

Ну, підносимо разом!
Коли ударю я, то й ти удар.
Нехай Гонзало згине.

СЕБАСТІАН.

Ще дві слові.

(Розмовляють нишком. Повертається АРІЕЛЬ, незримий).

АРІЕЛЬ.

Мій пан, побачивши пророчим оком
ту небезпеку, що над вами звисла,
мене послав життя вам рятувати, —
інакше плян його загине.

(Співає на вухо ГОНЗАЛОВІ).

Ти вві сні знайшов відряду,
а тим часом темна зрада
тут меча гострить.
Як життя тобі ще миле,
то збери останні сили
і прокинься вмить!

АНТОНІО.

Мерщій до діла!

ГОНЗАЛО.

Янголи небесні!
Рятуйте короля!

(Всі прокидаються).

АЛОНСО.

О, що це! Що?

Прокиньтесь, гей! — Чого у вас в руках мечі? Чого ви дивитесь так страшно?

ГОНЗАЛО.

Що сталося?

СЕБАСТІАН.

Стояли ми на варті
тут коло вас, як вибухнув ураз
жахливий рев. Мов стогоном зайшлися
чи бугаї, чи леви, хто їх зна.
Чи не від того ви також збудились?
Мені аж гуд в ушах.

АЛОНСО.

А я не чув

нічого.

АНТОНІО.

О, такий страшний був галас,
що вуха і слонам позакладало б,
що міг би статись землетрус. Ревло
немов би ціле стадо левів.

АЛОНСО.

Чули

щонебудь ви, Гонзало?

ГОНЗАЛО.

О, королю,
я наче чув якесь бриніння дивне,

від нього я й прокинувся і вас
потряс і кликнув, а розкривши очі,
мечі у них в руках побачив. Правда,
що був тут шум якийсь. Тому нам треба
на чатах бути. Чи не краще нам
покинути це місце? Витягайте
мечі із піхов!

АЛОНСО.

Ну, ходімо далі,
шукати мого сина-бідолаху.

ГОНЗАЛО.

Хай захистить його від цих звірів
Господь! Він деє на острові.

АЛОНСО.

Веди нас!

АРІЕЛЬ.

Своєму панові я доповім,
що я зробив. Минула небезпека.
Іди, шукай, королю, свого сина!

(Виходять).

Друга сцена

Інша місцевість на острові.

(Входить КАЛІБАН з оберемком дров. Чути грім).

КАЛІБАН.

Хай всі отруйні випари, що сонце
збирає з дряговин, боліт і багон,
впадуть на Проспера. Лиха недуга
нехай пройме його. Нехай мене
почують духи, що йому підвладні.
Дарма. Я мушу лаятись. Вони
не зважаться щіпати, їжаками
мене лякать, або в багно штовхати,
або вести оманними вогнями
у темряву, збиваючи з шляху,
якщо їм пан мій цього не накаже.
Але із-за найменшої дрібнички
він завжди їх нацьковує на мене.
Вони то дражнять мавпами мене,
то хитро скручуються їжаками
на стежці, де босоніж я ходжу,
і їжаться, як наступлю на них,
а то схидами мене жалять,
сичать роздвоєними язиками,
доводячи нераз до божевілля.

(Входить ТРІНКУЛО).

Ой, ой, дивись! Он дух прийшов від пана,

щоб мучити мене, бо забаривсь
я з дровами. Оце впаду я плазьма,
то, може, він мене і не побачить.

ТРІНКУЛО.

Нема тут ні куща, ані чагарника, де б захисток
знайти від непогоди, а тут ще нова буря насува-
ється; чую, як вона вже у вітрі співає: он та
чорна хмара, величезна — немов гнила квашня,
що з неї ось-ось потече опара. Коли гримне, як
тоді, то не знаю де й голову заховати: з тієї хмари
потече, як з відра. — Що воно тут таке? чоловік
чи риба? живий чи мертвий? Риба: рибою тхне.
Їлкий та рибний дух. Мабуть тріска, та не дуже
свіжа. Ну й рибина! Якби це в Англії, де я колись
був, тї досить мені було б намалювати таку
рибу — і кожен гультай дав би п'ятака, щоб по-
дивитись. Там це страхіття у люди вийшло б.
Кожна чужа скотина там у люди виходить. Якщо
ніхто й мідяка не дасть каліці-жебракові, то де-
сять мідяків дадуть, щоб подивитись на мертвого
індіянина. — Та ще й риба з ногами! і плавки —
мов руки! Тепла! Їймо! Ну, тепер я міняю свою
думку; не буду далі обстоювати її. Це не риба, а
остров'янин, якого оце недавно грім побив. (Гримить).
Ой лихо! Знов гроза! Найкраще мені залізти під
його лапсердак; нема іншого місця, щоб захо-
ватись. Біда зведе людину з усякою скотиною й
побіч спати покладе. Закутаюсь та пересиджу,
поки буря перемусе.

(Входить СТЕФАНО, співаючи; в руках пляшка).

СТЕФАНО.

Нехочу я на море,
на березі помру, помру...

Це капосна мелодія: співати б її на похороні. Але
тут моя втіха!

(П'є й далі співає).

І боцман, і я, і гультяй-капітан,
і навіть гарматник завзятий
любили Моль, Мер, і Марго, і Мар'ян,
а Катьку не хочемо знати.

Бо в неї язик такий гострий, як ніс:
Кричить морякові: »Нехай тебе біс!«
Ця дівчина духу смоли не злюбила,
і коле кравець її там, де свербіло.
Гей, хлопці, на море! Хай дівчині біс!

Це теж капосна мелодія, але ось моя втіха!

(П'є).

КАЛІБАН.

Не муч мене... Ой!

СТЕФАНО.

Що за okazія! Чи не водяться тут чорти? Що це
ви нам усякі штуки втинаєте з дикунами та індіа-
нами, га? Невже я, втікши води, твоїх чотирьох
ніг злякався? Сказано: кінь о чотирьох ногах, та й
то спотикається. То так воно й буде, поки в тілі у
Стефана є дух живий!

КАЛІБАН.

Дух мене мучить... Ой!

СТЕФАНО.

Це якась четверонога потвора з острова; мабуть, її тряся схопила та трясе. Де в біса навчилася говорити по-нашому? Підсилю її трохи, може придасться. Коли відживлю її та присвою й повезу до Неаполя, то це буде дарунок, якому позаздрить усякий цар, що будь-коли ходив на шкіряних підшвах.

КАЛІБАН.

Не муч мене, благаю; я вже покваплюся з дровами.

СТЕФАНО.

Це його саме трусить, отож він говорить не дуже розумно. Хай скуштує з моєї пляшки! Якщо зроду ще не пив вина, то лихоманку як рукою здіме. Якщо його відживлю та присвою, то ціни йому не скласти. Хто його схоче мати, то заплатить гроші, та й чималі.

КАЛІБАН.

Ти ще мене не дуже мучиш, але тепер у шори візьмеш. Я це почуваю з того, як ти тремтиш. Це Просперо тебе вже спонукає.

СТЕФАНО.

Опам'ятайся, роззяв рота; оце тобі поверне глузд; роззяв рота, котенятко; від цього тобі враз тряся перетрясється. Ось побачиш, як. Ніхто не знає хто йому друг. Ну, ще раз роззяв щелепи!

ТРІНКУЛО.

Я, здається, знаю твій голос... Невже це... та ні, він утонув, це чорти. О, захисти, небесна сило!

СТЕФАНО.

Четверо ніг і два голоси, — це страховисько не абияке. Голос спереду ласкаво промовляє до друга, голос ззаду лається і бреше. Якщо вистачить мені вина у пляшці, щоб відживити його, то вижену з нього лихоманку. На тобі ще! — Амінь! Тепер наллю тобі трохи до другого рота.

ТРІНКУЛО.

Стефано...

СТЕФАНО.

Ти кличеш мене другим своїм ротом? Спаси, спаси, небесна сило! Це біс, а не потвора. Не хочу з ним снідати: нема в мене вил.

ТРІНКУЛО.

Стефано! Якщо це ти, Стефано, то обмацай мене та поговори зо мною; бо це ж я, Трінкуло, — не бійся, — твій добрий приятель Трінкуло.

СТЕФАНО.

Якщо ти Трінкуло, то вилазь. Я тебе потягну за менші ноги. Якщо тут Трінкуло, то оце його ноги. Та й справді Трінкуло! Як же ти став послідком цієї потвори? Чи вона може виділяти Трінкулів?

ТРІНКУЛО.

Я думав, що її грім побив. Та хіба ж ти не вто- нув, Стефано? Тепер я починаю думати, що ти,

справді, не втонув. Чи вже буря ущухла? Я, злякавшись грози, заховався під лапсердак оцієї мертвої потвори. Чи ти, справді, живий, Стефано? О Стефано, двоє неапольців урятувалось!

СТЕФАНО.

Будь ласка, не крути мене так, бо в животі мені бурчить.

КАЛІБАН (нишком).

Істоти гарні і якщо не духи,
то цей напевно бог, бо має він
небесний трунок. Стану перед ним
навколішки.

СТЕФАНО.

Як ти врятувався? Як сюди потрапив? Присягайся на пляшці: кажи, як сюди потрапив. Я врятувався на бочці вина, що її моряки за борт кинули. Присягаюся цією пляшкою, яку з кори деревної своїми руками зробив, коли мене викинуло на берег.

КАЛІБАН.

Присягаюсь на цій пляшці, що буду твоїм вірним рабом, бо це питво не земне.

СТЕФАНО.

Сюди! Присягайся! Як ти врятувався?

ТРІНКУЛО.

Поплив, чоловіче, як качка. Присягаюсь, що вмю, як качка, плавати.

СТЕФАНО.

Ну, приложися! Хоч ти й вмієш плавати, як качка, але з тебе гусак.

ТРІНКУЛО.

О Стефано, чи нема в тебе більше цього пійла?

СТЕФАНО.

Ціла бочка, чоловіче. Мій льох там, у скелі над морем, де я заховав своє вино. — Ну, потворо, як ся маєш? Чи кинуло тебе трусити?

КАЛІБАН.

Чи не з неба ти впав?

СТЕФАНО.

З місяця, їйбогу! Я колись був отією людиною в місяці.

КАЛІБАН.

Я тебе бачив там і молюся до тебе. Моя пані показала мені й тебе, і твого собаку, і твій куц.

СТЕФАНО.

Ходи сюди! Присягнись у цьому. Приложись! Я зараз наллю свіжого питва. Присягайся.

ТРІНКУЛО.

Це, їйбо, якесь дурне страховисько! Щоб я, та боявся його! Бідолашне страховисько! Людина в місяці! Ну, й легковіре страховисько! Добре ковтув, страховиську! Їйбо, добре!

КАЛІБАН.

Я покажу тобі на острові кожен клаптик родючого ґрунту. Я тобі ноги цілуватиму. Благаю, будь моїм богом.

ТРІНКУЛО.

Ййбо, дуже невірне й п'яне страховисько! Як бог засне, то воно йому ще пляшку вкраде.

КАЛІБАН.

Цілую тобі ноги. Присягаюся бути підданцем твоїм.

СТЕФАНО.

Ну, то ходи! Навколішки й присягайся!

ТРІНКУЛО.

Це ж боки можна рвати, дивлячись на це головате страховисько! Капосне страховисько! Мені духу б не вистачило побити його.

СТЕФАНО.

Іди, приложись!

ТРІНКУЛО.

Страховисько, та ще п'яне! Огидне страховисько!

КАЛІБАН.

Я покажу тобі усі джерела,
я буду ягоди тобі збирати,
ловити рибу і носити дрова;
чума на пана, що йому служу я!
Не буду я йому тягти колоди,

я за тобою йду, мій чудотворче!

ТРІНКУЛО.

Кумедне страховисько: з нещасного пияка та зробити чудотворця!

КАЛІБАН.

Скажи, я принесу тобі кисллиць,
і накопаю нігтями грибів,
я покажу тобі гніздо шуліки,
навчу прудких кицьок морських ловити,
я до ліщини поведу тебе
і принесу зі скелі пташенят...
Ходи зо мною! Хочеш?

СТЕФАНО.

Веди, та не тріпай, будь ласка, язиком. — Трінкуло! Король і решта нашої компанії потонули. Отож ми успадкуємо цей острів. Неси пляшку! Друже Трінкуло, ми зараз наллємо повну.

КАЛІБАН (п'яний співає).

Прощавай, мій пане, прощай!

ТРІНКУЛО.

Ревуче страховисько! П'яне страховисько!

КАЛІБАН.

Більше не буду
рибу ловити,
дрова носити,
мити посуду.
Бан, бан, Какалібан,
новий у тебе пан!

Воля, гей-гей! гей-гей, воля! воля, гей-гей, воля!

СТЕФАНО.

Добре страховисько! Показуй дорогу!

(Виходять).

ТРЕТЯ ДІЯ

Перша сцена

Перед Просперовою келією.

(Входить ФЕРДІНАНД, несе колоду).

ФЕРДІНАНД.

Буває іноді важка робота,
яку ми робим радісно й охоче:
нікчемне обертається в шляхетне,
торує шлях до пишної мети.
Оця брудна робота — і важка
мені, й ненависна. Та господиня,
якій служу, ту мертву працю робить
живою і солодкою для мене.
Хай батько і суворий, і шпаркий,
зате вона лагідна і погожа.
Я тисячі колод тягати мушу
і тут складати їх, під страхом кари
жорстокої. Моя ж солодка пані
сльозами умивається, як бачить,
що я поневірюся, і каже,
що до такої рабської роботи
робітника такого ще ніколи
не брано. Як слова її згадаю,
такі солодкі, то снагу в собі
я чую свіжу й радісно працюю.

(Входить МІРАНДА; на деякій відстані ПРОСПЕРО,
невидимий для них).

МІРАНДА.

Вже годі вам так тяжко працювати.
Якби ж то грім спалив оті колоди,
що купами ви мусите складати!
Спочиньте!.. Як горітимуть вони,
то будуть плакати, жаліючи,
що так тяжили вас. Тепер мій татко
заглибився в науку. Відпочиньте!
Годині зо три тут його не буде.

ФЕРДІНАНД.

О, поки я з роботою управлюсь,
то й сонце сяде, люба господине!

МІРАНДА.

Посидьте тут хвилину, я за вас
колоди поношу і поскладаю
до купи їх.

ФЕРДІНАНД.

О, ні, створіння ніжне!
Вже краще хай мені порвуться жили,
хай переломиться мені хребет,
аніж отак сидіти, склавши руки,
щоб ви поневірялись.

МІРАНДА.

Це мені
так само личить, як і вам; у мене
ще легше піде праця, бо з охоти
робитиму, а вам вона огидна.

ПРОСПЕРО.

О, бідне пташеня: уже в тенета
заплуталось!

МІРАНДА.

Ви стомлені на вигляд.

ФЕРДІНАНД.

О, ні, моя шляхетна господине!
Коли увечорі ви біля мене,
то ясний ранок у душі. Скажіть, —
щоб я згадати міг у молитвах, —
як ваше йм'я?

МІРАНДА.

Міранда! — О, мій татку,
я ж обіцялась цього не казати!..

ФЕРДІНАНД.

Міранда... означає це чарівна...
бо справді може світ зачарувати
така краса. Не раз я придивлявся
до гарних панночок, і дуже пильно;
і часто музика їх слів співучих
мое уважне вухо полонила;
і до вподоби припадали різні
жінки мені за їх чесноти різні.
— Але я з них і жадної всім серцем
не покохав. В шляхетній їхній вдачі
бували завжди вади. Але ви,
о, ви така довершена, що вам
і рівної нема, бо поєднались
у вас найкращі риси всіх істот.

МІРАНДА.

Не знаю я істот моєї статі,
лиця жіночого не пам'ятаю,
крім власного обличчя у свічаді.
А з чоловіків знаю тільки вас
та мого батька любого; не тямлю,
які обличчя у людей на світі.
Але клянусь чеснотою моєю,
цим діамантом в посагу моїм,
що іншого супутника не хочу,
крім вас; моя уява неспроможна
створити інший образ, щоб її
заполонив. . . Я забалакалась
і вже забула батькові накази.

ФЕРДІНАНД.

Мірандо, здумай, що я принц, а може
король уже (о, краще б ним не був!) . . .
і не терпів би я цього кріпацтва,
так само як не дозволяв би мухам
себе в уста жалить. І ось що каже
моя душа: в ту саму мить, як я
тебе побачив, серце полетіло
до тебе, прагнучи тобі служити.
Зосталось там воно. Заради тебе
зробився я терплячим дроворубом.

МІРАНДА.

То ви кохаєте мене?

ФЕРДІНАНД.

О небо!

о земле! будьте свідками мені!

Вінчайте успіхом мої змагання,
якщо кажу я правду. А як ні,
то хай мої надії щонайкращі
на марнощі оберне зла невдача.
Понад усе на світі я тебе
милую і кохаю.

МІРАНДА.

Я дурна,
що плачу з радості.

ПРОСПЕРО.

Прекрасна зустріч
двох вибраних сердець. Хай благодать
небес ці паростки зростить.

ФЕРДІНАНД.

Чого
ви плачете?

МІРАНДА.

З негідности моєї:
не смію дати те, що прагну дати.
Не смію взяти те, без чого з туди
помру. Та годі грати! Як не крийся,
воно потужно вирветься навні.
Геть, геть, облудна гро! Невинносте
свята, ти підкажи мені слова!
Як хочете, я вам дружина буду;
як ні — помру покірною рабою.
Вам вільно не дозволити, щоб я
супутниця була вам, та не вільно
заборонить, щоб я була слугиня.

ФЕРДІНАНД.

О владарко, укохана моя!
Я — бранець твій.

МІРАНДА.

І мій дружина?

ФЕРДІНАНД.

Так!

І серце — мов той раб, якому волю
даровано! Так ось моя рука!

МІРАНДА.

А ось моя, яку вам разом з серцем
я віддаю. Прощайте! Це розлука
на півгодини.

ФЕРДІНАНД.

О, прощай, прощай!

(Виходять ФЕРДІНАНД і МІРАНДА в різних напрямках).

ПРОСПЕРО.

Не можу я радіти, як вони,
що в захваті забули все на світі.
Та радості, ще більшої, як ця,
мені не справило б ніщо. Піду
я до книжок моїх, бо до вечері
залагодити треба пильні справи.

(Виходить).

Друга сцена

Інша місцевість на острові.

(Входять КАЛІБАН, СТЕФАНО і ТРІНКУЛО).

СТЕФАНО.

І слухати не хочу! Коли бочка буде порожня, тоді питимемо воду; а до того ані краплини. Отож готуйтеся приступити. Слуго-страховиську, пий до мене!

ТРІНКУЛО.

Слуго-страховиську! божевільний острів! Кажуть, що нас п'ятеро на цьому острові. Троє з них — ми. Якщо іншим двом так само памороки забило, як і нам, то вся держава хитається.

СТЕФАНО.

Пий, слуго-страховиську, коли кажу тобі. Ще тобі очі в голові сидять.

ТРІНКУЛО.

А де ж їм бути? Це було б чудове страховисько, якби вони йому в хвості сиділи.

СТЕФАНО.

Моє страховисько язика втопило у пляшці. А мене... мене й море втопити не може. Поки до берега добрався, то миль тридцять п'ять туди й

сюди поплавав. Клянуся світлом божим, будеш моїм лейтенантом, або моїм джурою.

ТРІНКУЛО.

Краще вже лейтенантом, бо йому зовсім не журно.

СТЕФАНО.

Ми не хочемо бігти, мусьє страховиську!

ТРІНКУЛО.

Іти теж не хочемо; оце ляжемо й будемо побріхувати, як ті собаки.

СТЕФАНО.

Потворо, заговори, хоч раз у житті, якщо ти добра потвора.

КАЛІБАН.

Як вашій милості йдеться? Я вам лизати буду черевики. — Йому служити я не хочу: він не відважний.

ТРІНКУЛО.

Брешеш, дурне страховиську! Я міг би з отаманом до бою стати. Ах, ти рибо бунтарська! Чи ж може бути людина боягузом, ковтнувши стільки вина, як я сьогодні? Як ти можеш сказати таку страховинну брехню, коли ти тільки наполовину страховисько, а другою половиною риба?

КАЛІБАН.

Чуєш, як він глузує з мене? Чи ж ти йому потуратимеш, мій князю!

ТРІНКУЛО.

»Князю«, — сказав він. Щоб страховисько та могло бути таке дурне!

КАЛІБАН.

Чуєш, чуєш, знов! Закусай його, будь ласка, на смерть!

СТЕФАНО.

Трінкуло, тримай язика на зашморзі! Бо як будеш бунтувати, то — на перше дерево тебе! Бідне страховисько підданий мій і не має терпіти жадної кривди.

КАЛІБАН.

Дякую, шляхетний князю! Чи не буде твоя ласка ще раз вислухати мою просьбу, з якою я вже звертався до тебе?

СТЕФАНО.

Еге! Ставай навколішки й ще раз кажи! А ми з Трінкулом на ногах постоїмо.

(Входить АРІЕЛЬ, невидимий).

КАЛІБАН.

Як я вже тобі казав, я — підданець тирана, чаклуна, що своїми хитроцями позбавив мене острова.

АРІЕЛЬ.

Ти брешеш.

КАЛІБАН.

Сам ти брешеш, мавпо цокотлива! Щоб тебе з землі стер мій відважний пан! Я не брешу.

СТЕФАНО.

Трінкуло, якщо ти ще раз його переб'єш, то — бачиш кулака оцього? — зуби тобі повибиваю.

ТРІНКУЛО.

Та я ж нічого не казав!

СТЕФАНО.

Цить і ні слова! — Далі кажи.

КАЛІБАН.

Кажу, що чарами здобув він острів, від мене відібрав. Твоя величність нехай його скарає... ти відважний, а ця нікчема не посміє...

СТЕФАНО.

Це щира правда.

КАЛІБАН.

Ти паном будеш тут, а я — слугою.

СТЕФАНО.

Як же до цього діла взятись? Чи можеш ти мені дорогу показати до нього?

КАЛІБАН.

Тобі до рук я сонного віддам, і цвяха в голову йому заб'єш.

АРИЕЛЬ.

Брешеш, бо не зробиш цього.

КАЛІБАН.

Опудало рябе! Пархатий блазню!
— Набий його, мій князю, забери
у нього пляшку, бо, як спорожніє,
хай воду п'є морську. Не покажу
йому джерел солодких.

СТЕФАНО.

Трінкуло, не наривайся на небезпеку! Щоб ти
мені мое страховисько ані єдиним словом більше
не перебивав, бо — бачиш кулака? — не помилую
тебе й битка з тебе зроблю.

ТРІНКУЛО.

Та хіба я що казав? Ййбо, нічогісінько. Ось
відійду собі далі.

СТЕФАНО.

Чи ж не сказав ти, що воно бреше?

АРИЕЛЬ.

Ти брешеш!

СТЕФАНО.

Я брешу? Так от тобі! (Б'є його). Якщо смакує,
то ще раз скажи, що брешу.

ТРІНКУЛО.

Та я ж не казав, що брешеш! Чи ти здурів,
чи оглух? До біса твою пляшку! От до чого може

довести вино і пияцтво! Чума на твоє страхови-
сько, й щоб тобі чорти пальці повідбивали!

КАЛІБАН.

Ха-ха-ха!

СТЕФАНО.

Ну, далі оповідай! — Стань, будь ласка, поодаль.

КАЛІБАН.

Набий його, як слід; тоді і я
його наб'ю.

СТЕФАНО.

Поодаль стань! — Ну, далі.
Оповідай.

КАЛІБАН.

Отож, кажу тобі,
він має звичку спати по обіді.
Заволодій раніш його книжками,
а потім черепа йому розбий
дрючком або поліном; чи ножем
горлянку переріж. Таж не забудь
книжки йому попереду забрати.
Без них такий він дурень, як і я,
і жаден дух не слухає його;
усі його ненавидять, як я.
Спали йому книжки... У нього є,
— як мовить він, — приладдя добре
устаткувати дім, якщо колись
його здобуде. Та найбільший скарб —
його красуня-донька. Сам він каже,
що рівної нема. Я тільки двох

жінок у світі бачив: Сікораксу,
мою матусю рідну, та Ї.
Але вона, супроти Сікоракси,
однаково, що день супроти ночі.

СТЕФАНО.

Славненька дівчина?

КАЛІБАН.

Еге, мій пане!

Ручусь: вона тобі оздобить ложе
і добрі дасть плоди.

СТЕФАНО.

Страховиську, я вб'ю цього чоловіка: його дочка
і я — ми будемо король і королева. Хай живе
наша величність! А Трінкуло і ти, — ви будете
віцекоролями. Чи до вподоби тобі ця змова,
Трінкуло?

ТРІНКУЛО.

Чудово!

СТЕФАНО.

Дай мені руку! Прости, що побив тебе, але, поки
дух у тебе в тілі, тримай язика на зашморзі.

КАЛІБАН.

За півгодини він засне. Чи хочеш
ти знищити його?

СТЕФАНО.

Клянуся честю.

АРИЕЛЬ.

Це панові перекажу я.

КАЛІБАН.

Ти звеселив мене, і я радію.
Шаліймо! Хочете співати пісню,
якої щойно ви мене навчили?

СТЕФАНО.

Я на твоє прохання, страховиську, все зроблю,
що хочеш; усе, що хочеш. — Ану, Трінкуло,
заспіваймо!

(Співає).

Ловіть і дражніть,
дражніть і ловіть,
а думка є вільна.

КАЛІБАН.

Це не та мелодія.

(АРИЕЛЬ награвас мелодію на бубні й сопілці).

СТЕФАНО.

Що це таке?

ТРІНКУЛО.

Мелодія нашої пісні, що її награвас людина без
тіла.

СТЕФАНО.

Якщо ти людина, то явись нам у подобі своїй;
якщо біс, то в якому хочеш образі.

ТРІНКУЛО.

Прости, Господи, гріхи мої!

СТЕФАНО.

Хто вмирає сплачує всі свої борги. Я викликаю тебе. — Хай Господь нас милує.

КАЛІБАН.

Чи ти злякався?

СТЕФАНО.

Ні, страховиську, я — ні!

КАЛІБАН.

Не бійся! Тут повітря повне шумів,
солодких звуків і мелодій ніжних,
які втішають слух і зла не чинять.
Бреньчать часами сотні інструментів
мені над вухом: іноді прокинусь,
проспавши довгий час, а голоси
удруге заколисують мене.

І хмари розкриваються, — вві сні
я бачу, — й в них скарби блискучі сяють,
ось-ось посиплються на мене, й раптом
я прокидаюся і плачу, плачу,
бо вже кінчився сон.

СТЕФАНО.

Це мені буде пишне королівство, де музика
гратиме даром.

КАЛІБАН.

Як знищиш Проспера.

СТЕФАНО.

Це незабаром буде. Я запам'ятав усе, що ти мені сказав.

ТРІНКУЛО.

Пісня затихає. Ходім услід за нею, а тоді зробимо наше діло.

СТЕФАНО.

Веди, страховиську! Ми підемо за тобою. Хотів би я побачити оцього барабанщика. Ну й штукар він!

ТРІНКУЛО.

Ідеш за мною? Я йду, Стефано!

(Виходять).

Третя сцена

Інша місцевість на острові.

(Входять АЛОНСО, СЕБАСТІЯН, АНТОНІО, ГОНЗАЛО, АДРІАН, ФРАНЦІСКО та інші).

ГОНЗАЛО.

Їйбогу далі я не можу йти.
Старі кістки мене болять, а тут
стежки такі поплутані, й дороги
покручені. Дозвольте відпочити!

АЛОНСО.

Тебе, старий, я ляяти не смію
за це, бо сам стомився вкрай; мені
аж памороки забиває. Годі!
Сідай та відпочинь. Зрікаюсь я
своїх надій, що тішили мене.
Він утопивсь, і ми дарма блукаєм.
Глузує море з нас, що на землі
його шукаєм. Ну, нехай!

АНТОНІО (нишком до СЕБАСТІЯНА).

Я радий,
що зрікся він надій. А ми, хоч раз
і схибили, та наміру свого
не зречемось.

СЕБАСТІАН (нишком до АНТОНІА).

Годину тільки треба
нам вигодити.

АНТОНІО (нишком до СЕБАСТІАНА).

Уночі! Вони
заснуть, потомлені від блуканини,
і сторожити буде їм несила.

СЕБАСТІАН (нишком до АНТОНІА).

Еге, вночі; і цить!

(Дивна, врочиста музика).

АЛОНСО.

Які це звуки?
— О друзі, слухайте!

ГОНЗАЛО.

Чудова пісня!

(Входить вгорі ПРОСПЕРО, невидимий. Входять різні дивні примари; вносять накритего стола; танцюють навколо, вітаючи привітливими рухами; запрошуючи до їжі короля та інших, зникають).

АЛОНСО.

Послав нам Бог господарів гостинних.
— О, що ж воно таке?

СЕБАСТІАН.

Живі ляльки.
Тепер повірю я, що однороги

на світі є, що фенікс-птиця є
в Арабії, де править дерево
йому за трон.

АНТОНІО.

Я вірю в те, і те.
Я присягаюсь: правда все, у що
не вірять люди, а мандрівники
ніколи не брехали, хоч не ймуть
їм віри дурні, що сидять удома.

ГОНЗАЛО.

Якби в Неаполі я розказав
оце, невже б мені повірив хтось?
Якби сказав: я бачив остров'ян, —
бо є ж вони на острові оцьому, —
які, хоча потворні, та звичаї
у них такі лагідні, що такими
не міг би похвалитися ніякий
народ у світі.

ПРОСПЕРО. (нишком).

Чесний чоловіче,
це правду ти сказав, бо серед вас
є гірші за чортів.

АЛОНСО.

Не можу я
надивуватись: рухами своїми
і музикою ці безслівні тіні
вели розмову, що така виразна.

ПРОСПЕРО. (нишком).

Чекай, ще не хвали.

ФРАНЦІСКО.

І позникали
вони так дивно.

СЕБАСТІАН.

Це дарма! Вони ж
нам залишили страви, а у нас
є шлунки. — Призволяйтеся, панове!

АЛОНСО.

Я — ні!

ГОНЗАЛО.

Та ви не бійтеся, королю!
За тих часів, як ми ще були дітьми,
хіба хто вірив, що на світі є
грудоголові люди, й що на горах
живуть потвори-люди з грубим волом,
вим'ястим, наче воло бугая?
Ну, а тепер вам кожен мореплавець
посвідчить ці дива.

АЛОНСО.

Піду, поїм.
Хоч би й тут смерть мені! Однаково.
Найкраще я втеряв. Ходімо, брате!
Ходімо, дуко!

(Грім і блискавиця. Входить АРІЕЛЬ в образі гарпії; б'є крилами по столі, і страви зникають).

АРІЕЛЬ.

О, трое грішників! Премудра доля,
що порядкує світом, де істоти

в її руках лише знаряддя, — доля
звеліла ненажерливому морю,
щоб вивергло вас трьох на острів цей
безлюдний, бо негідні ви, щоб жити
серед людей. На вас я божевілья
навіяв, а в такому стані люди
себе лиш віщають і топлять.

(АЛОНСО, СЕБАСТІАН та інші витягають мечі).

Дурні!

Я і брати мої, ми — слуги долі.
Рубати крила нам отим залізом,
з якого ви мечів понакували —
однаково, що шматувати вітер,
чи розтинати хвилю, що надвое
не розсічеш. Ми — духи невразливі.
Якби ви нам могли й завдати ран,
то ці мечі піднести вам несила,
бо стали заважкі. Мій обов'язок —
вам нагадати, як утрьох прогнали
ви Проспера лагідного з Міляну,
як вивезли з дитиною малою
у море, що тепер за них помстилось.
І помста, що відрочує, але
не забуває, збурила стихії.
Земля і море проти вас повстали.
Уже вони тобі забрали сина.
І знай: лиха і довга згуба, гірша
за наглу смерть, услід за вами піде,
на ваші голови впаде. Від тої
недолі лютої урятуватись
ви можете в пустелі цій безлюдній
лиш каяттям і тугою та чистим,
незайманим життям.

(Зникає у громі; знов ніжна музика, і з'являються примари, танцюючи й передражнюючи; виносять стола).

ПРОСПЕРО.

Як досконало ти, мій Аріелю,
втілюєся в гарпію! Струнка потворо!
Як я тебе навчив, ти все сказав,
що мав сказати. Нижчі мої слуги
теж непогано грали свої ролі:
майстерно і правдиво. Мої чари
вже діють, божевіллям вороги
мої пойняті: всі в моїй руці.
Оце покину їх та полечу
до Фердінанда, що, на їхню думку,
загинув, і до ясочки моеї.

(Виходить вгорі).

ГОНЗАЛО.

Свят-свят! Куди втопили ви свій погляд,
королю мій? ви наче скам'яніли.

АЛОНСО.

О, жах! О, жах! Мені здається, хвилі
простугоніли, й вітер проспівав,
і грім, оцей орган страшний, потужний,
прогуркотав Проспєрове ім'я.
Вони про злочин мій гули й стогнали.
І так, мій син покоїться у мулі.
У глиб незміряний пірну, мов камінь,
і ляжу з ним.

СЕБАСТІАН.

По-одному давай

чортів, то переб'ю їх легіони.

АНТОНІО.

Я теж!

(Виходять СЕБАСТІАН і АНТОНІО).

ҐОНЗАЛО.

Всі троє наче знависніли.
Важка провина їхня — мов отрута,
що діє аж по довгим часі: дух їм
почав мутніти. — Ви, які прудкіші
за них, підіть за ними вслід, щоб лиха
в нестямі не накоїли!

АДРІАН.

Ходім!

(Виходять).

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

Перша сцена

Перед Просперовою келією.

(Входять ПРОСПЕРО, ФЕРДІНАНД і МІРАНДА).

ПРОСПЕРО.

Якщо тебе занадто я суворо
карав, то ось тобі і є заплата:
я віддаю мого життя третину,
— бо задля доньки жив, — до рук твоїх.
Всі муки тільки іспитом були
твого кохання, але іспит цей
ти добре склав. Хай свідком буде Бог,
відписую цей найдорожчий скарб
тобі. О, ти не смійся, Фердінанде,
що я свою дочку так вихваляю.
Ти сам побачиш, як вона високо
стоїть понад усі ці похвали.

ФЕРДІНАНД.

Хоч би оракул сам це заперечив
я вірив би протє.

ПРОСПЕРО.

Тоді, як дар
від мене, як добро, що ти придбав
і викупив, бери мою дочку.
Але якщо ти їй дівочий пояс
ще до вінця розв'яжеш, перед тим

як поєднає вас обряд священний,
то вже небесна благодать не скропить
оцей союз. Суха злоба неплідна,
незгода і відразу ятроока
тернами вам посиплють шлюбне ліжко:
його зненавидите ви обоє.
Тож стережіться ви, як має вам
світити ясний світоч Гіменея.

ФЕРДІНАНД.

О, щоб мені діждати днів погожих,
нащадків і до старости дожити
у цім коханні! Всім святим клянуся,
що ні печера затишна і темна,
ні інша нагода, ні геній злий,
ні зваба, ні спокуса найсильніша,
— ніщо на світі не здолає честь
мою перетопити в плотську похоть
і притьмарити сяйво того дня,
коли мені здаватиметься зранку,
що коні Фебові повільно йдуть,
а ніч прип'ята на ланцюг.

ПРОСПЕРО.

Це добре
ти мовив. Сядь! Погони ще з нею,
вона твоя. Гей, вірний слуго мій,
мій Аріелю, гей!

(Входить АРІЕЛЬ).

АРІЕЛЬ.

Я тут. Чого жадає
мій володар?

ПРОСПЕРО.

Ти і брати твої
останнє діло виконали добре.
Тепер мені ви ще раз послужіть.
Збери ти юрми духів, що над ними
тобі я владу дав; сюди поклич.
Нехай летять мерщій, бо хочу я
потішити цю пару молоду
своїм мистецтвом. Я ж їм обіцяв,
і вже вони чекають.

АРИЕЛЬ.

Зараз?

ПРОСПЕРО.

Миттю!

АРИЕЛЬ.

Як мигну і гляну,
як гукну в поляни,
кожен дух на місці стане
і кивне з туману.
— Любиш ти мене, мій пане?

ПРОСПЕРО.

Люблю, мій ніжний Аріелю, йди
і жди, аж поки я тебе покличу.

АРИЕЛЬ.

Я зрозумів.

(Виходить).

ПРОСПЕРО.

Чи ти додержиш слова?
Ти залицяню волі не давай,
бо навіть найсвященніші присяги
пожежа крові нищить, мов солону.
Повстримний будь; а ні, то попрощайся
з обітами своїми!

ФЕРДІНАНД.

Будьте певні!
Дівочтва сніг незайманий і чистий,
що серце вкрив мені, остудить жар
моєї крові.

ПРОСПЕРО.

Добре! — Аріелю!
Явись і наведи примар. Мовчіть!
Увага! Ані слова!

(Тиха музика. Входить ІРІДА).

ІРІДА.

Свої поля, Цереро плодовита,
де зріють просо, і ячмінь, і жито,
трависті схили гір, де барани
пасуться, ниви й радісні лани,
і береги, що прибрані в тюльпани,
що їх дощами кроплять дні весняні,
щоб чисті німфи з них плели вінки,
і тіняві гаї, де юнаки
закохані зідхають, пишні грона,
приморські скелі і піщане лоно,
де ти на сонці спиш, — це все покинь,
на цей моріг, сюди, сюди полинь.

Веселка я, посланниця цариці,
що з неба мчить до нас у колесниці,
запрягши пишних пав своїх. Приймай
запросини, Цереро, завітай!

(З'являється ЦЕРЕРА).

ЦЕРЕРА.

Вітай, посланнице синьо-червона,
яка виконує наказ Юнони.
Ти з шафранових крил мені роси
натрушуєш на квіти і ліси.
Твоя дуга блакитна оповине
кущем порослі гори і долини,
і твій барвистий шаль земля напне.
— Чого цариця кликала мене?

ІРІДА.

Щоб ти двох молодих ушанувала,
щоб від щедрот твоїх і їм припало.

ЦЕРЕРА.

Скажи, веселко, чи на святі цім
Венера буде з хлопчиком своїм?
Бо через їхні підступи нікчемні
украва дочку у мене Діс підземний,
і відтоді минаю я цей збрід —
її та пустуна сліпого.

ІРІДА.

Слід

од них пропав. Свій скерували літ
вони до Пафоса крізь хмари білі,
і мчать їх повіз голуби. Хотіли

вони в спокусу ввести молодят,
що клялись ночі шлюбної обряд
не виконать, аж поки не запалить
сам Гіменей їм смолоскипа. Але
вчинити тут нічого не могла
коханка Марсова, — тому втекла.
А син її зламав свій лук і стріли,
клянеться він, що буде хлопчик милий,
і що тепер навчить його біда
ловити горобців.

ЦЕРЕРА.

О, це хода
царицина. Юнона йде до нас.

(Входить ЮНОНА).

ЮНОНА.

Вітайте, сестри любі! В добрий час
з'явилися ви цих двох благословити.
Хай честь і шану принесуть їм діти.

(Співають).

ЮНОНА.

Щастя і багатство, й врода,
довгий вік і добра згода!
Хай вас радість не минає,
— це Юнона вам бажає.

ЦЕРЕРА.

Урожай і хліба гори,
повні ясла і комори,
винограду пишні грона,
яблука рясні, червоні!

Після жнив нехай настане
зразу знов пора весняна!
Хай нестаток вас минає!
Так Церера вам бажає.

ФЕРДІНАНД.

Видовисько величне й чарівнича
гармонія. Невже це духи?

ПРОСПЕРО.

Духи,
що з їхніх дальніх царств я покликав,
і ось вони моїм коряться примхам.

ФЕРДІНАНД.

Повік хотів би жити тут, де маєш
такого батька-чудодія: робить
він рай із цього острова.

(ЮОНА й ЦЕРЕРА шепочуться і щось доручають зро-
бити ІРІДІ).

ПРОСПЕРО.

Мовчіть!
Шепочеться з Церерою Юона.
Щось має бути ще. Мовчіть, — інакше
пропали чари.

ІРІДА.

Ви, німфи і наяди у струмках,
вінки сплітаєте в очеретах.
Покиньте ваші кручені річища,
йдіть, Юона кличе вас на грища.
О, чисті німфи! Ви благословіть
союз кохання щирого! ходіть!

(Входять НІМФИ).

Женці смагляві, стомлені од жнив,
біжіть сюди, бо тут веселий спів.
О, надягніть свої брилі з соломи.
Вас німфи кличуть. Гей, струсніть утому
і з ними у танок!

(Входять ЖЕНЦІ у відповідному вбранні і кружляють з
НІМФАМИ в граціозному танку; під кінець ПРОСПЕРО
раптом схоплюється й починає говорити; тоді саме з
дивним, глухим гудінням примари зникають).

ПРОСПЕРО (нишком).

А я й забув
про змову Калібана, що поклявся
мене згубить. Наблизилась хвилина,
коли та трійка виконати мала
злочинний замах. (до ДУХІВ) Годі вже! Зникайте!

ФЕРДІНАНД.

Поглянь, чогось твій батько схвилювався.

МІРАНДА.

Я ще не бачила його таким.

ПРОСПЕРО.

Ти, сину мій, немов би сам не свій.
Веселий будь! Кінчився наш бенкет.
Як я тобі казав, ці лицедії —
то духи, що розтанули в повітрі.
Як ці хисткі примари і видіння,
так само башти, хмарами укриті,
палаці пишні й храми урочисті,
і куля ця земна з усім, що є

на ній, колись розвіються, розтануть,
не полишивши сліду. Так, як щезла
оця мара безплотна. Ми — примари,
які вві сні являються, і наше
життя коротке — це не більш, як сон.
Я щось нездужаю, бо голова
стара йде обертом, — та це пусте!
Зайди до келії та відпочинь,
бодай провітрюсь трохи,
то й відійду.

ФЕРДІНАНД і МІРАНДА.

Хай Бог пошле вам спокій!

(Виходять).

ПРОСПЕРО.

Мій Аріелю! Миттю злинь, прилинь!

(Входить АРІЕЛЬ).

АРІЕЛЬ.

Я тут. Чого жадаєш ти?

ПРОСПЕРО.

Пора
до бою нам ставати з Калібаном.

АРІЕЛЬ.

Коли, владарю мій, я грав Цереру,
то нагадати хтів, але боявся
розсердити тебе.

ПРОСПЕРО.

Ти де покинув

негідників?

АРІЕЛЬ.

О, вже вони були
п'янісінькі: такі хоробрі стали,
що вже сікли повітря, що їм дме
в обличчя, і топтали люто землю,
що їм цілує п'яти. Йшли здійснити
свій замір. Я тоді забив у бубон.
І вуха враз, мов дикі жеребці,
вони нащулили, повітріщали
баньки й носами музику нюшили.
Вони, мов за коровою телята,
за мною йшли крізь будяки й терни,
що дряпали їм ноги; я покинув
їх на болоті, що взялося мулом,
і там вони танцюють, по коліна
вгрузаючи в смердючу твань.

ПРОСПЕРО.

З цим добре
ти справився, мій пташе! А тепер
зостанься ще незримий та іди,
повитягай із хати всякий мотлох,
щоб приманити злодія.

АРІЕЛЬ.

Іду.

(Виходить).

ПРОСПЕРО.

Це чорт! Ну, прирожденний чорт, якого
не виправиш, хоч як його виховуй,

і марно я на нього сили тратив.
Він, що старіший, то гидкіший тілом
і розумом стає. Я їх помучу,
що аж ревтимуть.

(Повертається АРІЕЛЬ, навантажений блискучими ша-
тами і т. інш.).

Тут це порозвішуй!

(Зостаються ПРОСПЕРО і АРІЕЛЬ, невидимі. Входять
КАЛІБАН, СТЕФАНО і ТРІНКУЛО, — всі геть мокрі).

КАЛІБАН.

Тихесенько ступайте, щоб і кріт
сліпий не чув: ми близько біля хати

СТЕФАНО.

Страховиську, твоя чарівниця, — добра чарів-
ниця, як ти казав, — нас тільки за ніс водить.

ТРІНКУЛО.

Страховиську! Я ввесь пропах кінської сеччю;
мій ніс вельми обурений з цього.

СТЕФАНО.

Мій теж. Чуєш, страховиську, якщо розсер-
джуєш на тебе, то гляди. . .

ТРІНКУЛО.

Будеш тоді пропаще страховисько.

КАЛІБАН.

О пане, оберни свій гнів на ласку!
Стривай лише, і скарб, який здобудеш,
сторицею віддасть за цю невдачу.

О, тихше розмовляйте... мов навколо
запала глупа ніч.

ТРІНКУЛО.

Та ще наші пляшки вронив у болото!..

СТЕФАНО.

Це, страховиську, не тільки ганьба і сором, а
ще й втрата незмірна.

ТРІНКУЛО.

Це мені гірше, ніж змокнути. І все через твою
добру чарівницю, страховиську.

СТЕФАНО.

Я витягну пляшку, хоч би й по вуха змок.

КАЛІБАН.

Та тихше, князю мій. Диви, он хід
до келії. Без галасу заходь.
Вчини цей добрий злочин, що віддасть
тобі до рук цей острів. Я, твій раб,
тоді лизатиму у тебе ноги.

СТЕФАНО.

Дай руку! Я вже прагну крові!

ТРІНКУЛО.

О, князю Стефано! королю! о, гідний Стефано,
диви, які там для тебе пишні шати!

КАЛІБАН.

Покинь це, дурню! То лише лахміття... .

ТРІНКУЛО.

О страховиську! Чи ж ми не знаємо, щó старе дрантя? О, князю Стефано!

СТЕФАНО.

Здійми цього плаща, Трінкуло! Заберу його собі, щоб я з місця не став!

ТРІНКУЛО.

Ваша милість матиме його.

КАЛІБАН.

От дурень! Хай тебе залле водянка!
Замилувавсь у це старе лахміття!
Спочатку вбий його, а то — гляди! —
прокинеться, й від голови до п'ят
нам шкіра засвербить. Він воду з нас
варитиме.

СТЕФАНО.

Вгомонися, страховиську! Паничику-шнурочку,
чи ж це не моя куртка? Ось куртка вже сповзла
з шнурка. Лисній, лисній, то лиса будеш.

ТРІНКУЛО.

Катай, катай! Коли ми крадемо, то все гладенько йде у нас, як по шнурку, з вашої ласки.

СТЕФАНО.

Дяка тобі за жарт! Ось на́ тобі за це мундир!
Коли вже я король у цій країні, то не на жарт
плачу за жарт. Красти, щоб гладенько йшло, як
по шнурку, — це капітальний жарт. Ось, на́ тобі

ще другий мундир за це!

ТРІНКУЛО.

Ану, страховиську, мотнися та решту хапай.

КАЛБАН.

Не хочу я, ми тільки час марнуем.
Він нас на низьколобих мавп оберне
або на риб.

СТЕФАНО.

Ану сюди, мотнися, страховиську! Поможи, по-
неси це до мого винного льоху, а то вижену тебе
з мого королівства: іди, неси оце!

ТРІНКУЛО.

І оце!

СТЕФАНО.

Еге, і це.

(Чути галас мисливців. Різні духи в образі псів женуться
за ними; ПРОСПЕРО і АРІЕЛЬ нацьковують їх).

ПРОСПЕРО.

Гей, Полкане, гей!

АРІЕЛЬ.

Киш-киш, Рябко, киш-киш!

ПРОСПЕРО.

Сірко, Сірко! Киш-киш! Лови, лови!
(Вони виганяють КАЛБАНА, СТЕФАНА і ТРІНКУЛА).
Поклич но демонят, нехай вони
проймуть їх корчами, нехай їм жили
судомою зведе; нехай вони

візьмуться плямами, як леопарди.

АРИЕЛЬ.

Послухай, як ревуть.

ПРОСПЕРО.

Поцькуй їх ще!

Всіх ворогів моїх у цю годину
до рук моїх віддано. Незабаром
твоя скінчиться праця, і на волі
віддишеш ти. Ще трошки послужи.

(Виходять).

•

П'ЯТА ДІЯ

Перша сцена

Перед Просперовою келією.

(Входять ПРОСПЕРО у чарівниковому одінні і АРІЕЛЬ).

ПРОСПЕРО.

Мій замір досягає вже мети.
Підвладні духи слухають мене,
а чари непорушні. Час простує,
спини не хиллячи під тягарем.
Яка година?

АРІЕЛЬ.

Шоста. Час, коли,
як ти казав, мій пане, нашій праці
кінець настати мав.

ПРОСПЕРО.

Так я казав,
коли здіймалась буря. Як ся мають
король і всі супутники його?

АРІЕЛЬ.

Я їх докупи збив, як наказав
мені ти, володарю: всі в полоні
в тім лісі, що од вітру захищає
твое житло. Не можуть ворохнутись
вони, аж поки ти даси їм волю.
Король, і брат його, і твій брат теж

збожеволіли, й плачуть всі над ними,
і жахом і скорботою пойняті.
Найбільше плаче той, кого назвав ти
»старим і добрим, лагідним Гонзалом«.
Немов з очеретин осінній дощ,
йому на бороду стікають сльози.
Усі вони від чарів знависніли:
коли побачиш їх, то серце враз
тобі пом'якшає.

ПРОСПЕРО.

Невже ж, мій душе?

АРИЕЛЬ.

Моє пом'якшало б, якби я був
людська істота.

ПРОСПЕРО.

М'якшає й моє.

Ти відчуваєш їхній біль, дарма
що ти — безплотний дух. А я ж людина,
істота їм споріднена. Тож як
мені не відчувати їхню муку?
Хоч їхні злочини мене до серця
діймають, але краща половина
мого ества поборює мій гнів,
бо добрий чин — шляхетніший за помсту.
Вони покаялись — і на чолі
моєму гнівні зморшки розійшлись.
Звільни їх, Аріелю, я зламаю
закляті чари й розум поверну їм.

АРИЕЛЬ.

Піду до них.

ПРОСПЕРО.

Ви, ельфи гір, струмочків,
озер дзеркальних і гаїв, і ви,
що на піску не полишаючи
слідів, тікаєте од хвиль морських
і знов їх доганяєте, коли
вони спливають; ви, дрібні створіння,
що в сяйві місячному на траві
закручуєте ті кисляві кільця,
що вівці не їдять; ви, що гриби
вирощуєте поночі; ви, що
радієте, почувши дзвін вечірній!
Не раз, — малі створіння, — ви мені
допомагали сонце затемняти,
розбуркувати вихорі буржливі,
війну ревучу сіяти поміж
зеленим морем і блакитним небом:
страшним, гучним громам вогонь давав я
і розщепляв Зевесів дуб його ж
перуном власним. Непорушні гори
я схитував і видирав з корінням
сосну і кедр. За розказом моїм
могили розчинялись і мерців
на волю випускали. Бо скорялось
усе перед моїм потужним хистом.
Але тепер я цього чарівництва
зрікаюся. В останній раз жадаю
я музики небесної, що завжди
моїм летючим чарам підкоряла
всі їхні почування. А тоді
своє жезло зламаю й закопаю
у землю глибоко й на дні морському
я поховаю книгу чарівничу.

(Урочиста музика. Вертається попереду АРІЕЛЬ, а за ним АЛОНСО, що робить несамовиті рухи, в супроводі ГОНЗАЛА; так само СЕБАСТІАН і АНТОНІО в супроводі АДРІЯНА і ФРАНЦІСКА. Всі вони, вступивши в коло, що обвів ПРОСПЕРО, стоять зачаровані).

ПРОСПЕРО (це спстерігши, каже):

Врочиста пісня втіху хай подасть вам,
нехай вам зцілить божевільний мозок,
що без потреби в черепі клекоче.
До місця чарами прикуті, стійте!
Гонзало чесний, муже шановитий!
В розпуці мої очі сльози ронять,
товаришуючи твоїм очам.
Поволі тануть чари. Як світанок,
скрадаючися, темінь розганяє,
так, прокидаючись, у них чуття
вже розвівають випари отруйні,
що оповили їх свідомість ясну.
Гонзало, ти мене урятував
і вірний був слуга тому, за ким
пішов услід. За це тобі і словом,
і ділом я віддам. А ти, Алонсо,
жорстокий був до мене і до доньки.
Твій брат тобі в цім ділі помагав:
за це ти мучишся, Себастіяне!
А ти, мій брате, кров і плоть моя,
(перемогло у тобі шанолюбство
природу й совість!) ти з Себастіяном,
якого вже гризе тепер сумління,
хотів убити короля свого.
Прощаю вам цей злочин неприродний.
Вже їхній розум, мов приплив морський,
росте, щоб затопити береги

свідомости, які взялися мулом.
Ніхто із них не дивиться на мене,
не пізнає мене. О Аріелю,
подай мені мій капелюх і меч!
Я хочу маску скинути і стати
перед очима їхніми колишнім
мілянським дукою. Мерщій, мій душе,
то швидше будеш вільний.

АРИЕЛЬ (співаючи, пом . . . вдягaticsь)

В квітці, де бджола бринить,
тихо сплю я: скрізь блакить,
чую, як сова кричить.
А мій кінь, кажан, летить
в вирій, де весна шумить.
Весело, весело буду я жити
там, де звисають з дерев білі квіти.

ПРОСПЕРО.

Мій ніжний Аріелю, я без тебе
тужитиму, але ти будеш вільний.
Лети на королівський корабель,
ти знайдеш там послулих моряків;
негайно розбуди і приведи
сюди і боцмана, і капітана.

АРИЕЛЬ.

П'янке повітря вип'ю в бистрім леті
і миттю повернусь.

(Виходить).

ГОНЗАЛО.

О, тільки муки,

злі чари і негоди тут чатують.
Нехай нас виведе небесна сила
з цього жажного краю.

ПРОСПЕРО.

Глянь, королю!
Перед тобою Просперо стоїть,
мілянський дука, скривджений тобою.
А щоб пойняв ти віру, що я, справді,
живий до тебе промовляю, ось
я обійму тебе. Вітаю щиро
тебе й супутників твоїх.

АЛОНСО.

Не знаю,
чи він, чи ні. О, може ти — мара,
що знов на мене чари напускає. . .
Мара, омана. . . Пульс у тебе б'ється,
немов ти, справді, плоть і кров. О, тільки
тебе побачив я — і враз минув
той жах, що скаламутив дух мені
безумним маячінням. І якщо
це дійсність, то оповідання дивні
почуємо. Тобі я повертаю
твою державу, і прости мені
мій злочин. Як ти опинився тут
живий?

ПРОСПЕРО.

Спочатку дай мені тебе
обняти, друже мій, старий літами,
а честю і шляхетністю найвищий
з-поміж усіх.

ГОНЗАЛО.

Їйбогу, не скажу,
чи це кара, чи правда.

ПРОСПЕРО.

Ви підвладні
ще чарам цього острова. Тому
не йметься віри вам у те, що є.
Вітайте, друзі!

(Нишком до СЕБАСТІЯНА і АНТОНІЯ).

Ну, а щодо вас
обох, то міг би я, якби схотів,
накликати на ваші голови
гнів короля, довівши вашу зраду,
та не скажу нічого. Ні.

СЕБАСТІЯН (нишком).

Сам біс
засів у ньому і говорить.

ПРОСПЕРО.

Ні.

Тобі, кого назвати словом »брат« —
це є споганити собі вуста,
тобі найгірший злочин я прощаю,
— всі злочини твої. Від тебе правлю
свою державу: знаю, що ти мусиш
все повернуть.

АЛОНСО.

Якщо ти — Просперо,
то розкажи, як ти урятувався
і як зустрів нас, що три години

тому до цього берега прибились,
де потонув — о спогаде болючий! —
коханий син мій Фердінанд.

ПРОСПЕРО.

Як жалко!

АЛОНСО.

Лиша це втрата. Рану цю покора
зцілити неспроможна.

ПРОСПЕРО.

Я гадаю,
що ви не удавалися до неї:
вона мені, ласкава, допомгла
перетерпіти втрату таку саму,
і я смирився.

АЛОНСО.

Втрату таку саму?

ПРОСПЕРО.

Таку важку й недавню, як і ваша.
І менш у мене засобів втішати
себе, ніж є у вас, бо втратив я
дочку.

АЛОНСО.

Дочку? О Боже, чом вони
обоє не в Неаполі тепер!
Були б собі король і королева.
О, краще би мені лежати в мулі,
на дні, де упокоївся мій син.
Давно ви втратили дочку?

ПРОСПЕРО.

В цю бурю.

Цією зустріччю — я бачу — ви,
панове, так здивовані, що віри
не ймете власним почуттям: мов очі
неправду кажуть вам, і мов слова —
не справжній звук. Хоч як ви у чуттях
зневірилися, та знайте, що я справді
той Просперо, вигнанець із Міляну,
що дивним способом на берег цей
діставсь, куди і вас пригнала буря,
і тут запанував. Та годі нам
про це. То ж хроніка численних днів,
а не оповідання, що розкажеш
при першій зустрічі ще за сніданком.
Вітаю вас. Ця келія — мій двір.
Мій почет — невеликий, а підданців —
ні одного. Будь ласка, зазирніть!
Що ви мені державу повернули,
я вам віддячу гойно: покажу
вам диво, що не менше вас потішить,
ніж радує мене моя держава.

(ПРОСПЕРО відкриває хід до келії, і там видно ФЕРДІ-
НАНДА і МІРАНДУ, що грають у шахи).

МІРАНДА.

Ви, принце, граєте нечесно.

ФЕРДІНАНД.

Ні.

Я б цього не зробив нізащо в світі,
моя укохана.

МІРАНДА.

За сотню царств
змагайтеся отак — і я скажу,
що це є чесна гра.

АЛОНСО.

Якщо це знов
мара, властива острову, то вдруге
втеряю сина я.

СЕБАСТІЯН.

Це диво з див.

ФЕРДІНАНД.

Хоч море грізне, але милосерде.
Даремно кляв його.

(Стає навколiшки).

АЛОНСО.

Щасливий батько
тебе благословляє. Підведись
і розкажи, як ти сюди потрапив.

МІРАНДА.

О, диво! Скільки тут істот прегарних!
Які ж прекрасні люди й світ новий,
де всі вони живуть.

ПРОСПЕРО.

Новий для тебе!

АЛОНСО.

А хто ця дівчина, з якою грав ти?

Знайомі ви не більш, як три годині.
Чи не богиня це, яка з тобою
нас розлучила й знов звела докупити?

ФЕРДІНАНД.

О, ні, королю мій! Вона із смертних,
але клянусь безсмертним провидінням:
вона моя, і я її обрав,
коли не міг про це спитати батька,
коли гадав, що я його не маю.
Вона дочка того славетного
мілянського володаря, що я
про нього так багато чув та досі
його не бачив. Він мені удруге
подарував життя, і другим батьком
через цю дівчину він став мені.

АЛОНСО.

Я теж їй батько. Дивно це звучить,
що мушу я пробачення просити
у рідної дитини.

ПРОСПЕРО.

О, стривайте!
Не треба нашу пам'ять обтяжати
минулим тягарем.

ГОНЗАЛО.

Сльозами сходив
я у душі: інакше би давно
заговорив. Боги, о гляньте вниз
на пару цю й вінцем благословіть їх!
Це ж ви накреслили той шлях,
яким вели сюди.

АЛОНСО.

А я скажу: амінь!

ГОНЗАЛО.

Мілянського володаря з Мілян
прогнали люди, щоб його нащадки
в Неаполі колись королювали.
О, радістю безмірною радійте!
І щирим золотом на довговіких
колонах вирізьбіть: »В цю подорож
в Тунісі Кларібела чоловіка
знайшла собі; а жінку Фердінад
загублений, і Просперо державу
на вбогім острові, а ми усі
себе самих знайшли«.

АЛОНСО (до ФЕРДІНАНДА і МІРАНДИ).

Ви одно 'дному
подайте руки. Смуток і скорбота
хай тягарем тому на серце ляжуть,
хто не бажає щастя вам.

ГОНЗАЛО.

Амінь.

(Повертається АРІЕЛЬ з КАПІТАНОМ і БОЦМАНОМ,
що, збентежені, йдуть услід).

Королю, гляньте! Наших прибуває!
Казав я, що коли на суходолі
є шибениця, то парняга цей
у морі не потоне. Ну, лайко,
що Бога кляв, чому ти не клянеш
тепер? Невже язик тобі віднявся?

Які новини в тебе?

БОЦМАН.

Новина

найкраща та, що ми знайшли в безпеці
все товариство з королем; а друга —
що корабель, який годині три
тому — всі бачили на власні очі —
геть потрощився на дрізки, стоїть
цілісінький з вітрилами й снастями,
як того дня, коли ми вирушали.

АРИЕЛЬ (нишком ПРОСПЕРОВІ).

Мій пане, я це все зробив швиденько.

ПРОСПЕРО (нишком АРИЕЛЕВІ).

Мій спритний душе!

АЛОНСО.

Це щось надприродне.

Що далі, множаться події дивні.
Скажи, як ви потрапили сюди?

БОЦМАН.

Якщо це все на яві, й я не сплю,
то постараюся вам розповісти.
Ми всі в глибокому лежали сні,
всі напхані — не знаю, як — у трюм.
І знявся враз чудний, шалений галас:
і рев, і крик, і брязкіт ланцюгів, —
такий страшний гармидер, що ми всі
прокинулись — і гей, гуртом на волю!
І глянули: в усій своїй красі
пишається наш гордий корабель,

а капітан очам не вірить, скаче.
Та раптом вихор нас вхопив, поніс
— і враз ми опинились тут.

АРІЕЛЬ (нишком ПРОСПЕРОВІ).

Чи спритно?

ПРОСПЕРО (нишком АРІЕЛЕВІ).

Хвалю тебе, мій друже, будеш вільний.

АЛОНСО.

Це дивний лябіринт, в якому ми
блукаємо, і треба, щоб якийсь
оракул пояснив нам ці події,
чудні і надприродні. . .

ПРОСПЕРО.

О королю!

Дивами цими не сушіть собі
ви голови, бо незабаром вам
віч-на-віч на дозвіллі поясню
все те, що сталося. Веселі будьте
і знайте: все гаразд.

(Нишком до АРІЕЛЯ).

Сюди, мій душе!

Піди та Калібана визволи
з товаришами і звільни від чарів.

(Виходить АРІЕЛЬ).

Як маєтесь, королю? Вам бракує
кількох супутників, кумедних хлопців,
що ви про них уже зовсім забули.

(Повертається АРІЕЛЬ, поганяє КАЛІБАНА, СТЕФАНА й ТРІНКУЛА в крадених одягах).

СТЕФАНО.

Хай кожен робить на всіх і не дбає за себе, бо все залежить від щастя. — Сміливіше, почваро, сміливіше.

ТРІНКУЛО.

Якщо це справжні шпики, що у мене в голові маячать, то побачимо диво предивне.

КАЛІБАН.

О Сетебосе, це чудові духи!
Який мій пан прекрасний! Я боюся,
що він мене скарає.

СЕБАСТІАН.

Ха-ха-ха!

Погляньте но, які там дивні штуки!
Чи можна їх купити за гроші?

АНТОНІО.

Певно.

Один із них — це справжня риба. Йде
вона на продаж.

ПРОСПЕРО.

Гляньте но, панове,
на їх відзнаки та скажіть: чи ж то
не злодії? Оцей тюхтій-потвора
від відьми народивсь. Була вона
така могутня, що корився їй
і місяць, бо без нього керувала

вона морським припливом і відпливом.
Мене ця трійка обікрала. Цей
байстрюк, наполовину чорт, ввійшов
у змову з ними, щоб мене забити.
Тих двох признасте ви за своїх,
а це поріддя темряви — мій раб.

КАЛІБАН.

Тепер на смерть мене він захищає.

АЛОНСО.

А цей — Стефано, мій п'яниця-шафар.

СЕБАСТІАН.

П'янісінький... Де в біса взяв вина?

АЛОНСО.

А Трінкуло, той теж мислите пише.
І де вони знайшли той еліксир,
якого насмоктались? Хто тебе
так наперчив?

ТРІНКУЛО.

Ой, так мене наперчили з того часу, як ми
востаннє бачились, що боюся, перець мені з кісток
не вивітриться. Тепер мені нема чого боятись мух,
що паскудять.

СЕБАСТІАН.

Як маєшся, Стефано?

СТЕФАНО.

Ой, не зачіпайте мене; я не Стефано, а корчак...

ПРОСПЕРО.

Хотів бути королем на цьому острові? Еге?

СТЕФАНО.

І був би з мене битий король.

АЛОНСО.

Це найдивніша річ, яку я бачив.

(Показує на КАЛІБАНА).

ПРОСПЕРО.

Такий він необтесаний в звичаях,
як і в своїй подобі. Йди до кельї,
товаришів своїх візьми з собою,
по-людському їх одягни, як хочеш,
щоб я тобі простив.

КАЛІБАН.

Усе зроблю,
щоб заслужити милість. І який
осел із мене, що я мав за бога
оцього пияка й моливсь на дурня!

ПРОСПЕРО.

Ну, геть! Мерщій!

АЛОНСО.

Все покладіть туди,
де взяли.

СЕБАСТІАН.

Чи правдивіше: украли.

(Виходять КАЛІБАН, СТЕФАНО і ТРІНКУЛО).

ПРОСПЕРО.

Я вас, королю з почетом, прошу
до кель'ї вбогонької завітати,
щоб ніч перепочити; а вона
мине нам швидко в бесідах цікавих.
Почуєте історію життя
мого і все, що трапилось, відколи
сюди на острів я попав. Уранці
приставлю вас на корабель, а далі
і до Неаполя, де відсвяткуєм
врочистий шлюб цих наших любих діток,
а потім я подамся до Міляну,
і буду думати про смерть.

АЛОНСО.

Я прагну
почути дивну розповідь про ваше
життя, що слух наш має полонити.

ПРОСПЕРО.

Все розкажу і обіцяю вам
погоже море й вітер ходовий,
що вам надме вітрила і помчить
так швидко, що наздоженете фльоту.
(Нишком АРІЕЛЕВІ).

Мій Аріелю, ось тобі завдання
останнє, а тоді — прощай! На волю!
Тебе я знов віддам твоїм стихіям!
Будь ласка, гості дорогі, заходьте!

(Виходять).

Епілог

(Виголощує ПРОСПЕРО).

Чари всі мої розбиті,
вже не можу ворожити.
Тут мене не залишіть:
до Неаполя пошліть.
Я здобув державу знову
і простив грабіжникові.
Оплесками щедрих рук
визволіть мене від мук,
щоб покинув я ці скелі,
край цей голий, невеселий.
Ви мені вітрила вмить
ніжним подувом надміть,
бо інакше згине в гробі
плян мій — стать вам до вподоби.
Духів я повідпускав,
і відчай мене поїняв.
Помоліться ви за мене,
щоб я спасся від геєнни.
В небеса злинас спів
і рятує від гріхів.
Визволіть мене ви, браття,
то і вам гріхи простяться.

П р и м і т к и

Гамлет принц данський

ПЕРША ДІЯ

17. **Ельсінора:** Данське місто Helsingör, де є замок, схожий на описаний в «Гамлеті». Може, Шекспір сам побував там з трупю акторів.

20. **ти вчений:** Вчений знав по-латинському і латинським кабалістичним віршем (signa te signa, temere me tangis et angis — вірш, однаково читаний від початку до кінця і з кінця до початку) міг закласти привида.

21. **із санок витрусив на лід поляка:** — he smote the sledged Polacks on the ice. У «Гамлеті» часто згадується поляків, але деякі видання і коментатори (Шмідт) замість «Polacks» подають «rollax»; тоді треба було б перекласти: «шпурнув, розгнівавшись, важку сокиру».

23. **Колись в високім і преславнім Римі...:** Безпосередньо перед «Гамлетом» Шекспір писав «Юлія Цезаря», де говорилося про всілякі признаки перед смертю Цезаровою, що їхній опис певно запозичено з Плутархової біографії Цезаря.

29. **мій рідний Гамлете:** Королі зверталися до родичів та інших королів, як до рідні, називаючи їх «cousin» (брат удругих).

29. **Ні, я купаюся в проміннях сонця:** Іронічна відповідь. Проміння сонця — це ласка королівська.

29. **барва ночі:** Це може однаково стосуватись так до настрою, як і до жалобних шат Гамлета.

33. **Радію вам:** Вимовивши шабльонову фразу, Гамлет підносить очі і раптом пізнає друзів.

47. **Це звичай ваш? — На жаль:** Про п'ятики при дворі данським писав Гауелл у своїх листах, оповідаючи, як

короля (Крістіана IV, 1588-1649) п'яного винесли в кріселку, коли він вихилив заздравних аж тридцять п'ять кубків. Пише і Сігер у своєму щоденнику (14 червня 1603): »По кожнім тості давано шість, вісім і десять вистрілів з тяжких гармат... Чоловік міг би розхворуватися, тільки слухаючи їх п'яних тостів«. Гаррінгтон описує приїзд данського короля до Англії і пияцтва, що були з тієї нагоди: »Просто думаш, що в Мохаммедовім раю опинився: од дурману й залася не знаєш, як і дух держиться в тілі... Ці звичаї перейняли ми з Данії, і вони нас до добра не доведуть«. (Матеріал цей здебільшого взято з примітки Старицького).

50. **Мабуть, у Данії не все гаразд:** Вислів, що став за прислів'я.

54. **О жах! о жах! о жах:** Деякі видавці приписують цей вигук Гамлетові, що перебиває оповідання духове.

57. **то я піду молитись:** Певно, гра слів: **ргау** — молитись, а **реу** — чатувати.

57. **Клянуся Патріком святим:** Гамлет клянеться Патріком, бо цей святий повиганяв усіх змії з Ірляндії, а Гамлетів батько, як ішла поголоска, загинув від змії, що ніби вжалила його.

58. **Кляніться на мечі:** Держак меча мав форму хреста.

59. **Nic et ubique:** Слова з латинської формули присяги, а zarazом і відповідь на вимогу духову додержати ритуалу.

59. **На інше місце:** Змовники за давніх часів, присягаючись, кілька разів міняли місце й поновляли слова присяги.

ДРУГА ДІЯ

75. **До свіжнobilix грудей її ці рядки:** За часів Єлисаветиних та пізніш у сукнях пань, коло грудей, робилося кишеньку на гроші й на листи від коханців.

80. **Цей негідний сатирик каже...:** Далі йде мабуть за-

позичення з Десятої сатири Ювенала.

87. кодро дівтори: 1601 року зорганізовано вистави з хлопців, що належали до хору церкви святого Павла. Ці хлоп'ячі вистави так успішно конкурували з трупами старших акторів, що тільки дві найзаможніші могли вдержатись у Лондоні. (Матеріал з примітки Франкової).

88. подужали і Геркулеса, і його беремище: Мова йде за театр «Глобус», що на його вивісці був Геркулес з земною кулею на плечах.

90. як Росцій був актором в Римі: Найстаріша відомість яку мали про римський театр, це та, що Росцій був актором в Римі. Звертаючи розмову на це, Гамлет глузує з Полонія, що приносить йому вже відому новину про приїзд акторів.

92. Дай Бог, щоб голос твій не втратив дзвінкости: Жіночі ролі за Шекспірових часів грали молоді хлоп'ята з тонким голосом. Отож Гамлет висловлює побоювання, чи не виріс хлопець настільки, що його голос уже не справлятиме враження жіночого.

93. Гірканський лев: Гірканія — країна під Каспійським морем, повна дикого звіра. Нугсаніан beast — може тигр, а не лев. Далі йде оповідання Енесве цариці Дідоні.

98. голубине у мене серце, і бракує жовчі: Гадали, що голуб не виділяє жовчі.

ТРЕТЯ ДІЯ

106. Чи жити, чи не жити...: Паралелі до цього славнозвісного монолога, що, може, стали йому за джерела, можна знайти в Катутла (жаден мандрівник не вертається), Кардана (смерть — сон), Сенеки (жаден мандрівник не вертається, жах перед майбутнім), Монтеня (море турбот, смерть — бажаний перехід у ніщо, але роздум робить страхополохом), Корнелія Агріппи (країна, звідки мертві не вертаються), Марло (в «Едварді II» Моргімер іде шукати країн ще незнаних). Може тут і ремінісценції з «Роману Рози», що переклад його приписують Чосерові..

107. **У молитвах твоїх згадай гріхи мої:** Гамлет, певно, бачить книжку в руках Офелії і думає, що то молитовник.

107. **Я вам нічого не давав ніколи:** Гамлет у розмові з Офелією переходить на офіційний тон, бо вгадав, що її так само, як Розенкранца і Гілденстерна підіслано до нього. Він хоче сказати, що дарунки давав інший Гамлет іншій Офелії, а не цей.

113-114. На Гамлетові слова про гру на сцені часто посилаються, як на один із доводів, що дійсно Шекспір був автором усіх Шекспірівських драм, бо тільки справжній актор-професіонал міг говорити з таким знанням свого діла.

118. Гра словами: **Капітолій — капітальне; Брут — брутальна.** Насправді ж Цезаря вбито не в Капітолії, а в театрі Помпеев. Та сама помилка і у Чосера, і в Шекспіровому «Юлії Цезарі».

120. **Козоньку забули:** У Шекспіра «коника забули». Це прислів з народної пісні проти скасування травневих розваг, де один з учасників перевдягався за коня, як у нас на Україні ходили на Різдво з «козою».

120. **Починається пантоміма:** В давньому театрі перед драмою показувалося пантоміму, що стисло подавала зміст цілої п'єси. Гамлетова логіка не вимагає, щоб та сама сцена відбувалася двічі. Отже, тут традиція.

126. **вже помсти чорний ворон криче:** Шекспір мабуть хоче навести цитату з «Річарда III».

127. **Його ймення Гонзаго:** Певно Шекспір сам читав італійською мовою хроніку, де згадувалося про герцога Урбано, що одружився з Гонзагою, і якого згубив Люїджі Гонзаго, накалавши йому отрути до вуха.

131. **присягаюсь оцими кліщами й обценьками:** Мабуть жарт. Певно Гамлет підносить угору пальці.

135. **Хай душа Неронова не ввійде в мої груди:** Римський імператор Нерон убив свою матір Агріппіну. Агріппіна була жінкою Клавдіевою, її теж обвинувачувано, що вона отруїла чоловіка і жила з одним із братів.

143. **щур:** Синонім шпигуна.

144. Поглянь на цей малюнок і на той: Це місце тлумачиться по-різному. Видання Ров 1709 року має ілюстрацію з двома портретами на стіні. Актор Голман, граючи Гамлета, мав на шиї мініятурний портрет батька, якого рівняв до портрета короля на стіні. Фехтер мав дві мініятури: одна з них була на шиї у королеви, він її зривав і шпурляв. Россі ще топтав її ногами. Ірвінг та Сальвіні бачили ці портрети лише в уяві своїй. Мабуть правдиву розгадку подає Шишулінський, коли описує шовкову пртьєру, що висіла у королівському замку в Кронеборгу, на якій поряд були змальовані портрети данських королів у хронологічному порядку, починаючи з найдавніших часів. Це ніби й стверджує англійський текст Шекспіра: «Look you now what follows», себто: «Поглянь, що йде далі». Такого виразу можна було вжити тільки, коли був цілий шерег портретів, якого ми й бачимо на згаданій величезній порт'єрі, що правила за так званий килим і розділяла залу на дві половини. На цьому килимі (за яким ховався і Полоній) було намальовано аж 111 портретів. 1859 року цей килим був дуже пошкоджений пожежею; рештки його зберігаються в Північному музеї в Копенгагені.

145. мов колос, той перетрухлий: Образ із фараонового сну, де сім сухих колосків поглинули сім повних (біблійна легенда).

151. мов та мавпа в байці: Ця історія про мавпу нам невідома.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

159. Тіло при королі, та король не коло тіла: Неясне місце. Може, Гамлет хоче сказати, що тіло його батька короля в землі, але що сам він ходить без тіла. А може, він має на увазі короля-дядька і хоче натякнути, що тіло Полонія десь поблизу його, але сам він ще не лежить побіч того тіла.

160. Ховайся, лисе, ми всі за тобою: Дитяча гра в Англії — гра в схованки. Зміст Гамлетових слів певно такий: старий лис Полоній заховався, ану виженемо його із сховища.

171. **Повертається пан з Офелією:** Ремарка першого видання in quarto каже: »Входить Офелія, простоволоса, граючи на лютні«.

173. **В день святого Валентина:** (14 лютого) всякий хлопець, зустрівши дівчину, мав брати її за кохану. Тому закохані квапилися на світанку якнайшвидше побачитися.

180. **Розмарин** означав незабутність, **кріп** (що його Офелія, може, дає королеві) — облесливість і лукавство, **орлики** — невдячність, **рута** (яку певно дає дружині королеві) — провіщала горе, **стокротка** застерігала дівчину не вірити словам першого-ліпшого кохання, а **фіялка** символізувала вірність.

180. **Мій Робін:** Певно баляда про Робіна Гуда, народного героя.

181. **І всі християнські душі:** звичайна кінцівка намомильних написів.

193. **червонозілля:** У Куліша »червонозілля«, у Франка в примітці — червоні зозульки. Деякі критики заперечують автентичність наступних двох рядків, вважаючи за неправдиве таке збочення думки королевиної.

П'ЯТА ДІЯ

197. **Герго:** Перекручене латинське »ergo« — »отже«.

203. **Ти забрехався в ній:** У Шекспіра гра слів: »lie« означає і »лежати« і »брехати«. Дослівно цього не можна зберегти в українському перекладі.

207. **чи й Олександр у землі був отакий:** Мабуть Шекспір читав Плутархів опис Олександра, де говориться про те, який він був красень, яке запашне було його тіло і як воно ще кілька день після смерті не втратило своєї принадности.

212. **Осса:** Височенна гора в Тессалії (Греція). Гіганти навалили Пеліон на Оссу, щоб видряпатися на небо.

227. **Тобі, Лаерте, буду я за тло:** В оригіналі гра слів »foil« означає і »тло« і »рапіра«. Куліш тут перекладає:

»Хотів би я твоїм знаряддям бути«, а Старицький: »Я тобі, Лаерте, буду просто за мету«.

230. **Він спітнів і важко дихає:** В оригіналі: »Він гладкий і захекався«. Може, зіпсований рядок. Є ще така думка, що цей рядок вставлено для актора Річарда Бербеджа, що перший грав Гамлета (Бербедж був гладкий і міг швидко захекатися). Коментатор Ваєт замість »fat« — »гладкий«, пропонує читати »faint« — »кволий«, »зморений«.

231. **вони міняються рапірами:** Невідомо, як Лаерт і Гамлет міняються рапірами: чи вони їх поклали на стіл, щоб перепочити, чи Гамлет, вибивши Лаертові рапіру з рук, гречно подає йому свою. — Всі ремарки, що їх подано, пізніше робили видавці Шекспірових творів.

Буря

ПЕРША ДІЯ

251. **аби було тобі де розгулятись:** Під час бурі для судна дуже небезпечно бути надто близько до берега, та ще скелястого. Корабель так близько до нього, що навіть вітрові нема де розгулятись.

253. **Якщо боцманові доля судила сконати на шибениці,** то, може, разом з ним не потоне і решта людей. Мотузок, на якому вішають шибеника, за народним повір'ям, приносить щастя.

254. **щоб труп його аж десять припливів полоскало:** Піратів та розбишак вішали на березі низенько і не забирали трупів, аж поки їх три припливи сполощуть. Для такого негідника, як боцман, мало трьох припливів, а треба десять.

268. **отак сумним вузлом скрутивши руки:** Тут, мабуть, Аріель показує, як Фердінанд склав руки.

268. **Бермудські острови:** мають славу зачарованого місця, звідки йде буря, хуртовина й всяка негода.

271. **вчинок той, який вона зробила:** Невідомо, що саме вчинила Сікоракса. Певно фабула «Бурі» заснована на легенді добре всім відомій за часів Шекспірових, але до нас вона не дійшла.

271. **ятроока відьма:** В тексті blue-eyed — синьоока. Коментатори виправляли на blear-eyed — ятроока.

271. **Калібан:** Може, це слово походить від «канібал». Еспанське «canibales» спочатку означало «люди, що живуть на Караїбських островах».

273. Хотілось би звернути увагу на схожість образів Калібана і Блакса у польського поета Жулавського. Див

Перша дія його драми «Ерос і Псіхея». Псіхея теж деякою мірою паралеля до Міранди, що живе, не знаючи світу за межами її обр'ю. Чи не надхнули польського поета Шекспірові образи?

277. Сетевос: В оповіданні про Магальянсову подорож згадується, як капітан дарунками привабив і залучив на свій корабель двох велетнів патагонців, а тоді забив їх у кайдани. Спочатку вони це за жарти мали, але впевнившись, що їх обдурено, вони »почали ревити, мов бугаї, закликаючи свого великого біса Сетевоса, щоб допоміг їм«.

277. Пісня Аріеля: Драма »Сон літньої ночі« дала найбільше пісень, що їх перекладено на музику — п'ятнадцять. На другому місці — тринадцять пісень — стоїть »Буря«. Мелодія пісень »Батько твій на дні морському згинув« та »В квітці, де бджола бринить« (у П'ятій дії) дійшла до наших часів так, як її співалося на Шекспіровій сцені.

**278. і ніщо від нього не пропало:
все морські холодні хвили
в дивний скарб перетворили.**

Ці слова взято потім за написа на могилі англійського поета П.Б. Шеллі, що, як відомо, потонув у морі.

280. мілянський дука й добрий син його: В »Бурі« ніде більше не згадується сина мілянського дуки. Мабуть, у першому нарисі драми Шекспір хотів ввести таку дієву особу, а потім вважав це за зайве, але забув викреслити цей рядок.

ДРУГА ДІЯ

289. Гонзалові слова про смерть, явище загальне, передають думки, висловлені в Першій дії »Гамлета«, у сцені, де король переконує, що годі сумувати за померлим батьком (стор. 30-31).

290. Доляр! — Доля: У Шекспіра гра слів: dollar — dolor.

292. підсоння — Соня: У Шекспіра гра значень. »Temperance« в одному випадку означає »температура, підсон-

ня», а в другому »поміркваність«, яку порівнюється з дівчиною.

295. чудесна арфа: Гонзалове слово немов би має силу Амфіонової арфи, що грою спорудила мури тебські.

299. Описуючи майбутню республіку, Шекспір певно запозичує всі ці ідеї з Фльорієвого перекладу Монтеня: »Це нація, де нема ніякої торгівлі, ні письма, ні знання чисел, ні назв урядових, ні політичної влади; жадної служби, ні багатих, ні бідних, ні договорів, ні спадщини, ні переділів, ні заняття, — всі мають дозвілля; рідню не береться на увагу, все спільне; нема прикрас одяжних, сама тільки природа; нема хліборобства, винарства, не знають зерна і металів. Навіть слова, що означають »брехня«, »облуда«, »зрада«, »підступ«, »справедливість«, »зздрість«, »обмова«, »пробачення«, — ніколи їх не чуєш серед того народу«.

301. полювати на кажанів: На цих полюваннях уживали смолоскипів, спеціально виготованих, щоб давати дуже яскраве світло. Воно засліплювало кажанів, і їх легко було ловити.

311. Хай захистить його від цих звірів Господь: Яких звірів має на увазі Гонзало? Чи не догадався він, у чому справа, і чи не зиркає він, ці слова вимовляючи, в бік Антонія та Себастьяна.

313. ... подивитись на мертвого індіянину: Моряки за тих часів завозили до Європи індіян, що дуже цікавили людей. Відомий випадок, що саме 1577 року Фробішер привіз чоловіка з жінкою та дитиною. Чоловік помер у Брістолі, але його тіло перевезено до Лондону і там поховано, на його похорон збіглася сила силенна людей.

316. нема в мене вил: У середньовічних п'есах мораліте Порок озброювався довгою дерев'яною ложкою, щоб снідати з чортом. У Шекспіровому тексті теж »ложка«. Перекладач замінив її вилами, образом властивішим українському фолкльорові.

ТРЕТЯ ДІЯ

327. Міранда: по-латинському значить »гідна подиву«.

332. **джура — журно:** У Шекспіра гра значень: standard — штандарт, або хорунжий; з другого боку standard, від слова »stand«, тут означає людину, що стійко держиться на ногах. Калібан такий п'яний, що не може бути standard.

335. **Опудало рябе:** Це стосується до рябого блазнівського вбрання, що в ньому ходить Трінкуло.

336. **Спали його книжки:** Коли засуджували чарівника, то він мусів усі свої книжки спалити. Цим він ніби »спалював за собою мости«, бо без книжок не знав закласть і не міг чарувати.

338. **людина без тіла:** Це натяк на малюнок до комедії »Хтось і Ніхто« (Nobody and Somebody), опублікованої перед роком 1600. На малюнку людина без голови, без рук і ніг.

345. ... **духи невразливі...**: Приблизно те саме говориться в Першій дії »Гамлета«, коли вояки замахуються на духа померлого короля (стор. 25).

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

351. **я віддаю мого життя третину:** Деякі коментатори заперечували проти цього образу, пропонуючи замінити слово »third« (третина) словом »thread« (нитка). На їхню думку, цей вираз занадто відгонить рахубою. На думку перекладача, в цілій промові Просперо оперує комерційними термінами, що надає йому трохи навмисне-жартівливого відтінку: немов продавець вихваляє свій крам (I ratify this my rich gift; I boast her off; she will outstrip all praise; thine own acquisition worthily purchased).

Ця комерційна термінологія не така, може, виразна по-українськи, хоч перекладач її постарався віддати: »то ось тобі й заплата«, »відписую цей найдорожчий скарб«, »добро, що ти придбав і викупив«. Отже, нема чого протестувати проти виразу »третина«. До того ж тут магія числа »три«. У П'ятій дії, наприклад, Просперо каже, що кожна його третя думка буде про смерть. (Every third thought shall be my grave).

Кепел зауважує, що три третини Просперового життя —

це його держава, його дочка і він сам. Перекладач гадає, що й так далеко не треба заходити в нетри коментаторових здогадів. Справа багато простіша: одну третину свого віку Просперо присвятив на те, щоб виростити й виховати свою дочку, отже, він і має право сказати: »Я віддаю тобі мого життя третину«.

351. що я свою дочку так вихваляю: У Шекспіра »boast her off« — »вихваляти на збут«. Фернесс виправляє: »boast of her« — »пишаюсь нею«, щоб уникнути образу балакучого аукціонера, що перебільшує«. Це теж цілковите нерозуміння цієї промови, де Шекспір серйозність моменту розчиняє в легкому жарті. Треба було тільки звернути увагу на те, що вся промова витримана в стилі комерційної угоди, і не треба було тоді виправляти окремих місць.

354. Увага! Ані слова: Коли з'являються духи, всі мають додержувати тиші, інакше чари не діють.

354. Іріда — веселка, посланиця богів. **Церера** — богиня родючости, збіжжя й овочів. Ця »маска« була дуже популярна в Англії і виступала найчастіше на весільних святах; вимагала музики, танців і пишних одягів.

355. Пафос: селище на Кіпрі, де був храм Венери.

356. навчить його біда ловити горобців: Горобці були присвячені Венері.

359. У промові Проспера загальні риси буддійського світогляду. Ідею »життя — сон« чи не найкраще втілив у драмі з таким заголовком еспанський поет Кальдерон.

362. О, князю Стефане! Королю: Натяк на стару баладу, де співається: »О, князю Стефане, о гідний королю!«

П'ЯТА ДІЯ

369. Час простує, спиви не хилячи під тягарем: Час звичайно малюють в образі старого чоловіка, що схилився під тягарем своїх літ. Тут він простує до мети, дужий і сильний, мов юнак.

371. Перші двадцять чотири рядки Просперової промови

запозичені з Овідієвих «Метаморфоз», VII, 197-206.

376. втратив я дочку: Просперо правду каже, бо сьогодні обіцяв віддати її Фердінандові. У нього менше засобів втішати себе, бо дочка іде за чоловіком геть із дому батькового, тоді як син лишається у батьковому домі. Цього другого, прихованого змісту Просперових слів Алонсо ще не може збагнути.

ЕПІЛОГ

387. Деякі коментатори гадають, що цього епілога не писав Шекспір. Поперше невластива Шекспірові будова речень, незграбний ритм і неглибокий зміст. В англійському театрі був звичай, що не автори, а інші особи писали прологи й епілоги до драм. «Отож, — каже критик Грант Вайт, — дивно було б, якби Шекспір становив виняток із цього загального правила. До цієї думки і перекладач цілком приєднується.

387. Оплесками щедрих рук: Оплески здійснювали той галас, що мусів порушити чари.

387. Помоліться ви за мене: Легенди оповідають, що часто душу чарівника, роковану на те, щоб піти до пекла, в останні хвилини його життя спасали друзі своїми молитвами. Чарівником був і Просперо. А що магію серед простолюду вважалося за «чортову науку», то, може, й виникла потреба виправдати героя, змусивши його наприкінці звернутися до глядачів із проською помолитися за грішника, що розкається і зрікся тайної науки.

♦

З м и е т

ГАМЛЕТ, ПРИНЦ ДАНСЬКИЙ

В. Ревуцький. До історії українського «Гамлета»	7
Дієві особи	14
ПЕРША ДІЯ	15
ДРУГА ДІЯ	61
ТРЕТЯ ДІЯ	101
ЧЕТВЕРТА ДІЯ	153
П'ЯТА ДІЯ	195

Б У Р Я

В. Ревуцький. «Буря» та її перекладач . . .	241
Дієві особи	248
ПЕРША ДІЯ	249
ДРУГА ДІЯ	287
ТРЕТЯ ДІЯ	323
ЧЕТВЕРТА ДІЯ	349
П'ЯТА ДІЯ	367
Епілог	387
ПРИМІТКИ	389

ІЛЮСТРАЦІЇ

	Напроти сторінки
Ю. Клен	3
Й. Гірняк, поставник «Гамлета» (Львів, 1943)	160
В. Блавацький — ГАМЛЕТ (1943)	160
В. Блавацький — ГАМЛЕТ (1943)	161
Б. Паздрій — КОРОЛЬ (1943)	161
І. Гірняк — ПОЛОНІЙ (1943)	161
Є. Шашаровська — ОФЕЛІЯ (1943)	161
Я. Геляс — ГАМЛЕТ (Жарків, 1956)	176
Я. Геляс — ПЕРШИЙ АКТОР (1943)	176
Сцена двоєю (1943)	177
О. Гай — ГАМЛЕТ і Г. Босенко — КОРОЛЕВА (Львів, 1957)	177

З друкарні Української Видавничої Спілки
в Лондоні, Англія.

Printed in Great Britain by «Ukrainian Publishers Ltd.»,
237 Liverpool Road, London, N.1.